

I.

Generalități.

Despre Domniile ce au stăpînit aceste țări, despre luptele, isprăvile și nenorocirile lor, s'a vorbit destul, și bine și, mai ales, rău. Viața întregii țări se cuprinde în faptele lor, care s'au făcut în numele ei. Din potrivă, o uitare nedreaptă a acoperit totdeauna, ca o buruiană de părăsire, mormintele Doamnelor, ce au stat alături de soții lor, în mijlocul furtunilor unui traiu așa de zbuciumat, încît abia ni-l putem înfățișa astăzi. Figurile viteze, figurile dure-roase, figurile binefăcătoare și sfinte, modestele figuri blinde se împărtășesc de aceeași nepăsare din partea scriitorilor. Și ca și Doamnele sînt date uitării Domnițele, a căror copilărie și tineretă a trecut mai totdeauna printr'un lung șir de pribegii și rătăcirii și pe care nunta le-a strămutat în locuri foarte depărtate de noi, de unde adesea n'au mai venit niciodată să-și vadă părinții și țara.

Despre Doamnele noastre se poate vorbi din două puncte de vedere: întâi din acel al *originii* lor și apoi din acela, nu mai puțin însemnat, al *rostului* pe care-l avea la Curtea petrecerilor sau la Curtea afacerilor. Ici și colo, se prind de la sine în această bătătură de idei florile strălucitoare, vii ale caracterelor, isprăvilor și suferințelor acestor Doamne.

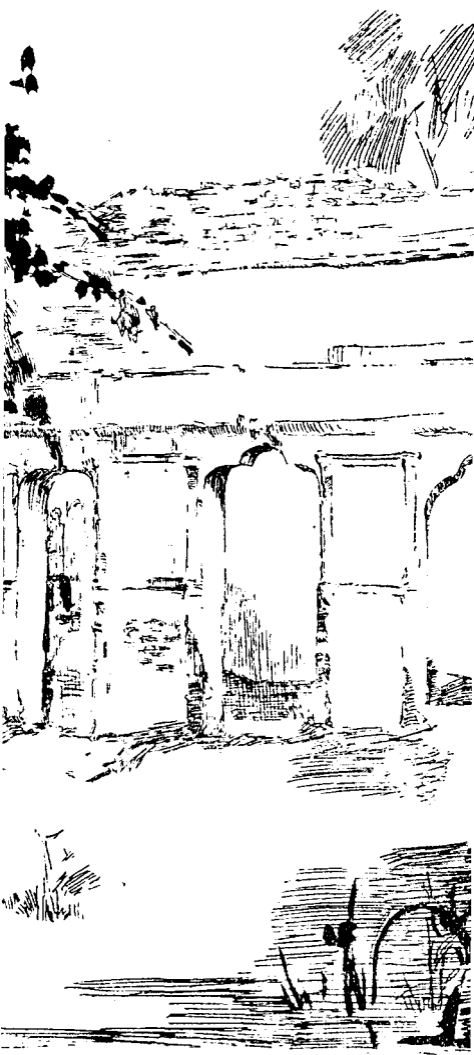
În ceia ce privește originea, neamul și rangul înainte de căsătorie al Doamnelor Țării-Românești și Moldovei, trebuie

să se ție seamă de cele *trei epoce* în care se desface, din punct de vedere politic, și nu numai din acesta, trecutul nostru. Cea d'întăiū e a neatîrnării de fapt, cea de-a doua a unei supunerī cinstite și cruțătoare față de Turci, cea de-a treia se deosebește prin ascultarea desăvîrșită de acești stăpîni. Anii 1550 și 1720 ar fi punctele de despărțire. Iar după 1859 începe, firește, epoca a patra, de neatîrnare nouă, în care trăim.

În cea d'întăiū epocă, originea Doamnelor variază după cum bărbații lor erau Domni în Scaun, Domni legiuitori, sau fii ai unor stăpînitori, ori numai niște tineri copii din flori, cari nu știaū dacă vor ajunge să domnească și ei vre-odată. Fără îndoială că aceștia din urmă se însurau mai rău decît cei d'întăiū, Domniū sau fiii din căsătorie ai Domnilor. Bieții oameni trăiau din greu, crescuți cu frică mare de mamele lor, feriți de ochii tuturor, arătați, la orice prilej, ca feciori de boieri sau chiar de oameni de rind, ca odrasle ale soțului cu care le măritase Domnul, iubitul lor. În sărăcia și teama lor ei se făceau călugări, negustori de blănuri, de stridii, ciobani, adecă vînzători de turme multe, și poporul, care nu uita ce fuseseră ei mai înainte, li zicea și ca Domni: Călugărul, Ciobanul, Stridiagiul.

De foarte multe ori, un astfel de om, care jertfia toate numai pentru slaba nădejde nesigură a Domniei, nici nu-și mai făcea păcatul să se însoare. Cînd însă el își lua nevastă în zilele grele, se înălța odată cu dînsul în tronul țerii o biată femeie fără nicio pregătire pentru mărirea de acestea. Altfel era însă cu Domniū și tinerii Voevozi pe cari-i însurau părinții lor, Domniū. Aceștia-și căutaū soții între neamurile mari ale țerilor vecine și, dacă se poate, între neamurile stăpînitore ale lor.

Neapărat că se cerea ca mireasa să fie de aceeași lege: ortodoxă deci, și nu catolică. În această privință, Domniū munteni aveau alegerea mai ușoară. Dincolo de Dunăre erau, în adevăr, până la 1500, o mulțime de dinastii orto-

Ruine de biserică veche (Prahova).

doxe, mai vechi decît aceia de la Argeş sau de la Tirgovişte şi Bucureşti, aşa încît pentru ai noştri era o cinste să se încuscrească cu ele. Pe vremea cînd se închiagă Marele-Voevodat al Ţerii-Româneşti (1300-1350) erau trei neamuri de Ţarii bulgăreşti, în cele trei Bulgarii ce se făcuseră pe atuncea : una la Marea-Neagră, alta la Tirnova şi o a treia la Vidin ; erau apoi neamurile regale sîrbeşti din Serbia şi din Bosnia, mai târziu şi din Hertegovina ; veniau apoi o mulţime de stăpînitori mai mici, tot dintre Sîrbi, în Macedonia şi lingă Marea Adriatică ; în sfîrşit, ceva mai departe, străluci încă pînă la 1453 familia împărătească a Constantinopolei, cu multe ramuri laterale.

Numele se luaŭ de cei din alte vremi după norme care nu se mai ţin în seamă astăzi : une ori se da copilului acela al sîntului serbat în ziua cînd el era născut, dar de obiceiŭ al unei rude, şi anume al rudei care boteza sau al celei mai însemnate prin vrîsta saŭ prin rangul ei. Domniŭ cei vechi de peste Olt, cari n'aveau înrudiri luminate, se chemau *ţerăneşte* Litovoiŭ, Bărbat ; unul de dincoace de Olt are numele de Seneslav, doi judeţi, căpeteniŭ de judeţe, se numesc Ioan şi Fărcaş. La Domniŭ Voevodatului celui mare întîlnim nume ca Alexandru, care e al unui Ţar bulgăresc, ca Mircea, care e al unui domnitor dela Avlona la Marea Adriatică (Mreşa), ca Mihail, al altui Ţar bulgăresc, ca Vladislav (Vlaico), care aminteşte Banŭ şi Voevozi bosniaci. Înrudirea dinastiei noastre s'a făcut decî neapărat cu Bulgarii din Vidin şi cu Sîrbiŭ. Multe neamuri boiereşti au venit împreună cu Doamnele de peste Dunăre.

II.

Doamnele muntene pînă la Neagoe (Basarab).

Numele tuturor acestor d'întăiŭ Doamne muntene s'a pierdut, afară de al *Calinichiei* — care pare să fie Greacă —, soţia lui Radu şi mama lui Mircea, dacă nu şi a fratelui său Dan. Nu se cunosc decît puţine Doamne muntene de

legea Răsăritului din veacul al XV-lea. Știm pe *Eupraxia*, soția lui Vlad Călugărul: dar aceasta pare să nu fi fost de neam mare, ci să se fi călugărit odată cu soțul ei înainte ca acesta să fi ajuns, în 1481, la Domnie. O fată a Eupraxiei, purtând numele drept românesc de *Caplea*, luă întâiu pe boierul Staico Logofătul și, rămîind văduvă, tatăl ei despărți de nevastă pe favoritul său Bogdan Vornicul, din Moldova, însurîndu-l cu Caplea, care muri în 1511, fiind îngropată la mănăstirea din Deal.

Înaintașul și dușmanul acestui bătrîn călugăr, Basarab-cel-Tinăr, era însurat și el cu o femeie de rînd, *Maria*. Despre dînsa se știe că a stat prinsă o bucată de vreme la Brașov. Acel ce pusese mina pe dînsa era tatăl lui Basarab, Basarab-cel-Bătrîn, și se știe că el a ținut două soții, dintre care însă niciuna de neam mare: pe fata unei *Maria* (această soție a fost mama celui deal doilea Basarab) și pe

Mircea-cel-Bătrîn.

fica unui Grec, Sinadinos al Căpitanului. Bătrînul avea și o fată cu această soție, și, în ciuda lui, Basarab-cel-Tinăr prinse și ținu în robie pe sora sa vitregă.

Soția lui Radu-cel-Frumos se chema tot *Maria* sau *Maria-Despina*, și era tot din rîndurile fetelor de boieri: ea a întovărășit pe fica ei, care ajunsese soția lui Ștefan-cel-Mare; acesta o luase în robie la 1473. Ajungînd soacra biruitorului și a pierzătorului soțului ei, ea muri în anul 1500, la 11 Maiu, fiind îngropată în necropola domnească a Putnei.

În mănăstirea Govora se vede, lingă chipul lui Radu-cel-Mare, fiul lui Vlad Călugărul, o Doamnă cu coroana pe

cap, benză de fier pe piept și lungi cercei cu pietre scumpe. E Doamna *Cătălina*, ceia ce înseamnă Ecaterina. De și Radu se căsătorii ca fiu de Domn, ea pare să fi fost tot mlădită a unei familii boierești. Crudul Mihnea ținu pe o *Voica*, ce rămase văduvă tînără pe urma lui, după uciderea-i în Sibiu, la 1510; de la dînsa avem și o scrisoare către Brașoveni și altele pe care i le scrie un fiu al lui Mihnea, numit Mircea; pe el și pe o fată, *Ruxanda*, măritată atunci cu Bogdan, fiul lui Ștefan-cel-Mare, Voica-i iubia ca pe fiul ei adevărați. La căsătoria Ruxandei cu Bogdan, tînărul, dar uritul Domn moldovenesc, se trimeseră cu mireasa 24 de «cești de argint suflate cu aur», lucrate în Ardeal, care i se dăduseră de zestre. Craioveștii, boerii ce stăpîniau Oltenia și făceau Domni, dădură creațiunii lor, copilandrul Vlăduță, o tînără Doamnă *Anca*.

Astfel ajungem la căsătoria împărătească a lui $\frac{1}{2}$ Neagoe Basarab.

III.

Doamnele catolice în Țara-Românească.

Cele de mai sus sînt Doamnele ortodoxe, născute în Țară sașă străine, ale Țerii-Românești.

Întimplător însă, pentru anumite scopuri politice, Domni munteni, cari îngăduiau, ba chiar sprijiniau, din același motiv, propaganda catolică, își luau și Doamne de legea Apusului. Regii Ungariei erau, din partea lor, bucuroși de asemenea încuscrii, așa de folositoare din atîtea puncte de vedere.

Încă din veacul al XIV-lea se făcuse o astfel de legătură de familie. Nicolae Alexandru-Vodă, care avuse cu altă soție, ortodoxă, pe Vladislav, urmașul său, luă pe la 1350 pe o coboritoare a vechilor Bani de Severin, Romîni unguriți și trecuți la religia catolică. Această Doamnă, *Clara*, avu două fete, care arată însă a fi fost ortodoxe amîndouă:

una, *Anca*, luă pe Strașimir, «Țarul» bulgăresc al Vidinului, iar alta, *Slava*, ajunse stăpînitoare în Serbia.

Și Tepeș se învrednici de o soție catolică. Ea era chiar ruda regelui unguresc de atuncea, Matiaș Corvinul, și căsătoria se săvîrși, cu toată împotrivirea Turcilor, la începutul anului 1462 saū în cele din urmă zile ale anului precedent, odată cu încheierea unui tratat între Țara-Românească și Ungaria. Nu știm cum o chema pe Doamna catolică a acestui om strașnic. Cu dinsa avu Vlad doi fi: unul stătu pe lingă cel de-al doilea Ioan Corvin, fiul lui Matiaș, iar cellalt muri în slujba episcopului de Buda. Mihnea-Vodă nu era fiul catolicef, dar și lui i se impuse, la Curtea ungurească, o nevestă de această lege, culeasă printre multele rude *românești*, dar catolice (fiindcă erau nobile) ale regelui.

Vlad Tepeș.

IV.

Cel d'întăiū Doamne ale Moldovei.

Întemeietorul Moldovei, Bogdan-Vodă, va fi venit de peste munți cu soția sa, o fată de Voevod de acolo, fără îndoială, și cu acel fiū Lațcu, care-î urmă. După un vechiū pomelnic, Mitropolitul Dosofteiu dă, în versurile sale adause la *Pari-miile* (Proverbele lui Solomon) din 1683, numele acestei d'întăiū Doamne a Moldovei: *Maria*.

Lațcu ținū, de sigur, pe o Romîncă, și poate să fi fost și el însurat la coborîrea din Maramurăș. Cînd se făcū a trece la catolicism, nevestă-sa nu-l urmă pe această cale,

și despre dînsa se vorbește într'o scrisoare pe care Papa o îndreaptă către noul convertit, în 1372.

Din căsătoria lui Lațcu cu această ortodoxă îndărătnică se născu o fată, *Anastasia*, care muri abia în anul 1420. Ea păstră legea mamei sale și dădu marea moșie a Coțmanului mănăstirii din Rădăuți. Cînd muri Lațcu, ei i se cuvenia moștenirea Moldovei. Boierii îi căutară un soț, și-l găsiră în singura țară vecină unde erau neamuri mari de legea Răsăritului, în Litvania rusească, cu care se mărgenia Moldova de Miazănoapte. Un tînăr principe din vestitul neam al Coriatovicilor, Iuga, veni decî în țară, se cunună cu Domnița și stăpîni, dar numai puțin timp, căci fu ucis.

Acel cari luptaseră cu el găsiră însă o altă femeie din neamul lui Bogdan întemeietorul, poate o soră a lui Lațcu. O chema *Mușata*, dar, fiindcă trecuse la catolicism, i se zicea Margareta. Ea luase de bărbat pe un Ștefan-Vodă, cu care avu trei fi: Petru, Roman și Ștefan. Aceștia se războiră întâi, apoi domniră pe rînd. Un act al lui Roman pomenește pe mamă-sa Mușata, la 1392. Petru era ortodox, dar mamă-sa clădi, în Siretiu, biserica Sfîntului Ioan Botezătorul, unde fu și îngropată.

Nu știm de unde venia *Anastasia*, soția lui Roman, care fu înmormîntată în orașul și în biserica făcută de soțul ei, la Roman. Am bănui că era fiica lui Iuga și a celei d'întăi Anastasii.

V.

Doamnele lui Alexandru-cel-Bun și ale urmașilor lui.

Obiceiul înrudirii cu străinii urmează și mai departe, căutîndu-se principese litvane sau chiar polone, catolice. Cea d'întăi Doamnă a lui Alexandru-cel-Bun, îngropată la 1410, supt baptisteriul bisericii latine din Baia, e catolica *Margareta*, cu care el se căsătorise încă din Polonia, fiind pretendent numai la Coroana Moldovei. A doua soție a ma-

relui Voevod poartă numele de *Neacșa* său — cum o tălmăciau cărturarii — *Ana*, și era poate o fiică a lui Mircea-cel-Mare: ea născu la 20 Iulie 1409 pe moștenitorul tronului, Ilie, iar, la o dată următoare, pe acea *Chiajna*, care muri abia în 1479, nemăritată, căci nu găsisse un bărbat de potriva ei. Mormintul Anei se vede și astăzi în mănăstirea Bistriței, lângă perețele din stînga: data morții, însemnată acolo, e 2 Novembre 1418. Îndată stăpînitorul moldovean, care era destul de bătrîn acum, peștește pe o rudă, o vară a regelui Poloniei, *Ryngalla*, care era și ruda lui «în al treilea grad», de pe bunică-sa, Mușata, fiică a vreunei Polone. Căsătoria se desfăcu, fără copii, în 1421, după cererea Ryngallei, care arătase că soțul ei nu vrea în ruptul capului să se facă și el catolic.

Dar, peste puțin, o altă nuntă cu mireasă venită de peste hotare se serbă în Suceava. Vladislav, regele Poloniei, se căsătorise a doua oară cu fata unui duce litvan, Sofia, și Alexandru ceru pentru moștenitorul său Ilie pe *Marinca*, sora reginei. Mitropolitul cel d'întăiu al Moldovei, Iosif, o rudă a Domnului, făcea slujba nunții la 23 Octombrie 1425. *Marinca* fu o bună și credincioasă soție pentru bietul Ilie Voevod, care muri orbit de fratele său, și o mamă plină de îngrijire pentru fiul său, Roman și Alexandru, cari se luptară mult timp pentru Coroană și muriră amîndoi otrăviți. Fata lui Ilie și a *Marincăi* — care era ortodoxă — se numi *Anastasia*, ca și bunica ei. O soră mai mare a ei a fost soția lui Vlad Dracul, și aceasta e cea d'întăiu căsătorie sigură între cele două Case domnitoare românești.

Doamnele urmașilor lui Ilie nu ni sînt cunoscute. Dar se știe că unul dintre ei, Petru Aron, luă pe bătrîna soră a lui Ioan Corvinul, o femeie de cincizeci de ani, și o Romîncă din Ardeal, de lege catolică. Decî aceasta e a doua căsătorie princiară între Romîni din țeri deosebite.

VI.

Doamnele lui Ștefan-cel-Mare.

Ștefan-cel-Mare era fiul lui Bogdan, fiu el însuși al lui Alexandru-cel-Bun și al unei *Oltea* (în călugărie poate: *Maria*), care se mărită după scurta ei iubire cu Domnul și avu două fete (*Maria*, soția lui Șendrea, și *Sorea*) și trei fiu, Ioachim călugărul, Ioan și Petru, ce sînt astfel frații vitregi ai marelui Domn.

El luă puterea în 1457, neinsurat, și-si căută nevastă la Ruși ca și Ilie. Dar Ștefan merse până la Chiev și de aici îi sosi mireasa, *Evdochia*, fiica lui Olelco și sora lui Simion cnejiș, cu care făcu nuntă la 5 Iulie 1463. Viața ei a fost nenorocită și scurtă. Ea muri în 1466, lăsînd numai o fată, *Elena*, pe cînd alte femei dădură băieți lui Vodă.

Elena ajunsese nevasta moștenitorului tronului moscovit, Ioan. La 1484 i se năștea un fiu, Dimitrie, merit să iea moștenirea bunicului său, Marele-Principe, căci soțul Elenei murise. Dar soția cea de-a doua a bătrînului Principe, Sofia, din neamul împărătesc al Grecilor, care și ea era mama unui fiu, se puse împotriva. Elena și Dimitrie fură aruncați în temniță la 1502 și nu trăiră multă vreme după ce-si căpătară libertatea. Fiica lui Ștefan-cel-Mare se stînsese în durere la 1505, la un an după marele ei părinte.

A doua soție a lui Ștefan veni din Mangup, un orașel pe stîncă, în Crimeia, unde stăpîniă o ramură a Comnenilor împărătești din Trapezunt. *Maria Comnena* fu cununată cu Ștefan la 14 Septembrie 1472, de sigur în mănăstirea cea din nou zidită a Putnei. Ea n'avu niciun fel de noroc: cei doi frați ai săi se luptară între sine, cel mai mic ucise pe cel mai mare; Turcii luară în 1475 Mangupul și nu lăsară în viață, din tot neamul, decît un copil, care trecu la legea lor. *Maria* simți zguduirile primejdiei din 1475, cînd Ștefan bătui pe Turci la Podul-Înnalt, și ale nenorocirii din 1476, cînd el fu învins la Războieni și cităva vreme Doamna nu știu nici dacă el mai trăiește. Cu cîteva zile înaintea Cră-

ciunului din 1477, ea muria, și trupul, acoperit cu un giulgiu împărătesc, fu coborît în gropnița Putnei. Piatra ei de mormînt poartă această inscripție: «În anul 6985 (1477), luna lui Dechemvrie 19, a răposat blagocestiva roaba lui Dumnezeu Maria, Doamna blagocestivului Io Ștefan Voevod, Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod».

Pe atunci creștea la Curtea lui Ștefan-cel-Mare, lângă mama lor, două roabe domnești, fetele lui Radu-cel-Frumos, care li lăsase ca zestre marea lui frumuseță. Ștefan nu fu cel din urmă care să vadă aceasta, și încă din 1480 el luă pe *Maria*, ca a treia soție a lui. Ea-i dădu un fiu, Bogdan, care rămase singurul în viață și moșteni Domnia, precum și o fată, *Maria*, care se stinse, nemăritată, ca și Chiajna, în 1518¹. *Maria* Doamna însăși, care trăise douăzeci și patru de ani cu gloriosul ei soț, se mai învrednici de șapte ani de viață, murind abia în Februar 1511. Mormîntul ei se vede până astăzi în necropola domnească a Putnei.

Ștefan-cel-Mare.

VI.

Doamna Milița a lui Neagoe-Vodă.

Neagoe Basarab, Domnul Țerii-Românești, luă, de sigur după suirea sa pe tron, pe acea «*Despină*», adică fată de Despot sîrbesc. *Milița*, care e unul din cele mai curate chipuri de Doamne romîne. Foarte evlavioasă, iubind ca

¹ O fată a lui Ștefan luă pe un nobil ortodox din Rusia, Teodor Vișnieviețchi (Sarguszko) și avură urmași cari rîvniră Domnia Moldovei. Familia Sapiuha se coboară din această Domniță

și Neagoe clădirile, juvaierele, cărțile prețioase — aceste două însușiri sînt întrunite de inchipuirea poporului în legenda care o face să-și vindă podoabele ca să se poată mîntui clădirea mănăstirii dela Argeș —, bună soție și duioasă mamă, ea nu-și desminția neamul înalt din care se cobora. Tatăl său era numit de Sârbi «Țarul Lazăr Despot», și era unul dintre cei din urmă represintanți ai neamului ce stăpînese două sute de ani asupra Serbiei. Un văr al ei, Maxim, adăpostit în Țara-Românească, al cărui Mitropolit ajunsese, făcu lui Neagoe scumpul dar al acestei femei alese.

Nici Despina însă n'avu zile fericite. Doi fiți ai ei, Ioan și Petru, o fiică, *Anghelina*, muriră în vîrstă fragedă. După nouă ani de căsătorie, se stîngea și soțul ei, încă tînăr. Singurul fiu al ei rămas în viață, Teodosie, desbrăcat de moștenirea lui, muria la Constantinopol, fără să fi putut avea măcar mîngîierea că i-a adormit pe brațe. Apoi ea fugi în lume, rătăcind multă vreme prin Ardeal, desbătîndu-se cu datornicii unui soț risipitor pentru lucrurile frumoase. Două fete ale ei se aflău lingă dînsa, *Stana* și *Ruxanda*; și cea mai mică era așa de frumoasă și înțeleaptă, încît amîndoi Domnii romîni de atunci începură — ca în poveștile cu fata de Împărat — războiul pentru dînsa, în 1525.

Fu învins Moldoveanul, Ștefan-cel-Tînăr, fiu al lui Bogdan Orbul și nepot de fiu al lui Ștefan-cel-Mare (mamă-sa însă nu era Doamna lui Bogdan, *Ruxanda*, nici altă Doamnă, *Anastasia*, îngropată în 1512 la Dobrovăț, ci numai iubita lui, *Stana*, pe care o îngropă totuși în Putna¹). Solii munteni veniseră la Sibiiu încă de la 17 Ianuar 1526 pentru a lua pe frumoasa Domniță Ruxanda. Nunta ei cu biruitorul, Radu dela Afumați, fu zăbovită puțin de războiul, și ea nu se făcu decît în Maiu-Iunie următor.

Doamna Milița nu trecu însă în țară, cu toate că ginererele ei ceruse pentru aceasta și învoirea regelui ungu-

¹ Bogdan incurcase, înainte de a lua pe Anastasia, Moldova într'un greu război cu Polonia pentru că regina-mamă nu voia să-i dea pe fiica ei Elisabeta.

resc. Încă în 1528, ea stătea tot în Sibiiu, trimetînd numai din cînd în cînd ștafete în țara unde domnise. Fiica ei cea mai mare fusese măritată cu Ștefăniță Moldoveanul. Încă din 1527 însă acest ginere era ucis și se bănuia că Doamna Stana, înțeleasă cu boierii, i-ar fi pregătit sfîrșitul. Ea dispărea însă peste puțin, la 1531. Cu doi ani înainte, ginerele muntean era ucis și el de ucigași, de neam mare, împreună cu un fiu al lui din întăia căsătorie.

«Băsărăbeasa» rătăci deci și mai departe între străini. Abia în 1535 tronul muntean era căpătat de Radu Paisie, care luă de soție pe *Ruxanda*, cred. Radu făcu nunta la 1541; copilul lui cu fata lui Neagoe primi numele de Marcu, așa de obișnuit în baladele sirbești. Bătrîna Doamnă veni și ea în țară, unde o găsim, stînd în București, la 17 Novembre din acest an chiar. Dar căderea, în 1545, a lui Radu o aruncă iarăși în pribegie. Acolo muri ea peste vre-o zece ani, la Sibiiu, unde-i plăcuse totdeauna să petreacă. Numele ei din urmă fu, se pare, acela, călugăresc, de Platonida. Mitropolitul țerii, Anania, merse de-î aduse oasele la 1554, punîndu-le în gropnița Argeșului, de unde de curînd le-ai dat afară «restauratorul» clădirii, d. Lecomte de Nouy.

VIII.

Doamna lui Petru Rareș și fetele ei: Chiajna lui Mircea Ciobanul și Ruxanda lui Alexandru Lăpușneanu.

O nepoată a Despinei, *Elena*, fata «Țarului Ioan Despot», fu măritată prin 1530 cu Domnul moldovenesc Petru Rareș, a cărui soție d'întăiu, fata vre-unui boier, *Maria*, murise în 1529, fiind îngropată la Putna. Elena, căreia i se mai zicea și Ecaterina — sau Cătălina — fu o Doamnă după chipul Despinei. Ea a ridicat bisericile Sf. Gheorghe și Ospenia din Botoșani și o bisericuță în Suceava și a dăruit atîtea odăjdii lucrute cu mîna ei, dintre care una, un aier, se păstrează încă la Putna. Și ei îi era păstrată o viață bogată în multe pri-mejdii și nenorociri. Năvălirea, în 1538, a Sultanului So-

liman o sili să fugă cu băieții Ilie și Ștefan și fetele Chiajna și Ruxanda, în cetatea ardeleană a Bistriței, unde multă vreme ea nu știe dacă soțul ei mai trăiește. Când Petru se duse la Constantinopol să ceară iertarea Sultanelui și Domnia, ea avu iarăși lungi zile de strașnică nesiguranță, și la începutul anului 1541 cineva cerea știri despre «Măria Sa Petru-Vodă, pentru că Măria Sa Doamna Măriei Sale mă roagă să întreb de dînsul, căci mult se întristează».

În Domnia sa cea de-a doua, Petru mai trăi cinci ani. Doamna, rămasă singură în 1546, avu durerea să vadă că fiul ei cel mare, Ilie, se făcu Turc. Peste doi ani, cel mic, Ștefan, era omorît de boieri, la 1-iulie Septembrie 1552. Doamna avuse și două tete. O altă Domniță poate, din întâia căsătorie a lui Petru-Vodă, fusese soția Domnului muntean Vlad, un bețiv care se înecă în Dimbovița. Cea mai mare din fetele Elenei, Chiajna, luă cu puțin timp înaintea morții tatălui ei pe noul Domn muntean, urmașul lui Radu Paisie: Mircea Ciobanul.

Cu dînsul avu ea, în 1550, un fiu pe care-l numi Petru, după Petru-Vodă Rareș, apoi alți doi, cari primă numele muntene de Radu (Mircea se zicea fiul lui Radu-cel-Mare) și de Mircea, după tată. Ea avu și mai multe fete: una din ele, *Maria*, fu căsătorită, în 1566, cu străbunul Cantacuzinilor, Mihail, zis Șaitan-Oglu sau «Fiul Dracului», dar, mirele fiind bătrîn și urît, ea fugi de lîngă dînsul în calea spre Constantinopol. O alta, *Alexandra*, și o a treia fură măritate după boieri, iar a patra căzu pradă ambiției mamei sale și trecu în haremul Sultanului Murad. Pe una din ele Chiajna voise s'o mărite cu ciudatul Grec Iacob Heraclidul Despotul, care luase Domnia Moldovei și — interesant amănunt — ea trimise acestuia portretul miresei lui.

Condeii lui Alexandru Odobescu a făcut din Chiajna un tip de răutate îndrăzneată. De fapt, soția cumplitului Mircea Ciobanul va fi căpătat ceva din însușirile soțului ei.

Dar din ceia ce săvârșește ea, într'o viață neobosită, după moartea acestui soț, se desface numai o nestinsă patimă de a stăpîni. Plătind, uneltind, făgăduind, viclenind, ea face ca plăpîndul Petru Șchiopul să capete moștenirea lui Mircea, apoi tot ea îl pune Domn în Moldova, ea cumpără o clipă tronul muntean pentru un Vlad Voevod, care luase în căsătorie pe o nepoată a ei. Ea se luptă în 1587 pentru ca Turcii să ajute pe un concurent la Coroana Poloniei, pe care dînsa îl crescuse. Moare pe la 1588 abia, după ce cunoscuse toate cele bune și cele rele ale vieții, de la Domnie până la negustoria cu mărunțișuri pe care o făcu pentru a trăi, în surgunul ei de la Alep, în 1575. Lăsă Domn în Moldova pe fiul ei Petru, care numise *Chiajna* pe o copilă a lui, născută în 1588. Ceilalți doi fii se turciseră de mult. Locul unde e îngropat acest zbuciumat trup de femeie nu se cunoaște.

Deci în 1552 lingă Doamna Elena se afla numai fata cea mică, Ruxanda. Maică-sa o mărită răpede cu un anume Joldea, care luă Domnia ca Ioan-Vodă. Dar pribeagul Alexandru Lăpușeanu, fiul lui Bogdan Obul și al frumoasei *Anastasia* din Lăpușna, iubita lui, năvăli în țară și cuceri și Scaunul și mireasa. Elena fu zugrumată din porunca lui, și rămășițele ei încăpură sub piatra ce-și săpase de multă vreme lingă soțul ei iubit. Ruxanda, o femeie evlavioasă ca și mamă-sa, făcu loc în mănăstirea Pobrata și fratelui ei ucis.

Și ea putea să deprindă de la bărbat — ca și sora din Țara-Românească — toate tainele răutății. Legenda o învinuiește că s'ar fi învoit la uciderea prin otravă, în 1568, a soțului ei. Când acesta muri, fiind acum de frica Sătanei, călugărul Pahomie, ea îngriji de trebile Domniei supt fiul ei, Bogdan. El era singurul care-i rămăsese, căci urma altuia, Petru, se pierduse, iar fetele ei se măritaseră cu boieri romîni și greci său, ca *Teofana* și *Teodora*, trecuseră supt lespezile de mormînt ale Slatinei, ori, în sfîrșit, ca *Sul-*

tana, se călugăriseră. Bogdan mai mărită și el două dintre dinsele cu Poloni, cari-l plăceau mai mult decît orice neam pe lume și între cari — ca și Despot — își peți Doamna.

Până să se însoare, el fu atacat însă peste Nistru de un nobil polon căruia îi făgăduise pe una din aceste surori ale sale fără să se ție de cuvînt. Ruxanda nu trăi însă să vadă isprăvile nebune ale acestui cocon rău crescut din prea multă iubire: ea murise la 12 Novembre 1569, și în astfel de împrejurări nu se găsi cine să-i scrie cîteva rînduri de pomenire pe mormînt.

IX.

Doamna lui Mihai Viteazul.

La Munteni, Mihnea-Vodă, fiul lui Alexandru și nepotul de fiu al lui Mircea Ciobanul, iea pe o Romîncă, Neaga, fiica unui Logofăt din părțile Buzăului, și mama Domnului scie unei surori că o asemenea legătură nu scade pe fiul ei, căci «bărbatul dă preț femeii» și, orice ar fi fost înainte, Neaga va fi de-acum Doamna țerii.

Pătrașcu-cel-Bun, tatăl lui Mihai Viteazul¹, după moartea Doamnei sale *Voica*, cu care avea o fată *Maria*, ce se mărită în țară, iea, ca Domn, pe o altă fată de Logofăt, *Stana*, care pribegi multă vreme prin lume, după moartea soțului ei.

Doamna lui Mihai Viteazul, fiul lui Pătrașcu, *Stanca*, fusese întâi nevasta altui boier, anume Dumitru. Și ea era Olteancă, și bărbatul ei cest d'întăi: mama Stancei se chema *Maria* și ea avea și un fiu, Dragomir. Căsătoria

¹ Mihai fusese născut cu o *Teodora* (călugăriță: *Teofana*). Dacă ar fi fost fiu legiuit, nu putea ocupa boierii la dușmanii neamului său, nici nu putea să jure, cu marturi, că Pătrașcu nu-l e tată. Și el a făcut și una și alta.

era făcută acum la 1588, și jupăneasa lui Mihai ca boier il văzu la 1593 ajungînd Domn. Ea fugi la 1595, cînd cu năvala cea mare a lui Sinan-Pașa, în Ardeal, dar nu întovărăși pe soțul ei cînd el năvăli, în 1599, în această țară, ci rămase la București și Tîrgoviște, lingă fiul ei Nicolae Pătrașcu, pe care Mihai il lăsase aici ca Domn. Stanca veni dincolo de munți numai în 1600, cînd, după înfrîngerea sa de către Nemți și Unguri, nenorocitul erou avea nevoie să dea zăloage ca să fie lăsat să-și apere tronul muntean. De atunci ea n'a mai văzut pe Mihai, care peri ucis în anul următor. Întoarsă în țară la 1603, Stanca muri de ciumă, și numai altii putură să se îngrijească de rămășițele Domnului ei pe care le așezară la Dealu Radu Buzescul și soția lui, Preda. Fata lui Mihai, *Florica* și fratele ei Nicolae înmormîntău la 1605—6 pe bunica lor după tată, călugărița Teofana. Peste puțin, Domnița luă pe Preda din Greci, și o vedem ceva mai tîrziu purtînd judecăți cu *Marula*, fata din flori a lui Mihai.

Mihai Viteazul.

X.

Doamne muntene după Mihai Viteazul.

Urmașul lui Mihai, Radu-Vodă Șerban, își trăgea drepăturile de Domnie de la bunică-sa, *Anca*, probabil o fată din flori a lui Neagoe Basarab și văduva Banului Barbu, cel din urmă dintre Craiovești. Ea stătea în Ilfov, unde și astăzi se văd de-asupra Argeșului, la Coeni, rămășițele strălucitului ei castel. Fiica Ancăi și mama lui Radu fu *Maria*,

Ștefan Potocki, *Ecaterina* a lui Samuil Korecki, iar *Ana*, o femeie care se amestecă în multe, stăpîni pe rînd, cu desăvîrșire, patru bărbați. O altă fată, *Zamfira*, murise încă din 1596: mormîntul ei se vede la Sucevița.

Ana sămăna bine cu mamă-sa, care nu era o femeie obișnuită, ci se poate alătura cu Chiajna cea veche în ceia ce privește energia sălbatecă. Murind Ieremia, fratele acestuia luă puterea, pe când Doamna gătise moștenirea fiului ei Constantin. Pentru a face Domn pe acest copil, ea ar fi otrăvit pe Simion și, oricum, începu o luptă înviersunată cu cumnată-sa, *Marghita*,—după nume, altă Unguroaică—, care înălțase acum pe fiul ei, Mihăilaș. Acesta fu gonit și muri în Țeara-Românească, unde Radu Șerban, care voiă să-i dea pe fiică-sa *Anca*, îi făcu loc la 1608 în necropola Dealului. Cînd Turcii scoaseră peste trei ani pe Constantin, ea năvăli cu acesta, care muri înecat, apoi cu fiul ei cel de-al doilea, Alexandru, și cu cel mai mic, Bogdan, cari fură prinși în 1615 de Schender-Pașa și turcii. Doamna suferi atunci cea mai mare rușine din partea păgînilor, și-și desfăcu de jale și părul, închinîndu-l mănăstirii Sucevița, unde se vede și astăzi, spune cineva care a fost acolo: «două codițe castanii deschis, lungi de o palmă și jumătate, împletite la partea de sus, fiecare în deosebi, și legate la un loc cu un fir de sîrmă de argint».

Elisaveta muri la Turci: «aū căzut», scrie Miron Costin, «după un Agă turc, pînă la moartea ei». Cumnata văduvă se învrednici de mai multă și mai lungă fericire. Ea izbuti să facă pe fiul ei Gavriilaș Domn al Țerii-Românești, unde domnise o clipă și soțul ei mort, Simion-Vodă, și, aducînd lingă dînsa pe copiii ceilalți, stăpîni din mijlocul lor. Dar Gavriilaș fugi la 1628 în Ardeal, cu fratele său Ioan, și pierdu pentru totdeauna nădejdea Domniei. Marghita, care dădea porunci în numele ei, intitulîndu-se «Io Doamna Marghita, soția răposatului Io Simion Voevod», trecu atunci în Polonia, la Lemberg, cu cei doi coconii ce-i mai rămăseseră supt îngrijire. Moise Movilă ajunse mai tirziū, de două

Casă boierească de pe la 1630-50 (d)

ori, Domn în Moldova, iar Pătrașcu se călugări și înaintă până la înalta treaptă arhierască de Mitropolit al Chievlului, unde dădu o îndreptare nouă Bisericii răsăritene. Și ea petrecu în veșmînt călugăresc cei din urmă ani ai vieții, numindu-se astfel Melania.

Marghita avuse o singură fată, *Teodosia*, care se stinse în copilărie: piatra ei de mormînt, la Sucevița, a păstrat data morții: 1596. Deci Simion și Ieremia pierdură în același an două fete, cărora singure li era lăsat să se odihnească în pămîntul strămoșilor lor.

Alte femei din neamul Movileștilor se întîmpină însă pe lingă Elisaveta, în zilele ei de pribegie la Polonă, cînd ținea Curte aproape domnească la moșia ei, Ustie. Astfel, Maria Postelniceasa, văduva lui Chiriță Paleologul — care murise luptînd pentru Movilești —; această Marie sau Măricuța, care se numește în 1614 «Maria de Lojna, din neamul Curicin», era însăși cumnata Doamnei, pe care o întovărășise în nenorocirea ei. Apoi Logofeteasa Ileana, altă soră a lui Ieremia, care Ileană pare să fi fost văduvă după alt sprijinitor al Movileștilor, mort pe cîmpul de luptă: Vasile, fiul lui Luca Stroici, și în sfîrșit mama lui Ieremia-Vodă, Maria, care avea și un fiu din căsătoria cu Balica bătrînul.

Altă tovarășă de pribegie, altă văduvă era *Elena* Barnovschi, care moșteni mai târziu acest bogat adăpost din Ustie. Ea pare să fi fost o vară a lui Ieremia. Fiul ei, Miron, înșurat cu o fată a lui Radu Mihnea, ajunsese Domn în Moldova, fugi la Hotin, fu chemat din nou și merse pentru întărire la Constantinopol, unde Turcii îl tăiară, în 1633, ca să se învețe boierii Moldovei a nu mai alege Domni. Durerea făcu din Elena o călugăriță, monahia Elisaveta, și casele din Ustie se umplură iarăși de jalea unei mame nenorocite. Dar sora lui Miron, Scripca, rămase poate în Moldova, unde fiica altei surori (Marica), Safta, luă pe Costin, tatăl lui Miron Costin, pe cînd o a doua fiică, Eftimia, se căsătorii cu unul din bogații și puternicii Cantacuzinești, Toma.

Cu dinsa se mîntuia încă un neam de Doamne cărora soarta nu li-a cruțat durerile cele mai mari ale vieții.

XII.

Doamne străine în amîndouă țerile.

De-acuma, timp de 250 de ani, încep Domniile de străini său de Romîni înstrăinați. Cînd nu aș eî Tronul, el se găsește în stăpînirea vre-unui boier de țară, înălțat, în ciuda Turcilor, ou sprijin nemțesc saș unguresc la Muntenii, cu ajutor polon în Moldova.

Înaintea de Domniile străini avem însă, chiar în al XVI-lea veac, Doamnele străine.

Numele Doamnelor străine sînt cunoscute, dar nu și faptele lor, care nu există. Cele mai multe din ele sînt Grecoalice, din Constantinopol saș din Insule, dar întilnim și cîte o Bulgarcă saș Polonă, ba chiar cîte o Rusoaică, din Moscova.

Astfel Alexandru fiul lui Mihnea, ctitorul d'întăiul al mănăstirii Radu-Vodă, vine cu o Doamnă *Ecaterina*, care avea rude în Pera, în Veneția și Genova, care avea simpatii catolice, de și rămăsese ortodoxă; mama ei trebuie să fi avut însă un rost prin țerile noastre, căci sora Ecaterinei, măritată cu un Vallarga, poartă numele românesc de Mărioara.

Ioan-Vodă cel Cumplit († 1574) fusese căsătorit, în timpurile sale de aventuri prin Moscova, cu fata cneazului Rostovului, *Maria*, care-i dădu un fiu, Petru. Țarul Ioan Groznicul îi propunea în 1574 să iea pe altă fiică de cneaz, dar el se însură cu fata pîrcălabului Lupea Huru; aceasta trăi încă multă vreme după moartea soțului ei, rupt de cămile, și avem dela dinsa o scrisoare în limba noastră.

Iancu Sasul e soțul *Mariiei Paleologa*: ea trăiește să vadă pe Iancu tăiat în piața din Lemberg și-și duce apoi viața în întunec, tot în acest oraș, încunjurată de prieteni, cunoscuți și rude de-ale ei, cu toții Greci din deosebite părți;

Maria fusese măritată înainte cu un Grec și avea cu el un fiu, Filip, și o fată, Chrysaphina.

Petru Șchiopul, a cărui întâie soție fusese fată de nobil ardelean, *Elena Cherepovič* — fiica lor se chiamă Tudorița —, luă apoi pe *Maria Amiral*, din Rodos, și în sfârșit, în pribegie, pe tinăra roabă răscumpărată *Irina Doica*, din care i se născuse fiul și moștenitorul, Ștefan.

Cu Doamna Maria Petru avu o fiică purtînd același nume, care fu măritată întâiu cu Spătarul Zotu Tzigaras din Epir. Ea întovărăși pe tatăl ei în exilul din Tulln lângă Viena și din Tirol, până ce Zotu o sili să plece la Venetia. Aici muri soțul ei, care e îngropat în biserica grecească a Sfințului Gheorghe. Iar Maria găsi un nou tovarăș în nobilul venețian Polo Minio, care a venit cîndva și la noi. Fiul ei d'întăiu cu acesta fu botezat Ștefan, după numele celui frate al ei, născut din doica Irina, care se stînsese la douăzeci de ani în Innsbruck. I se adause numele de Teodor, «cel dat de Dumnezeu», fiindcă până atunci Maria nu mai avuse copii. Prin el, care a avut cinci fiu, prin cei opt fiu ai nepotului său Polo vor fi trăind și azi în Venetia nobili cu numele de Minio cari au în ei singele lui Ștefan-cel-Mare.

Ștefan Surdul și Aron-Vodă țin pe două fete ale lui Andronic Cantacuzino, căsătorindu-se cu ele la căpătarea Domniei sale în cursul acesteia.

La începutul veacului al XVII-lea, Doamna lui Radu Mihnea se chiamă *Arghira*; Radu însoară pe fiul său Alexandru cu *Ruxanda* fata lui Scarlat Saigiul său furnisorul de vite pentru măcelăria împărătească din Constantinopol. De și fiul lui Alexandru Iliăș¹ se numește Radu, mamă-sa *Elena* trebuie să fi fost tot Greacă. Dintre urmașii lor cei d'întăiu, Moise Movilă ține pe *Ecaterina*, fata grecisată a lui Radu Mihnea, și acesta mărită altă fată cu Miron Barnovschi, care ajunsese apoi și el Domn al Moldovei. În sfârșit Leon-

¹ Acesta lăsă și o fiică, măritată cu Hrisoscoleu, *Cassandra*; e mama Sultanei care a luat pe Alexandru Mavrocordat Exapritul.

Vodă, fiul lui Ștefan Tomșa — se zice —, e soțul unei *Victoria*: tatăl său adusese cu dînsul în Moldova o ală Levantină din Pera, pe Doamna cu frumos nume *Ginevra*.

XIII.

Doamna lui Matei Basarab.

Matei din Brîncoveni care și-a zis nepotul lui Basarab, apoi Basarab, așeză pe tron lângă dînsul pe *Elina*, fata lui Radu Năsturel, Postelnicul din Fierăștii Ilfovului. Mama Elinei eră Calea Calomfirescu, și tatăl acesteia Calea, Radu, a fost poate unul dintre cei mai străluciți ostași ai lui Mihai Viteazul, pentru care luptă împotriva Tatarilor și îndeplini o solie la nunta lui Sigismund Báthory. El căzu însă supt grele bănuiele și trebuî să fugă în Ardeal. Chemat înapoi de Domn, Radu se învoi numai cu greutate și, după citva timp, putu să vadă că se temuse pe dreptate, căci Domnul trimese, în urma unui ospăț, patru slujitori ca să-l omoare. El peri, dar luptîndu-se, căci, spune cel ce a păstrat amintirea acestor lucruri, «era om foarte viteaz și în toată Țara-Românească nu mai era altul ca dînsul». Poporul n'a uitat aceasta, și până tîrziu a cîntat tristul sfîrșit al viteazului fără noroc. Calea trăi ca «fată din casa domnească», — domnișoară de onoare, am zice, — la Curtea lui Mihai.

Foarte evlavioasă, Elina a ridicat două biserici, la Negoiești și la Fierăști. Iubitoare de învățătură, ca și fratele ei Udriște, care a fost cel d'întăi cîrturar de slavonește al timpului său, ea a cheltuit pentru tipărirea unei cărți de cîntări, unui Triod slavon. Gospodină harnică, o vedem cerînd odată de la «Catrina judeceasa», soția magistratului săsesc din Brașovul vecin, «izvoade de peteare, și mai mari și mai mici, și de cîlți și de tot feliul» și, nu mai puțin, «sămînți de flori de tot feliul». Femeie îndrăzneată, ea purtă de grija țerii, în 1633, cînd soțul ei, care-și luase Scaunul cu armele, merse la Constantinopol să-și capete întărirea, și avem încă o foarte cuminte scrisoare româ-

nească pe care o îndreptă ea atunci către prietenul din Ardeal al lui Mateiū, Gheorghe Rákóczy I-iū.

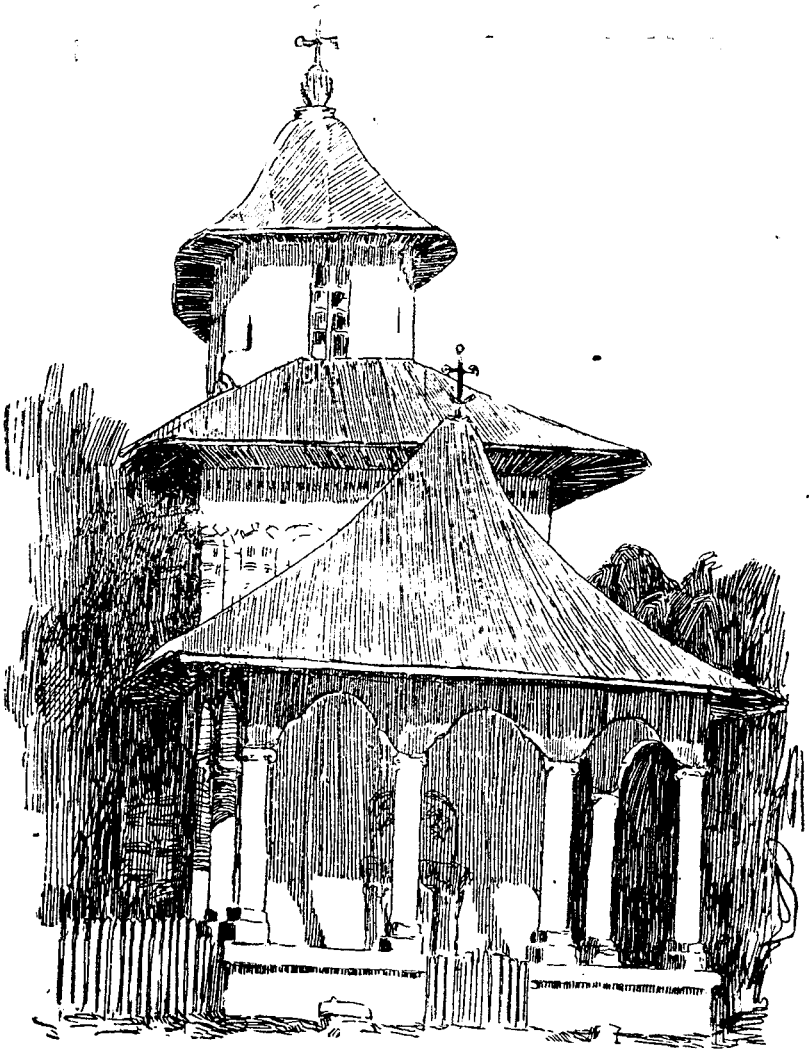
Elina n'avu noroc să-1 trăiască fiul, care fu numit și

Mateiū Basarab.

el Mateiū, dar bătrîna stătu, aproape până la sfîrșit, în 1653, lingă bătrînul ei. Mormintul ei se vede în mina dreaptă, cum întri 'n biserica domnească dela Tirgoviște,

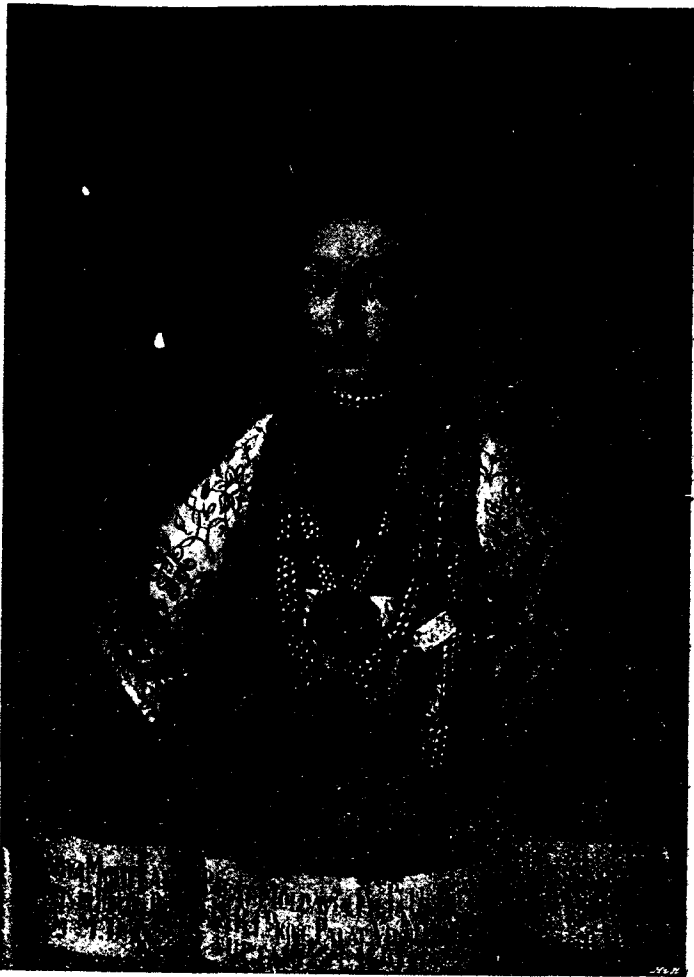
și în inscripția săpată pe marmură se pomenesc prin frumoase cuvinte slavonești toate însușirile și faptele ei bune.

Biserică munteană de la sfârșitul veacului al XVI-lea (Mihaï-Vodă din București).

Frumosul și impunătorul Vasile Lupu, dușmanul lui Matei-Vodă, luase în boierie pe *Tudosca* fata lui Bucioc,

un socru de viitor Domn, care a murit tras în țeapă de Turci. Ea trece aproape nevăzută înaintea noastră, răs-

Maria, fiica lui Vasile Lupu, măritată cu cneazul Ianus Radziwill.

pîndind milostenii la biserică. Fiul ei Ioan nu trăi multă vreme, fiind de la început de o fire bolnăvicioasă; dar

ea nu ajunsese să și-l vadă mort. Dar tot așa n'apucă nici bucuria nunții celor două fete ale ei, vestit de frumoase: *Maria* și *Ruxanda*. Cea d'intîi se mărită cu Janus Radziwill, unul din cei mai mari magnați ai Poloniei, și făcu după căsătorie — cea d'intîi dintre Romînce — o călătorie în Apus. Într'un portret la Academie ea apare într'un bogat costum polon: o față lungăreată, obraji rumeni, ochii mari negri și părul bogat. S'a stins între străini, după ce tot neamul ei se mîntuise afară de sora Ruxanda.

Aceasta n'avu noroc în toată viața ei, și a fost totdeauna jertfa celei mai brutale sălbătăcii. Ea trebui să primească de soț pe fiul de Hatman căzăcesc Timuș, care o peți arzînd satele Moldovei și gonindu-l tatăl în codri, și care veni la nuntă, stîngaci în hainele ce nu-l prindeau, mic, cu fața de Tatar stricată de vărsat, și prinse a-și tăia unghiile la fereastră pe cînd sunau muzicele și se întindeau danțurile pentru bucuria de nuntă a Domniței. Se duse departe, ea, luxoasa și învățata fată a lui Vasile-Vodă, și trăi între Cazacii bețivi, zgomoș și lacomi de sînge, între femeile lor ținute ca slugile. Apoi i-l aduseră mort de supt zidurile Sucevei, unde o ghiulea îi sfărmasese genunchiul, și adăpostul ei de văduvie fu la Rașcov, chiar pe malul Nistrului, așa încît privelește țerii îi era totdeauna supt ochi. În zădar o chemă de acolo fratele ei vitreg, Ștefăniță, în scurta lui Domnie. Dar, cînd dezbinările intrară în Căzăcime și cînd cumnatul ei Iurie peri și el, Ruxanda se întoarse în Moldova, unde avea moșie la Deleni Botoșanilor. Acolo îmbătrîni ea în apucături de stăpînă. O moarte grozavă o aștepta. Fugi înaintea Polonilor ce năvăliseră la 1687 în țară și se adăpostii la Neamț, dar și aci răzbătu o ceată de Cazaci, cari tăiară pe pragul casei capul stăpînei lor din vremea lui Timuș.

A doua soție a lui Vasile a fost o rudă a Hanului tătaresc, o mare frumuseță circasiană, care, botezîndu-se, luă

numele creștinesc de *Ecaterina*¹. Cu dinsa avu Domnul singurul fiu care-i rămase pe urmă, acel Ștefăniță. La că-

ILLUSTRISSIMUS ATQ. CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIVS D. G.
TERRARUM MOLDAVIE PRINCEPS. ETC.

Constantin, Wittenberg, 1618. — Willel. Hondius sculp. — Cum privilegio S. R. M. — Gestam. M. D. C. L.

Vasile Lupu.

derea lui, ea fu înconjurață în Suceava, prinsă după uci-

¹ Și Constantin, urmașul lui Mateiș. avu ca a doua soție pe o Cereșă, *Natalia*.

derea lui Timuș, închisă cu multă batjocură la Buciulești și apoi lăsată, în sfârșit, să plece lângă soțul ei la Constantinopol, în urma căruia mai trăi o bucată de vreme, — și după ce-l murise fiul.

XIV.

Doamne din veacul al XVII-lea după ale lui Matei
Basarab și Vasile Lupu.

Soția cea d'întăi a lui Constantin Basarab, fiul lui Radu Șerban și al *Elenei*, fiica unui preot din Dobreni (Ilfov), nu era din mare neam boieresc: tatăl ei era numai Stolnicul Nicolachi. Numele e grecesc, dar acest boierinaș era de sigur Român, căci altfel n'ar fi dat fiicei sale un nume drept românesc ca acesta de Bălașa. După ce fusese jupăneasă de boier mulți ani de zile, Bălașa avu parte să fie și Doamnă. Mulțami lui Dumnezeu pentru aceasta ridicînd clădiri sfinte, Sf. Vineri din Tîrgoviște și mănăstirea Jitianul. În cea d'întăi fu îngropată, cu pompă deosebită — Patriarchul de Antiochia făcînd slujba —, la 1654, și, peste cîteva luni numai, soțul ei, de curînd căsătorit din nou, pierdea Domnia și apuca un lung drum de nenorocire. Fiica ei, «coconița» Balașa, nu știm ce s'a făcut.

Odată cu Constantin cădea și vecinul său moldovean, Gheorghe Ștefan, om roșcovan, grăsuliu, plin de bună voie și gata de chefură cu vin și de curte pe lângă femei. Încă din boierie, Gheorghe-Vodă ținea pe o jupăneasă din neamul Boeștilor, *Safta*. O furase în mijlocul drumului fiindcă-i plăcuse. Bătrînul cronicar Neculce zice așa: «Gheorghie Ștefan-Vodă, cînd era boier, murindu-l giupăneasă, a rămas văduvoiă, și, tilnind o giupăneasă săracă, frumoasă, tînără, anume Safta, aș timpinat-o pe drum, mergînd cu rădvanul la Iași, și au poprit rădvanul cu sila, și s'aș suit fără de

voie în rădvan, și aū întors rădvanul înapoi la casa lui. Și pe urmă aū primit și ea, și s'aū cununat cu dînsul.»

N'avu norocul Bălașei de a muri în fericire. Cu soțul ei gonit ea trecu în Ardeal, unde nădăjdui o clipă să vadă iarăși strălucirea Domniei. Apoi Gheorghe Ștefan porni tot mai departe în țeri străine, până în Moscova, până la Marea Baltică. Dar pe dînsa n'o ținu mult timp cu el, căci o fată din casă, Rusoaică de neam, Ștefana Mihailova, câștigă prin tinereta ei inima bătrînului Domn izgonit. Cu Ștefana, care se dădea drept Doamnă, trăi și muri pribeagul, pe cînd Safta stătea liniștită în Moldova, între credincioșii ce-i rămăseseră din timpurile bune. Și cronicarul Neculce, pe care-l auzirăm mai sus, a văzut pe biata bătrînă, care pe cetluia încă scrisorile ei cu bourul Moldovei și-și zicea Doamnă a acestei țeri.

Ghica bătrînul, urmașul lui Gheorghe Ștefan, n'avea Doamnă. Fiul său Grigore ținea pe o Moldoveancă, *Maria*, fiica lui Matiaș Sturdza, și aceasta avu iarăși zbucium și durere destulă cu bărbatul ei. Trecu prin Moldova la Muntenii, de pe tron în toate pribeghiile și primejdiile. Născu un copil în Ardeal, unde numai mila lui Mihail Apaffy, principele țerii, o scăpă de a fi dată în mina Turcilor, pe cari Grigore-i trădase. Rătăcirile ei aū dus-o și prin Veneția, de unde veni în Țara-Românească purtînd scumpe haine de modă străină, pe care datina țerii nu o îngădui să le păstreze. Avu un singur fiu, Mateiū, care nu domni, și două fete, dintre care una luă un boier moldovean, pe Antohie, Jora poate, iar cealaltă pe fiul lui Antonie-Vodă Roset, Iordachi. Ele trăiră tot prin țară, până la moarte, și poate și ea pe lingă ele, după ce ajunse în văduvie.

Istratie-Vodă Dabija, bătrînul care ajunse Domn al Moldovei în 1661, avea lingă dînsul pe bătrîna lui, *Catrina* sau *Dafina*. Ea fusese măritată și cu un Buhuș, și avea din această căsătorie d'întăiū o fată, *Anastasia*¹. Anastasia Buhuș,

¹ Fiica Dafinei cu Dabija, *Maria*, a fost soția lui Iordachi Roset. A murit foarte tinără, la 1677, și se vede mormîntul ei, lingă domnescul tată, la Birnova lingă Iași.

fiastra lui Dabija, luă pe Grecul rumeliot Duca, și, la moartea lui Istratie-Vodă, Moldovenii avură pe Vodă-Duca. Anastasia-i dădu mai mulți urmași, — una fu soția lui Nicolae Costin — dar n'avu de loc grija numelui ei bun, nici față de soț în tinerețe, nici, la bătrînețe, față de copil. La București, cînd Duca se prileji a domni acolo, se zicea că Doamna iubește pe frumosul Logofăt Șerban Cantacuzino cu lunga barbă neagră și adîncii ochi mari. Iar, după ce se duse la Constantinopol cu copiii, foarte puțin scîrbită că e văduvă, ea prinse dragoste pentru un beiu de Maina, Limberachi, care-i mîncă banii și o părăsi.

Șerban Cantacuzino ținea ca Doamnă pe o *Maria* fiica unui boier Ghețea, de loc din Bulgaria, din Nicopol. Se știe atîta că Doamna Maria a fost foarte evlavioasă și că a știut să-și crească foarte bine, dacă nu băiatul, cel puțin cele patru fete. Trei dintre ele se măritară cu boierii muntenii¹, dar *Casandra* fu Doamna lui Dimitrie Cantemir cel învățat. Domnița Maria împărtăși soarta foarte schimbătoare a soțului ei, neastîmpăratul și nenorocitul boier Constantin Bălăceanu, ucis într'o luptă cu Turcii.

XV.

Doamna lui Constantin Brîncoveanu.

Marica lui Constantin Brîncoveanu și *Păuna* lui Ștefan Cantacuzino încheie rîndul Doamnelor de țară la Munteni, precum la Moldoveni se întilnește la urmă *Ana*, a doua soție a lui Mihal Racoviță.

Marica, fiica lui Neagoe Postelnicul și nepoata de fiu a lui

¹ *Smaranda* a luat pe Istrati Urdăreanu; fiul ei, Istrati, a avut un singur copil, care n'a trăit. *Maria* a fost soția lui Constantin Bălăceanu Aga: fiul ei Ioan n'a lîsat decît fete. *Balasa* ajunsese soția lui Grigore Vlasto: fiica ei a luat pe un Cantacuzino-Pășcanu din Moldova.

Antonie-Vodă din Popești, căsătorit cu *Elina*¹, se vede a fi fost o bună gospodină patriarhală, darnică și harnică, bucuroasă de mulții copii — patru băieți și șapte fete² — pe cari i-i dăduse Dumnezeu. Bătrîneța-i pregătia însă grozava lovitură a uciderii întregului ei neam la Constantinopol, în 1714, de securea călăului, într'o zi de bucurie, care era tocmai ziua ei, Sîntă-Maria din August. Stătu un timp surgunită de Turci la Chiutaie, apoi ea se întoarse cu fratele ei Pană Negoescu în țara unde fuseseră Domni și bunicul ei de pe tată, Antonie-Vodă din Popești, și răposatul ei soț. Era acum o biată văduvă săracă, și cu multă durere ea se roagă de Brașoveni, în două rînduri, să-i plătească o veche datorie, ca să scape și ea de datornicii ei. Nicî moartea, nicî locul de îngropare al Doamnei cucernice, care a făcut de piatră la București Biserica dintr'o zi, nu ni sînt cunoscute.

Păuna era fiica lui Andronic Greceanu. Încă înainte de căderea soțului ei, se zice că ea avuse vedenii care prevestiau o nenorocire. La 1716 Ștefan-Vodă era gîtit, lăsînd în urmă o femeie cu mintea slăbită și doi copii nevrîstnici. Aceștia se aleseră rău. Iar mama lor, după ce vîntură o bună parte din Europa, cerșind ajutoare de drum, de la Împăratul, și pensie, se așează în Ardeal, unde avea moșia Recea, în Țara Făgărașului. Acolo muri, bătrînă și singură, într'un tîrziu.

XVI.

Doamnele din epoca fanariotă.

Doamnele veacului al XVI-lea știu să se lupte pentru

¹ Antonie era fiu al pretendentului Mihai din Tirșor, a cărui soră, *Tudora*, fu iubita lui Mihai Viteazul (fata lor, *Marula*, fu soția lui Socol din Cornățeni). Fratele lui Antonie, Neagoe, vinase și el Domnia.

² *Stanca* luă pe Radu-Vodă Iliș; *Maria* pe Constantin-Vodă Duca (ea avu un fiu, pe «Duculeț» trecut în Rusia); *Safta* pe Iordachi Crețulescu; *Ancuța* pe Nicolae Roset; *Balașa* pe Manolachi Lambrinò; *Smaranda* pe Constantin Băleanu; *Ilinca* pe Scarlat Mavrocordat și Șerban Greceanu.

Domnie, să poruncească oștilor, să pedepsească dușmanii, să cirmuiască țara și să judece. Și de la Doamnele din cestălalt veac, al XVII-lea, pornesc porunci și, întâmplător, hotăriri de judecată. Regența e păstrată statornic Doamnelor, cînd soțul pleacă în războiul său cînd ele rămîn, ca văduve, epitroapele fiilor. Așa s'a întâmplat în Moldova cu o Ruxanda Lăpușneanu, cu soțiile Movileștilor, iar la Muntenii cu Chiajna și cu Doamna Ecaterina, ca și cu Marghita, mama lui Gavrilaş Movilă.

Cînd așa-numita «era fanariotă» începe după 1700, soțiile Domnilor, mai mult străine, nu mai au însă niciun amestec, în trebile țerii, ci lincezesc în gineceu, în *seraiul* Curții, apărînd numai la hramuri și la cite un alaiu.

Așa cerea moda turcească stăpînitore în toate. Despre cele trei soții ale lui Nicolae Mavrocordat, despre cele două ale fiului său Constantin, despre soția a doua a lui Grigore Matei Ghica, *Zoița*, nu se poate spune nimic. Întîmplarea face să știm că *Ralița*, Doamna celui d'întăiu Callimachi, era o ageră stăpînă de casă¹. Nici acele Doamne pe care le atinge cea mai mare nenorocire, soțul lor fiind înjunghiat sau decapitat, nici acelea nu fac să se audă până la noi o plîngere.

Maria, *Pulheria*², *Smaranda*, soțiile lui Nicolae-Vodă, erau Grece, dar Constantin Mavrocordat luă în căsătorie pe *Smaranda*, nepoata lui Ștefan-Vodă Cantacuzino, fiică a lui Răducanu, fratele său, apoi pe o Moldoveancă: *Ecaterina*, fiica lui Constantin Roset; și azi se vede la Cetățuie lîngă Iași icoana Precistei dăruită de dinsa. Pe mormintul *Zoiței*, moartă la 1729 și adusă la mănăstirea

¹ Nurorile ei, Doamnele lui Grigore și Alexandru-Vodă Callimachi, fură Grece, dar întăia soție a lui Alexandru, *Ruxanda*, era fiica lui Scarlat-Vodă Ghica și nepoata de fiu a *Zoiței*. Soția lui Grigore chiar, deși fata lui beizadea Alexandru Nicolae Mavrocordat, se chema *Ileana*.

² A fost îngropată la Mitropolie; mormintul s'a distrus la vre-o sîlbatecă reparație. *Smaranda* avu o fiică, *Sultana*.

Pantelimon de fiul ei Scarlat, atunci Domn în Moldova, e o inscripție românească. Ea lăasă o fiică, *Ruxanda*. Constantin Racoviță ținu pe Țărigrădeancă *Sultana*, poate fiica lui Gheorghe Bașa-Mihalopulo, care se odihnește la Golia din Iași, moartă în tineretă, spre marea durere a soțului care căută să moară din beție. Din fetele lui Grigore Alexandru Ghica, cel tăiat de Turci la 1777, una luă pe Lupu Balș, alta pe Filip Catargiu. Soția lui Constantin Moruzi era o Greacă, dar fete de-ale lui au luat pe Scarlatachi Sturza, pe Săndulachi Sturza, pe lângă alte trei date după Greci. *Zoița* lui Răducanu Ruset, o biată orfană, fu soția lui Alexandru Moruzi. iar o prea-frumoasă Văcărească, *Safta*, a lui Constantin Ipsilanti¹. O fată a lui Nicolae Caragea fusese una din soțiile lui Ienăchită Văcărescu, poetul. Iar Scarlat Callimachi ținea pe *Smaranda*, fata lui Nicolae Mavrogheni, care muri săracă și e îngropată la Golia din Iași. Era astfel o naționale a dinastiilor străine ce ajunseseră a domni peste noi.

Cu Ioan Sturdza și Grigore Ghica, cel d'întăiu avind încă pe bătrîna lui, *Ecaterina Doamna* (Roznovanu), cel de-al doilea despărțit de soția sa, *Maria Hangerli*, fiica Domnului cu acest nume, ucis în București, — Doamna Marghioala, vestit de vorbaretă, de primitoare și de neastîmpărată, care primi, la Colentina, în palatul ei care se ruinează acum, și pe Rușii lui Lüders și pe Turcii lui Fuad-Efendi din 1848 —, începe vremea cea nouă, la 1822.

Doamnele acestui timp sînt prea cunoscute ca să trebuiască a se vorbi de dinsele. Adevăratele chipuri eroice său duioase sînt însă ale unor timpuri acum depărtate.

¹ Mama ei era Safta Cretulescu, care purta numele fetei lui Constantin Brincoveanu, din care se cobora. Tatăl ei era Constantin Văcărescu. Sora Doamnei, Smaranda, luă pe Mihai Manu.

ADAUS CU PRIVIRE LA DOAMNELE NOASTRE.

I. DOAMNA VELICA. IUBITA LUI MIHAÏ VITEAZUL ȘI STĂPÎNA ARDEALULUI.

Bătrînul domn I. Pușcariu, membru al Academiei Romine, a adus, în 1907, o comunicație intitulată, poate cam neașteptat, «Două Zamfire», în care se vorbește, mai la urma urmei, cum recunoaște și autorul micului studiu, nu de două, ci de «o Zamfiră».

E cunoscută cealaltă *Zamfiră*, în treacăt pomenită,—fîica lui Moise-Vodă, cel ucis la 1530 în lupta de la Viișoara, soția Ungurului Ștefan Kecerü, căruia i-a dat și urmași, și apoi a Polonului Stanislav Nisowski, stăpîna moșiilor Singiorgiü și Valea-Streului, în părțile hățegane, ale pămîntului dacic străvechiu, ctitora mănăstirii Prislopului, tot de acolo, mănăstire frumoasă și trainică, unde i se vede încă mormîntul de piatră cu inscripție latină¹; ziditoarea acelei biserici din Dănsuș, care poartă încă zugrăveala din vremea ei, și care nu e de loc un templu roman, ci un lăcaș de închinare creștin, înjghebat cu prețios material de pietre acoperite cu însemnări antice; ocrotitoarea Vlădiciei românești a egumenilor din Prislop. Despre această fată de Domn, rămasă ca stăpînitoare de pămînturi întinse în Ardeal, d. Pușcariu putea să mai spuie că, o clipă, ea se gîndise la un al treilea măritiș, cu aventurierul ungar Pavel Markházy, care nădăjduia să ajungă prinț al Ardealului cu ajutorul lui Sinan Vizirul —, învinsul de mai tîrziu la Călugăreni.

Foarte bogată, Zamfira, căreia piatra de mormînt îi dă numai 43 de ani la Mart 1580, cînd își încheie veacul, căuta să se întinerească pentru a plăcea îndrăznețului mire. Și ar fi fost, de sigur, un noroc pentru bieții iobagi cari înfățișau, pe atunci, Romînia Ardealului, să aibă drept «Crăiasă» a țerii pe această Romîncă după tată și mamă, al cărei părinte domnise dincolo de munți. Ctitoria ei de la Prislop, bine pas-

¹ S'ar fi găsit și una slavonă, îmi spunea pînă, vicariu Radu din Hațeg.

trată, și mormintul se pot vedea în vol. I din cartea mea «Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească», pp. 311-2.

Cealaltă Domniță Zamfira ieșe la iveală numai prin actele pe care, cu mulți ani în urmă, le punea la îndămina d-lui Pușcariu colegul său Ioan Gâl de Hilib, Ungur ca toți Ungurii, dar, ca neați Unguri, urmaș direct al strașnicului Voevod muntean Mircea Ciobanul și, deci, mai Basarab decît toți ceilalți.

La 1-iulie Maiu 1564, Gașpar Barsai, alt fruntaș romin trecut la neamul stăpînitor al Ungurilor, vindea satul Cetea, în părțile Bălgradului, Logofătului Ioan din Pitești, care era soțul *Domniței Stana* și ginerele lui Mircea Ciobanul (care avuse și un frate, Stan). Mai târziu apar, pe rînd, în documentele d-lui Pușcariu copiii lor: *Zamfira*, care se mărită întăiu cu Petru Răcz, citva timp agent ardelean la Constantinopol, apoi cu neînsemnatul Ioan Balintit, care, ca și Răcz, avea moșie la Teiuș, locul unde se leagă acum mai multe linii de tren ardelenene; *Velica*, soția lui Fabio Genga, care căpătase o nobleță de Ardeal și moșie la Hătegel (deci: de Hadzaczel), și fiica lor, *Ecaterina*; în sfîrșit Petru, zis Logofătul, ca și cum numele tatălui său ar fi fost un nume de familie, și despre care nu știm alta nimic.

Destul de interesant și atita: cu Domnița lui Mircea-Vodă, cu ficele de Domniță Zamfira și Velica, cu fratele lor Petru, cari-și au drumul lor prin aristocrația, de altă credință, a pămîntului acestuia străin, — totuși așa de românesc și el.

Dar putem ști mai mult, mult mai mult, despre acest neam înstrăinat, cu povestea romantică. Din publicații ale mele, care n'au ajuns la cunoștința d-lui I. Pușcariu, li putem da tuturor acestor pribegii o viață.

Hirtile, daniile slavonești, în Țara-Românească, din partea lui Petru-Vodă Șchiopul, și el fiu al lui Mircea, deci fratele Stanei, către Ioan Logofătul se păstrează toate, neatine de vreme, cu frumoașa lor hirtie aspră pe care se întinde negrul slovelor fine și roșul tare al chinovarului în monogramele artistice, în Museul Ardelean din Cluj, unde le-am văzut în 1901. Din ele se deslușește că Ioan, sau, mai bine, căci așa își zicea — și pe atunci fiecare formă a unui nume de botez era un nume deosebit —, *Ivan*, era la 1563, în Novembre, Mare-Postelnic, stînd în țară, unde căpăta o parte din moșia Trestenicul, iar apoi dania Țiganului Berbecea din Brăila. Logofăt ajunge în 1564, cînd, — fără a se strămuta în Ardeal, unde stătuse ca pribeag încă din 1559, după peirea ocrotitorului său, a cărui sîcă o luă apoi, în surgun, și după venirea dușmanului în Scaun, — el își cumpără, ca o moșie de adăpost, Cetea. În 1565-8 i se întăresc de Petru cumpărăturile muntene la Boreuștii, și i se mai dau Țiganii: Pașadia, care fusese plătit scump: cu

o mie de aspri turcești, Coifan — ce nume războinic! — și mai mulți alții. În același an, cumnatul lui Ivan pierdu însă Domnia, și casa din Ardeal, sigură, adăpostește pe fugarii, cari nu voiesc să stea în țară supt noul Alexandru-Vodă.

Încă din 1559 mersese în Ardeal «Ioan Logofătul, casnic al lui Mircea-Vodă Ciobanul», tatăl lui Petru Șchiopul. Tot atunci făcea drumul la noi Petru Rác, de bună seamă Petru Rác de Gilgău, viitorul său ginere. Ioan Logofătul care vine în Ardeal supt Mihnea-Vodă, nepotul lui Petru, după 1580, pare a fi altul decit acest Ioan.

Tatăl Zamfirei pare a nu se mai fi întors din Ardeal, unde-și cumpără moșii.

Deci pe la 1580 încă, Ivan nu mai era în viață. Nicl Domnița Stana nu mai trăia atunci. Ea se stinsese la Cetea sa în Orăștie.

La 1599, apar în actele d-lui Pușcariu fetele lor, Zamfira, — botezată poate de fiica lui Moise-Vodă — și Velica, cea d'întăiu ca văduvă, cealaltă ca soție a lui Fabio Genga. Peste un an, le aflăm la Bălgrad — orașul locuit acum de Miha-Vodă, stăpînitorul Ardealului. Își zic: «jupanița Samfira» și «gospojda Velica» (nu înțelegem deocamdată de ce «gospojda», adică «Doamnă», căci ipotesa, ce făcusem altă dată, că ar fi fost soția lui Petru Cercel, fratele lui Miha, cade); fratele lor Petru e mort, dar surorile au la ele pecetea, și din ea, care poartă cu mîndrie vulturul muntean și însemnarea «Petru Voevod», se vede că acest frate, fiu de Domniță, avuse ambiții de Domnie; îl trăiește însă fiul, Ștefan, care a fost poate și el, peste cîțiva ani, doritor de tron. Cu toții dau mănăstirii Golgota moșie la Răzvad.

Din căsătoria Zamfirei cu Petru Rác se nascu Adam, care la 1602 avea moșiile Bogata-Românească și Ungurească, Poiana-Blenchi, Valea-Porcului, Fălcușa, Tîrlișua, Măgura și Gilgăul, în comitatul Solnoc-Dobica, — precum ni arată o notiță a căpitanului Marțian.

Rác Adam, fiul «Doamnei» Zamfirei, poate fi acel «Rattz Dan» care se întorcea din Moldova de la Petru-Vodă, fratele maicei sale, la 1584³. El luase pe Drusiana Toroczka. Și din Balintit, al doilea soț al Zamfirei, se nascură urmași unguri ai Domnilor noștri.

Articolul d-lui Marțian ni destăinuște această descendență a Zamfirei (care trăia la 1602) din cele două căsătorii.

Astfel neamul lui Ștefan-cel-Mare, dinastia Moldovei, ca și a lui Basarab-Vodă, dinastia munteană, trăiesc, cu nesfîrșit amestec străin, în familiile lui Iosif Kiss, Francisc Balintit, Ieremia Corniș și Dominic Gal din 1815.

Și iată încă un amănunt, — acesta și mai interesant pentru cine vrea să vadă trecutul, să trăiască în el. Fabio Genga, soțul Velicai, e un om foarte cunoscut, favorit italian de-al principelui ardelean Sigismund

Báthory, care-și dádea aiere să pregătească răscoala Ardealului, în folosul Creștinătății, împotriva Turcilor. Mihaí Viteazul l-a păstrat la Curte, dar nu pentru talentul său diplomatic sau pentru grațiile lui de curtesan. La 15 Mart 1600 un agent al Împăratului, venit la Mihaí-Vodă, trimete și această știre: «Toate afacerile țerii le are în mină o jupăneasă romincă, măritată cu Fabio Genga, cu care se ține cu știința tuturor, și până 'ntr'atita, încit a poruncit supt pedeapsă de moarte soțului să n'aibă a face cu dinsa».

Puternica țiiitoare a lui Mihaí Viteazul, stăpina prin iubire a Ardealului, cucerit de sabia românească, nu era o femeie de rînd, ci o nepoată de Domn, — singele lui Mircea Ciobanul și, prin bunica ei, Doamna Chiajna, fiica lui Petru Rareș, singe al lui Ștefan-cel-Mare.

«Doamna» Velica — înțelegem acuma de ce-și zice așa—își ia locul între figurile trecutului nostru, și nimeni nu-l va face un păcat prea mare din aceia că, între Fabio Genga și Mihaí Viteazul, a preferat pe acesta din urmă¹.

II. FIICELE CHIAJNEI ȘI ALE LUI MIRCEA CIOBANUL

Cunoaștem numele a două din surorile, după tată și după mamă, ale lui Petru Șchiopul. *Maria* fu măritată după puternicul Șaitan-Oglu, Mihaíl Cantacuzino, dar Chiajna, în urma unei certe pe drum între bătrînul și uritul Grec și noua sa soție, puse să se oprească caravana nupțială, ce se îndrepta spre imperiala reședință din Anchial a ginearelui, și să i se aducă fata înapoi. Afacerea avu răsunset la Poartă și provocă trimeterea unui firman către iresponsabilul copil de pe tronul muntean. «Creștinul poreclit Șaitan-Oglu», seria Padișahul tinerei sale raiele de la București, «unul din raielele Împărăției Mele, spuindu-mi innainte că sora ta, pe care i-o dăduseși în căsătorie, a fost apoi despărțită cu sila de tine, chiar în Țara Turcească, îți scrisesem să impac lucrul. Îmi spuî acum că după porunca mea ai trimes innapoi prin oamenii tăi și ai dat pomenitului Șaitan-Oglu tot aurul și hainele ce dăruise surorii tale la nunta ei, și că astfel lucrul e împăcat. Dar bagă de seamă că, oricum, nu te-ai purtat bine în această afacere. Pentru astă dată ți s'a iertat însă greșala» (17 Zicaldè 973).

La această dată de 5 Iunie 1566 două din celelalte surori ale lui Petru erau măritate. Una luase, după sfatul Patriarbului constantino-

¹ Pentru cei ce ar dori să caute dovezile celor de mai sus, sînt de consultat: Hurmuzaki, XI, tabla; *Doc Bistriței*, I, p. LIII; *Trei chipuri din veacul al XVII-lea*, în *Convorbiri literare* pe 1904, p. 113 și urm.; *Cronica lui Constantin Căpitanul*, ed. Iorga, p. 66, nota 3: căpitanul Marțian, în *Răvașul* n-1 7.

politian Ioasaf, pe un Grec, Stamati, nepotul prelatului, și căsătoria fu serbată ia aceeași vreme cu efemera căsătorie a Domniței Maria. O altă Domniță ajunsese innainte de 1562 soția tinărului Socol, fiul Vizirului lui Petrașcu, întrebuințat încă supt acest Domn în misiuni peste hotare și, mai târziu (1563), candidat la tronul muntean al generalilor împărătești din Ardeal.

În 1574, o altă fiică a Chiajnei fu închinată tinărului Sultan Murad, atunci sangeac de Magnesia. Ca «soție» a Sultanului, ca femeie din hareem, această coboritoare a lui Ștefan-cel-Mare sprijini tronul moldovenesc al bunicului ei frate Petru, și el odinioară crescut la Curtea moștenitorului osman.

Alexandra, soția Cămărașului Gheorghe și mama lui Ioan și Aslan, amândoi însemnați boieri munteni din întâia jumătate a secolului al XVII-lea, era poate deosebită de cele trei Domnițe pomenite până aici. O găsim, împreună cu bărbatul și copiii ei, în suita Voievodului fugar, la 1591.

O soră a lui Petru fu mama lui Gheorghe Hatmanul, alt Curtean de restriște al Domnului. Pe una o ceru în 1566 Grantrie de Grandchamp, ambasador frances pe lingă Poartă și om cu nevoie de bani. Același ambasador al regelui Franciei urmă aceste stăruițe, pețind, pe cind Mirceoia era la Alep, pe una dintre principese, prin tâlmaciu și secretariul său Jean-Baptiste Bedier, care se întoarșe fără ispravă. În sfirșit, cum s'a spus, Despot dori și el să fie ginerele Mirceoail și, increzător în el cum era, hotărșie față de innalte personagi străine și ziua cind se va serba căsătoria.

III. FETELE LĂPUȘNEANULUI.

Fetele lui Alexandru Lăpușneanu cu Ruxanda, fiica cea mai mică a lui Petru Rareș, au fost acestea :

1. *Teofana*, moartă încă din 1560-1, îngropată supt o frumoasă piatră de mormint, de marmură bună, în pronaosul mănăstirii Slatina, ctitoria părintelui ei.

După chipurile ctitorilor, zugrăvite la Slatina, se vede că ea a fost cel mai mare copil al Domnului, mai mare și decit fiul Bogdan.

2. *Teodora*, mai mică decit băieții Bogdan și Petru. Ea se stinse în copilărie, la 1565-6, și piatra de mormint săpată pentru dinsa se vede până mai dăunăzi tot la Slatina.

3. *Marica*, mama Anei din documentul nostru, veni după un alt fiu, Ionașcu. Ea s'a căsătorit cu un Polon, Orzechowski. Supt Aron-Vodă, care se dădea drept fiul lui Alexandru Lăpușneanu, ea veni în Moldova. Pe atunci fiica ei Ana era căsătorită cu acel Czolhanski, despre

care un document mărturisește că se chema Vasile și că a murit prin 1610. Moartea i se va fi întâmplat în luptele pentru gonirea din Moldova a lui Constantin Movilă, Domnul ei.

Dintr'un document românesc se vede că din căsătoria Anei cu Czolhanski se nascură doi fii, cari primiră nume românești: Ionașco are pe acela al unchiului său, Pătrașco pe al altui unchiu, Petru Lăpușneanu, precum și o fată, numită Maria, ca și bunica.

4. *Chiajna* se mărită la 31 Ianuar 1569, în Domnia fratelui ei Bogdan, cu un boier din țară. Soțul ei fu Grecul Apostolachi Comisul, și din această căsătorie se nascu un fiu Dumitrașco, care muri la 1601, amîndoi părinții săi fiind în viață. Am crezut că această Chiajnă nu era fiica Ruxandei, ca una ce nu e zugrăvită între ctitorii Slatinei, dar, gîndindu-mă la numele ei, care e și al surorii Ruxandei, sint aplecat astăzi a lăsa chestia deschisă.

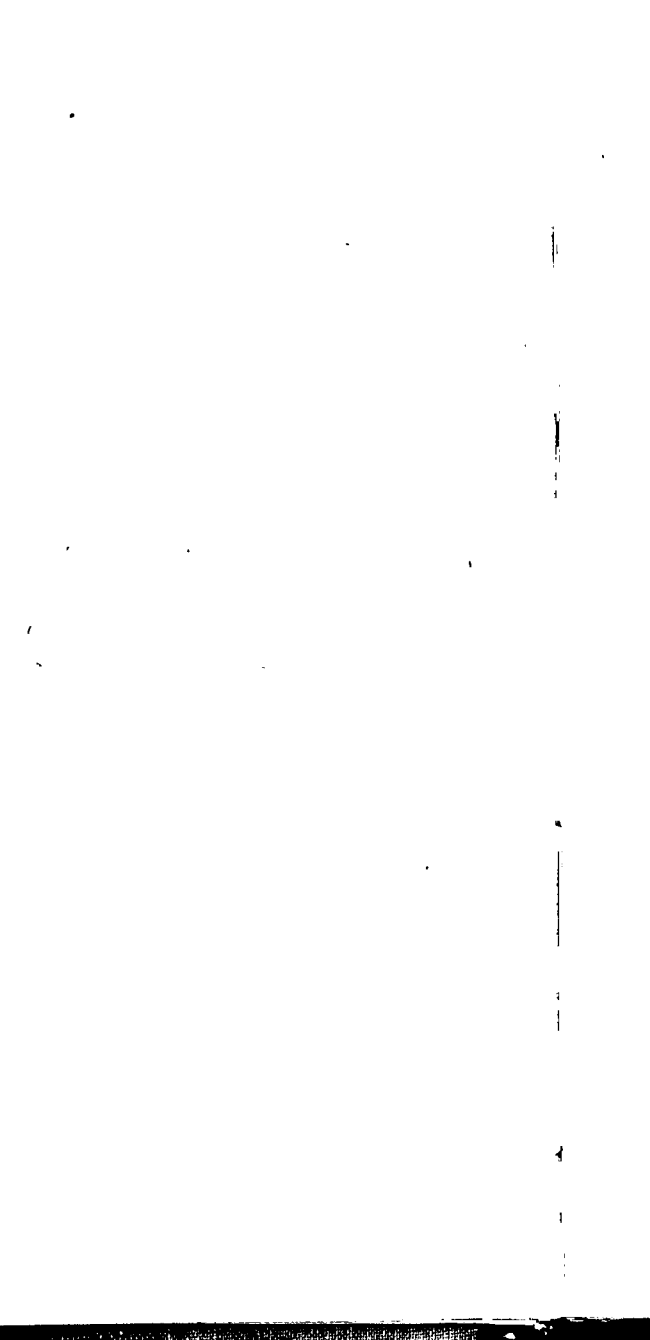
5. *Trofana* era să se căsătorească în 1583 cu Alexandru, un frate, necunoscut altfel, al lui Mihnea Turcitul. Mai târziu ea ajunsese soția nobilului polon Paniewski. Era văduvă și fără copii în 1592, cînd frațele ei Petru, zis Cazacul, luă Domnia Moldovei și n'o uită în darurile lui.

6. *Anghelina*, numită așa după un nume tradițional în familia Despoților sirbești, care dădu Romînilor pe Doamnele Milița a lui Neagoe și Elena a lui Petru Rareș, nu e cunoscută decit prin pomelnicul care o amintește.

7. *Sultana*, în sfîrșit, se făcu, precum s'a arătat, călugăriță la Socola.

II.

Despre îmbrăcăminte și locuință.

Generalități.

Îmbrăcămintea și locuința sînt strîns legate între dînsese. Ele pornesc de la aceleași foarte vechi obiceiuri și se supun, în desvoltarea timpului, la aceleași mode și înrîuriri trairnice venite din străinătate. Boierii iubitori de Poloni din veacul al XVI-lea poartă veșminte ca acelea de peste Nistru și, în același timp, aduc mobilării anumite schimbări care o apropie de a poporului-model. Și mai de mult, cei ce clădiau cu meșteri sași, așa cum vedeau clădirile, în pribegie sau în călătorii, la Brașov, la Sibiiu, la Bistrița, aceia căutau să-și potrivească și veșmintul și podoabele după acelea, de forme apusene, care se întilniau în Ardeal. Turcii au impus pe urmă gusturile lor în veșmînt și în același timp în împărțirea și împodobirea casei. Cea din urmă influență, care trăiește și până astăzi și nu se mai poate înlătura, curentul apusean, a atins în același timp, prefăcîndu-le, haina și casa, elementele și podoabele uneia cași ale celeilalte.

Studiul acesta îndoit se poate face decî în același cadru, și din această tratare îmbinată nu poate să iasă decît folos, o înțelegere mai deplină.

Cînd se vorbește însă de îmbrăcămintea și locuință, trebuie să se înțeleagă acea îmbrăcămintea și locuință care se preschimbă în urma jocului înrîuririlor străine. Decî e numai a Domnilor, boierilor, negustorilor mai bogați și a clericilor mai înalți. Clasa numeroasă, și hotărîtoare în

¹ S'a păstrat în acest articol, reproduș dintr'o culegere mai veche, ca și cel precedent, și știrile despre îmbrăcămintea bărbătească. Ni s'a părut că și ele pot interesa publicul către care se îndreaptă în rindul întăiui această carte.

ceia ce privește munca și păstrarea însușirilor neamului, a țeranilor, aceia a păstrat în multe părți până astăzi vechiul ei port și vechiul ei meșteșug de clădire, pe care singură și le face. În îmbrăcăminte, căciula, minteanul, sumanul, zeghea, cojocul, ițariil, bernevicil țeranului sînt aceiași astăzi ca pe vremea lui Basarab și lui Bogdan, întemeietorii, în al XIV-lea veac, al Principatelor. Tot așa de statornic și credincios a păstrat femeile satelor vălurile, pieptănătura în cozi și conciuri, cămășile înflorite cu cusături și fluturi, pieptarele, cojoccele, fotele, zăvelcile, opregurile celui mai vechiu trecut. Deosebirea ce se vede astăzi între Ținuturi și în ceia ce privește înfățișarea pe din afară, împodobirea cu văpseli sau forme aplicate asupra tencuielii, împărțirea pe din lăuntru, natura și croiala uneltelor și cioveielor casei, — toate acestea n'a suferit decit în timpurile din urmă unele schimbări care sînt îmbunătățiri, silinți către mai frumos și mai trainic.

Afară de aceste vechi forme, pe care le-am apucat în chip vădit, și care nu se poate tăgădui, de la strămoșii tracii, ce au lăsat anume din aceleași obiceiuri de îmbrăcăminte și locuință și vecinilor noștri slavii de peste Dunăre, afară de această moștenire de două ori milenară de la aceia cari au început, în Balcani ca și Carpați, viața de cultură, — poporul nostru n'a putut crea. El a părăsit pe alocurea mîndreța simplă și practică a trecutului pentru a lua mai dăunăzi din minile negustorului, evreu mai ales, forma cea mai proastă și mai ieftină a îmbrăcămîntii, și chiar a clădirii și mobilării apusene. Femeile îmbodolite sau înfășurate în barizuri, cusute grosolan în polcuțe și fuste de țirg, ba chiar în rochiil cu volane după jurnale de modă răsuflete, care primesc astăzi în Moldova de Răsărit, cu oarecare mîndrie, pe străin puindu-l în fața păretelui căptușit cu fotografiil stingace sau înaintea mesuței de modă nouă, înflorită cu cutii, strălucitoare de chipuri frumoase pentru săpun sau ciocolată, și cu cărți poștale ilustrate, — acelea au părăsit o adevărată avere, fără a da în schimb ceva de la sine.

II.

Cele patru înriuriri.

Portul și clădirea au evoluat, ajungând din vreme în vreme la înfățișări cu totul deosebite de acelea de la care se plecaseră, numai în acele clase superioare ca bogăție, ca neam sau ca dregătorie, de care am vorbit.

Această evoluție se poate împărți foarte neted și sigur în câteva perioade. Și anume:

1. Întăiu avem înriurirea orientală bizantină. E cea mai veche și aceia pe care o putem cunoaște mai greu prin cercetarea de-a dreptul. Ea a fost luată prin Slavi, Sîrbi și Bulgari, de peste Dunăre, și a durat puțin, fiindcă focarele de influență s'au prăpădit cu totul încă din veacul al XV-lea, prin cucerirea turcească.

2. Paralel cu cea d'întăiu, și înlocuind-o în curînd cu totul, e influența Apusului, care trece la noi prin Sași și prin Poloni mai ales, întru citva prin Italieni, mai ales Genovesi, cari făceau negoțul în părțile Mării Negre. Ea stăpînește cu totul până în a doua jumătate a veacului al XVI-lea chiar, amestecîndu-se numai de la o bucată de vreme, după 1500, cu a doua influență bizantină. Moldova, care nu era de-a dreptul mărginașă cu Răsăriteni, a avut-o într'un chip mai deplin, mai desăvîrșit și mai trainic decît Țara-Românească, despărțită numai prin apa Dunării de Balcani.

3. Cea de-a doua influență bizantină vine prin Grecii din Constantinopol și din insule, tot mai mult amestecați în toate ramurile vieții noastre, apoi prin Romîni, vinători de Domnie și boieri, cari petrec o mare parte din viața lor în locurile răsăritene. La sfîrșit, această influență capătă o înfățișare turcească (în fond însă, și aceasta, tot bizantină), ceia ce se întîmplă în veacul al XVIII-lea, cînd ne dăm după așa numiții-Fanarioți, cari și ei se dădeau după stăpîniul lor, Turcii.

4. În sfârșit, Rușii mai ales, dar și Austriacii, cari au ocupat de atâtea ori Principatele în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, meșterii nemți, negustorii brașoveni și lipscani, cari au pătruns, de pe la 1774 mai ales, în țară, Evreii, cari au năpădit Moldova, consuli, călătorii, profesorii, actorii ambulanzii, toți aceștia au impus felul de viață al Apusului, în care trăim astăzi în chipul cel mai complet, cît privește îmbrăcămintea și locuința. Negotul Europei are interesele sale ca să adoptăm la vreme toate rafinările, adesea ori urite, costisitoare, netrebnice, și nesănătoase, ale unei civilizații pripite, zgomotoase, aspre și trufașe, care n'are prin urmare numai părți bune.

III.

Moda bizantină.

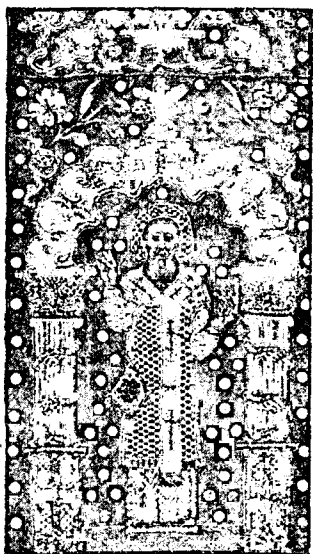
În veacul al XVI-lea, Bulgarce, Sirboaiice, poate Bosniace, de sigur și vre-o rudă bizantină, făceau parte din familia domnească a Muntenilor. În boierimea lor se găsea atîția cari, în multele nenorociri care căzuseră asupra Peninsulei Balcanice, descoperiseră că e mai bine să trăiască dincoace de Dunăre. Prin acești factori au pătruns obiceiurile și datinile răsăritene. Acestea nu erau altele decît, cum am spus, cele împărătești bizantine, în legătură cu Imperiul Roman de odinioară. Din cauza acestei înalte obîrșii a lor, ele nu puteau fi privite decît cu un respect, cu o admirație fără de margini de o societate care începea abia să se desfacă din masele poporului.

Apoi Țara-Românească, alcătuită mai de mult, a dat la rîndul ei Moldovei ceia ce ea însăși primise de la vecinii de peste Dunăre—, căci pe atunci era încă aceeași cultură romano-greacă întinzîndu-se în chip firesc de la Miazăzi la Miazănoapte.

Astfel, viața claselor noastre înalte s'a *bizantinizat* în parte, dacă nu în întregime.

Începînd cu locuința, dacă mănăstirile ce se durează în acest veac sînt imitate după cele sirbești, dacă Mitropolia¹ Argeșului e o umilă clădire bizantină, puținele case mai bogate, înălțate chiar de aceiași meșteri, vor fi avut înfățișarea exterioară obișnuită în Răsărit: clădirea umbroasă cu ferești mici, pridvor pe stilpi și bogată grădină împrejur. Ca și în celelalte părți răsăritene, mobilarea va fi fost de tot neîndestulătoare. Divanurile, lungile paturi de odihnă neîntreruptă, care șerpuiesc în jurul păreților, mesuțele săpate și incrustate cu sîdef și fildeș, multele covoare care căptușesc întreaga încăpere nu puteau să pătrundă încă la noi. Căci ele nu fuseseră primite nici de aristocrația harnică și războinică a Sirbo-Bulgarilor.

În costum, moda bizantină a fost luată în întregime de Domni, cari voiau să se arăte cît se poate mai asemenea cu Împărații bizantini, model veșnic al oricărui stăpînire în Răsărit. Și Marii noștri Voevozi au purtat, de la început, la zile mari cununii de aur, lungi rochii de brocard de aur, papuci de piele suptîre, cu călciul mic și virful rotunzit; și ei și-au lăsat părul pe spate învîrtit în bucle, cum cerea eticheta împărătească. Așa vor fi ei înfățișați de-acum înainte — cu o singură deosebire, pe care vom vedea-o îndată, — în chipurile amintitoare din bisericile și mănăstirile clădite de dînșii. E o îmbrăcăminte care samănă cu a sfinților — Împărații bizantini și Tarii bulgari poartă chiar aureola în jurul capului — și cu a arhierilor. Briul lui

Chip de sfinț din veacul al XVII-lea
(de la Ifurez.)

¹ Vezi *Istoria Romînilor*, p. 67.

Neagoe-Vodă, acea bandă de țesătură deasă și delicată de mătăasă și aur, lucrată la Sluck, în Polonia, care se arată și astăzi supt acest nume în comoara de la Argeș, samănă cu patrafirul ce împodobește pe preot în timpul slujbei, și, în jurul gitului, Manuil Paleologul, contemporanul lui Mircea-

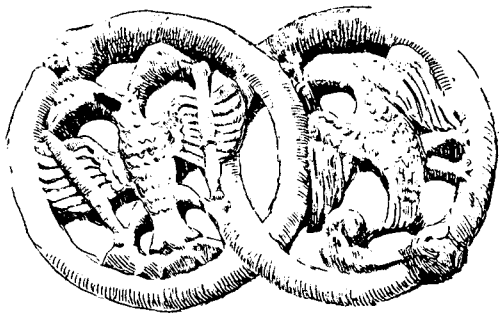
cel-Bătrîn, are, într'o miniatură din 1408¹, un omofor ca acel ce se poartă de preoți.

Un singur chip domnesc din acest timp a ajuns până la noi. E Mircea-cel-Bătrîn, avînd lingă dînsul și pe fiul său, încă nevrîstnic, Mihail, chip zugrăvit în biserica de la Cozia și în paraclisul de îngropare al aceleiași mănăstiri. Zugrăveala nu e cea de la început nici într'un loc,

Stemă bizantină (a Cantacuzinilor munteni; la Hurez).

nici în celălalt: în paraclis ea e făcută în veacul al XVI-lea, cînd s'a înălțata-ceastă bisericuță, luîndu-se chipul după acela din biserică, iar acesta însuși a căzut la reparația din vremea lui Brincoveanu și a fost făcut din nou atuncea. O reproducere foarte necre-

Alte două sculpturi asemenea (stema bizantină și cea munteană).

¹ Hertzberg, *Geschichte des Byzantiner und des Osmanischen Reiches*, in col. Oncken, la p. 516.

dincioasă, prin prea multa împodobire, se dă la începutul volumului I, partea a II-a, din culegerea de documente externe, zisă Hurmuzaki, a Academiei.

Mulți ar fi aplecați să vadă în îmbrăcămintea lui Mircea¹ numai o înriurire apuseană, deci ungurească. Pare, mai ales așa cum e reprodus, un cavaler în zale, cu mantia pe umeri și sabia la coapsă. Când îl comparăm însă cu vre-un chip balcanic din același chip, precum e al Despotului Constantin, în miniatura reprodusă exact la sfârșitul volumului VII din colecția *Sbornic*, a Ministeriului de Instrucție bulgăresc, vezi lesne că cele mai multe elemente sînt totuși bizantine. Mircea are ca și Constantin cununița neînchisă,

Chip de sfint din veacul al XVII-lea
(de la Hurez).

cu cinci ramuri ascuțite, care era păstrată pentru stăpînitorii neatîrnați ce n'aveau totuși demnitatea de Împărați. Același e felul de a se lăsa părul, încă neîmpletit, dar umflat — cum îl poartă astăzi unii clerici tineri —, aceleași mustați plecate în jos, aceiași linie fină a unei bărbii ce caută să se asemene cu a Mintuitorului. Aureola trebuie să fi fost luată lui Mircea de către imitatori. O haină strînsă, roșie la Constantin, roșie cu cercurile negre împiestrite cu albastru la Mircea, înfășură trupul. Benzii de fir cuprind brațul la mijloc între umăr și cot, iar altele ceruiesc de mai multe ori încheietura minii. Papucii, ascuțiți în acest timp, se dau ca o mănușă pe picior: Constantin îi are, îm-

¹ Vezi *Istoria Românilor*, p. 73.

părătește, roșii, pe cînd la Mircea ei sînt de fir aurit. Vul-

Chip de sfînt din veacul al XVII-lea
(de la Hurez).

turii bizantine, cari se văd pe genunchiul lui Mircea, dovădind o neîndoielnică înrudire bizantină, împodobesc doi cite doi o lungă haină, de pe de-a-supra, pe care Constantin o îmbracă, lăsînd să se vadă numai mînele de la cealaltă. Din potrivă, Mircea n'are peste această din urmă haină strîmtă decît o manta roșie, brodată cu aur, care-i atîrnă pe umeri, așa încît se pot vedea marginile tunicii scurte, sabia, înfășurarea strîmtă a piciorului, ceia ce-i dă o înfățișare răz-

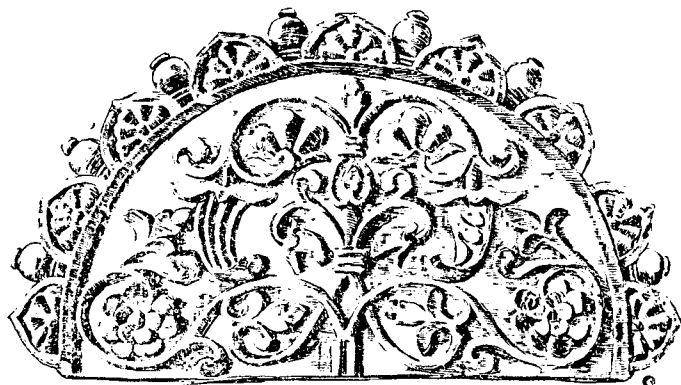
boinică, sprintenă. Mircea n'are în mînă sceptrul, precum îl are Constantin, fiindcă el trebuia să ție cu mîna dreaptă biserica închinată de dînsul lui Dumnezeu.

Dacă Mircea se îmbrăca astfel, de sigur că Doamna sa purta veșmintul Împărăteselor și înnalțelor Doamne bizantine sau slavo-bizantine. Și anume: cununiță cu mai multe ramuri ascuțite, haină de desupt croită larg, din brocard cu flori de aur pe fond roș, verde sau brun, în deosebite nuanțe; ca podoabă a hainei acesteia d'intîi, o dungă de fir la gît și o alta, tot așa de lată, căzînd în lungul veșmintului, o treia, în sfîrșit, cu pete ovale colorate tivindu-i marginea. Une ori dunga cea lungă din mijloc putea să fie înlocuită prin mai multe dungă paralele. Astfel Teodora, soția Împăratului bulgăresc Șişman, are două

Chip de sfînt din veacul al XVII-lea.
(de la Hurez).

dungi de fir la mijlocul hainei, pe cind alte două se desfac din niște cercurile de aur ce cuprind umărul de jur împrejur. Ca și în veșmintul bărbaților, un cerc de aur înfășură brațul, iar cel de la încheietura minii se prelungește dedesupt până la cot. Mantia e totdeauna de altă culoare și primește une ori și ea benzi de fir; fetele ascund minile în această mantie, pe cind ele apar în cealaltă haină la femeile măritate, fiind acoperite de mantie numai deasupra umerilor.

Spetează de strană din mănăstirea Iluzului.

Acest costum, luat atunci, în veacul al XIV-lea, odată cu eticheta sau ceremonialul, odată cu limba de Stat și cu caligrafia, cu miniaturistica și parte din sculptură, în sfârșit cu toată arta slavo-bizantină, s'a păstrat fără deosebire în toată epoca neatîrnării noastre, devenind pe încetul o sfință datină, care nu se putea clinti.

IV.

Portul moldovenesc în vremea lui Ștefan-cel-Mare.

Cel d'întăiu Domn moldovenesc de la care avem chipuri autentice—iarăși în cărți sfinte și în bisericile de ctitorie,— Ștefan-cel-Mare, poartă, în adevăr, în Evangheliariul de la

Humor, unde e înfățișat înaintea Maicii Domnului, costumul a cărui descripție urmează :

Pe cap, cununa cu cinci ramuri ascuțite, împodobită în cercul de jos cu pietre scumpe. Același păr lung, umflat, neîmpletit, ce cade pe umeri. Mustata suptire. Barba înfurcată, sămănînd cu a Mântuitorului, lipsește, ca și aureola. Haina de desupt e de brocard cărămiziu : Domnul fiind în-

Sfinți din zugrăvelii ale veacului al XVII-lea (de la Hurez).

genunchiat, nu se poate înțelege lungimea acestui veșmînt. Cea de-asupra e o lungă, largă mantie de brocard cu fundul vișiniu, prin care trec mîncile. Pe margini zugravul, care nu era tocmai priceput, a pus benzî de aur, dar, culoarea fiind slabă, ea s'a cojit și căzut, lăsînd pete albe, care s'au tălmăcit greșit ca o margene de blană de cacom. Papucii, mai largi și mai rotunzi decît cei ce se purtau în veacul al XIV-lea în toată Europa, nu sînt nici aice de culoarea roșie obișnuită la împărați.

Ștefan-cel-Mare, după Evangheliariul din Humor.

Pe o dveră saū perdea de uşă de la Putna, unde liniile sînt încă mai stingace, dar colorile apar în toată desăvîrşirea lor, Ştefan are aceeaşi coroană, cu trei ramuri înflore ritabile visible şi o alta ascuţită la margeni. Se vede numai mantia de aur, cu benzî de argint la gît, la încheietură în lung şi pe marginea de jos. Dar acum o mîneacă greoaie atîrnă într'o cădere solemnă, maiestoasă.

Chip de sfinţă din veacul al XVII-lea
(din Hurezi).

Aceiaşi dveră dă unul din cele d'întăiu chipuri de Doamne ale Moldovei care se cunoaşte până acuma. Maria, fiica lui Radu-cel-Frumos, poartă tocmai aceeaşi cunună. Un vâl lung şi larg cade pe umeri. Mantia e întocmai ca a lui Ştefan. E încălţată cu papuci roşii ca şi soţul ei¹.

Pe un părete al bisericii Sfinţului Nicolae din Iaşi, clădită de Ştefan, soţia cea d'întăiu a lui Ştefan, Evdochia, purta² cam acelaşi veşmînt, şi el se vede şi pe stofa cusută cu aur care era menită să acopere mormîntul celei de-a doua Doamne a lui, Maria de la Mangop : de la cununa acesteia atîrnă nişte podoabe în chip de şuviţe.

În cursul veacului al XV-lea apare, la Munteni, ca în portretul din Ambras al lui Vlad Ţepeş, tipărit de mine înaintea volumului II din colecţia *Acte şi fragmente*, gătirea părului în bucle. Tot astfel se desfac de supt co-

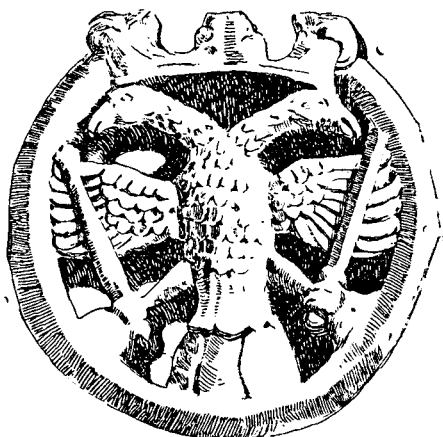
¹ *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, I, partea I.

² Biserica a fost dărimată pentru a face loc unui capriciu al d-lui Lecomte du Noüy.

roană vițele întunecate ale lui Radu-cel-Mare în pictura de la Govora, și ale lui Neagoe în aceia, prefăcută dăunăzi, de la Argeș.

Tot în costumul lui Tepeș se vede pentru întâia oară obiceiul nou luat de la Apusenii, și pentru femei, de a înfășura umerii cu un dolman de blăni scumpe, mai ales de samur, cea mai căutată blană în Răsărit. Banda de fir dela gît dispăre, făcînd loc unui guler răsfrînt. Împodobirea cu șiruri de mărgăritare, cu nasturi scumpi e iarăși un adaus din acest timp,

în care s'ar putea recunoaște influența asiatică a Turcilor. Cununa domnească are tot cinci ramuri înflorite.

Vultur bicefal bizantin (de la Hurez).

Vultur cu crucea în cioc (de la Hurez).

poartă în zugrăveala de la Govora cun vâl vârgat ce se lasă pe

Cît privește în deosebire îmbrăcămintea Doamnelor, ea înfățișează totuși deosebiri. Haina de deșupt e încrețită fin, în lung, și cam la mijloc ea pare că se desface printr'o cusătură în lat, formînd un pieptar și o fustă. Greoi cercei cu mai multe ramuri, de aur și mărgăritare, ajung aproape până la umeri. Cătălina, Doamna lui Radu-cel-Mare,

umeri); haina de de-asupra e de brocard roșu cu garnitură de samur; cea de desupt e de aceeași culoare.

La luptă, în mijlocul afacerilor obișnuite, între ai săi, neapărat că Domnul nu păstra acest greoiu costum de pompă, cum nu-l păstra Doamna în casă. Elemente apusene se amestecău cu haina de toate zilele. Ștefan va fi purtat în luptă, după datina ungurească și polonă, coiful rotund cu un ac ascuțit, care se vede, de pildă, pe mormintul, de la mănăstirea Vieroșul, al lui Albu Goleșcu, care se războiește călare cu dușmanii Domnului său. Tepeș își acopere capul cu o căciuliță de catifea vișinie, pe care de jur împrejur, în mai multe șiruri, sînt cusute mărgăritare. Ea va fi fost obișnuită și de femei.

V.

Stofele întrebuintate în vechea îmbrăcăminte;
juvaiere și alte podoabe.

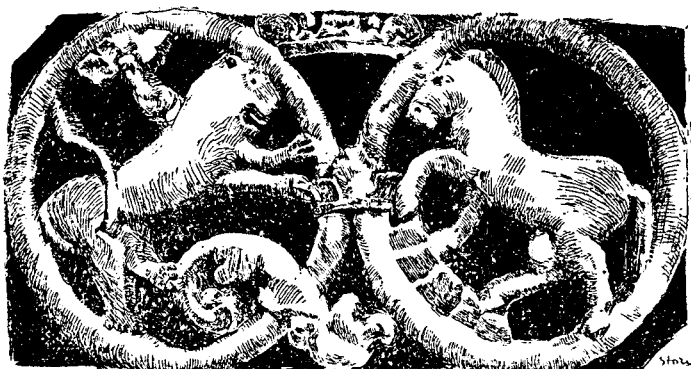
Stofele ce se purtau pe atunci sînt bine cunoscute. Le aduceau Grecii și Italienii cu postavuri răsăritene, «de peste Mare», Ragusanii cari vindeau marfă de Veneția, adecă, în rîndul întăiū, brocardul, apoi Armenii și Nemții din Lemberg și Cracovia, Sașii din Brașov, Sibiiū și Bistrița.

Astfel, cit privește cele două d'întăiū categorii de negustori, de la dinșii se cumpăra «camha», pe care Italienii o numiaū *camocato*, stofă ce se lucra în Răsărit, adesea cu flori de aur, cusături cu fir saū, cum se zicea pe atunci, de «sirmă¹», apoi alte stofe de mătăsă, precum și barhet, taftă, *serasir* de aur. Ceilalți vindeau postavuri flamande, de Ypres și de Louvain, de Beauvais, saū germane, din Colonia, din Breslau, în sfîrșit chiar fabricate silesiene, care se chemaū de *Cehia*, fiindcă Silesia fusese reunită o bucată de vreme cu Boemia Cehilor, și postav litvan². Sașii nu-

¹ Cf. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ed. II-a, p. 49.

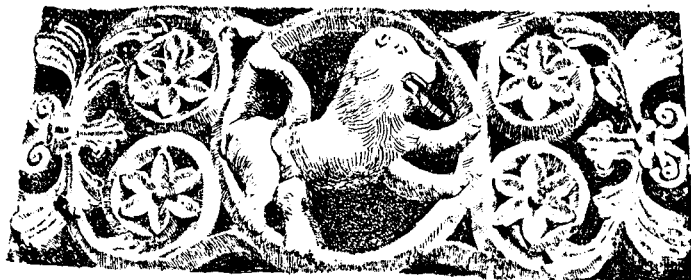
² V. I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Terrii-Românești cu Brașovul și Ungaria*, București, 1902; ediția a II-a, 1905; Iorga, *Brașovul și Romîni*, București, 1905.

miaă în veacul al XVI-lea calitățile ce se desfăceau la noi: *Scharlach* adecă *écarlate*, postav stacojiă, *Stamett*, *Berchammer*, și mai ales postavul *Schay*, căruia și noi îi ziceam *șai* și-l întrebuițam mai des decît pe toate celelalte feluri¹. Dintre lucrurile confecționate, nu aduceau decît pălării

Sculptură de la Hurez (influență apuseană).

gata, lucrate la ei saă poate și în Apus. Vor fi sămănat cu căciulița lui Tepeș în portretul din Ambras, pe cînd pălăriile grecești aveau virful înalt și marginile mari, ridicîndu-se tot mai mult spre ceafă, precum sînt acelea, foarte urite, care

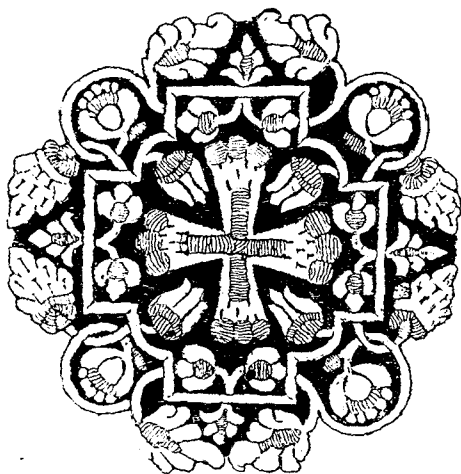
Alte sculpturi (influență apuseană).

s'añ pus la modă acum, de cîteva luni de zile. Haine croite veniau une ori din Polonia, ca și nădrag și poate camăși, care

¹ Socotel ardeleni, în Apendice la vol. XI din colecția Hurmuzaki.

incep a se întrebuița, ca articol de îmbrăcăminte deosebit de haină, abia în veacul al XIV-lea. Brițele leșești erau mult căutate. Sașii mai trimeteau, dar numai ca dar Domnilor și Doamnelor, evantalii de pene de păun.

Juvalierele și scumpețurile jucău un mare rol în podoabă, unul mult mai mare și mai trainic decît astăzi. Neconținut Domni și Doamnele cereau de la meșteșugarii de peste munți pahare, vase, năstrape, cești și tot felul de argintării, pen-

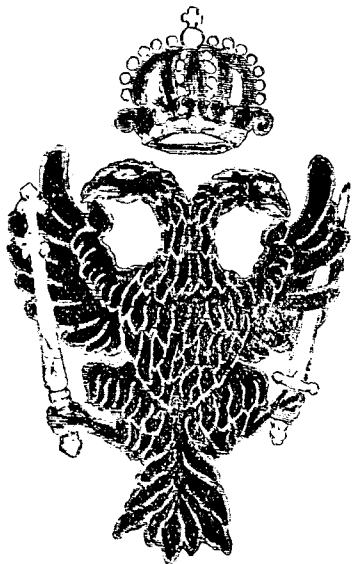
Lucru de mină de la Ifurez.

tru podoabă și înfrumusețare. Ca să-și facă cineva o părere despre bogăția de lucruri scumpe ce cuprindea casa unui om mare din Țara-Românească sau din Moldova la sfîrșitul veacului al XVI-lea, pe timpul lui Mihail Viteazul decî, ajunge să răsfoiască lista, în întregime păstrată, a lucrurilor ce rămaseră în Tirol pe urma lui Petru Șchiopul, Domn moldovean

pribeag. Cu ele se împodobise Domnul și soțiile lui Maria și Irina, ca și fiul, Ștefan.

Găsim în acest strălucitor pomelnic, din care se desfac pare că focuri de pietre scumpe și scînteierea lăptoasă a mărgăritarelor mari, juvaliere propriu zise, numite cele mai multe în turcește: inele, *bilezicuri*, *zilibicuri*, cercei—Petru Cercel, venit din Apus, purta, după moda de acolo, el însuși cercei —, *halhale*, *zingire* — lanțuri —, *nezghepuri*, *mutcale*, *șimiruri*, hangere cu pietre scumpe, *pazvaturi* de cai, felegene de aur, lefturi cu «iamanduri» sau diamante, rubine *balaze* (balais), «zmaragde», «olmazuri» (tot diamante), «za-

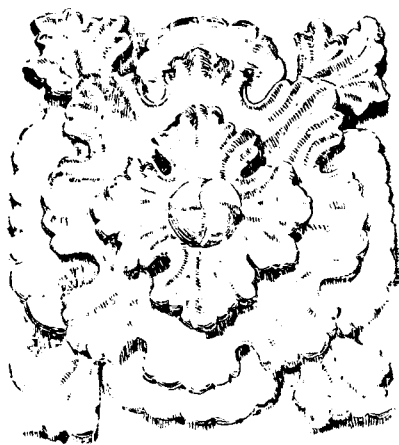
firuri», «iacături», lanțuri sau lanțuguri — pe care Domniile le purtau la gît pe vremea lui Petru Rareș ca un semn deosebit al puterii lor — apoi: *sini*, tipsii, talere, chipuri de dobitoace și lucruri de argint și aur bătut: șoimi, cerbi, boi, corăbii, năstrape, sfeșnice, linguri, cupe, teascuri, chiar «călimări de argint cu cerneală», buzdugane, cuțite cu tec de argint scumpe, frie de «mătasă cu lanțuri de argint», frie de argint cu piruzele, «scări», șele, zăbăli de argint aurite, «săbii de aur pătrate», perne cusute cu fir, cearșafuri cusute cu mătasă, gugiurmane sau căciuli de sobol, caf-tane — îmbrăcăminte turcească — de *serasir* de aur, «cămăși roșii ale Doamnei», «15 cenghere muieresti», «feregele de catifea ale Doamnei», «feregele de atlas ale aceleiași», «dulame de aclaz și taftă» ale Domnului însuși, basmă-luțe turcești, fin lucrate, mese de cristal, oglinzi în patru colțuri, cu cadrul de mătasă roșie și turcoase, iacinte și granate prinse în aur, ceasoarnice care se atirnau la gît și aveau forma unui ou, peceti, amulete, «nasturi de cristal prins în aur, încunjurat de perle și pietre scumpe», pină și verigi pentru picior, brățare, «o scufie femeiască cu rose de aur și mărgăritare mari», «o scufie neagră de catifea, cu mărgăritare mari și rose mici de aur, pe care e prins un juvaier de aur, cu diamante și rubine», «surguciuri cu pene de cocor, prinse în aur, garnisite cu mărgăritare și rubine», «podoabe femeiești cu lanțuri lungi și mărgăritare ce atirna de ele, pe care le întrebuințează femeile la cap» — și într'adevăr le poartă, în picturile de la Argeș, Ruxandra,

Vultur bicefal (dela Hurez).

și granate prinse în aur, ceasoarnice care se atirnau la gît și aveau forma unui ou, peceti, amulete, «nasturi de cristal prins în aur, încunjurat de perle și pietre scumpe», pină și verigi pentru picior, brățare, «o scufie femeiască cu rose de aur și mărgăritare mari», «o scufie neagră de catifea, cu mărgăritare mari și rose mici de aur, pe care e prins un juvaier de aur, cu diamante și rubine», «surguciuri cu pene de cocor, prinse în aur, garnisite cu mărgăritare și rubine», «podoabe femeiești cu lanțuri lungi și mărgăritare ce atirna de ele, pe care le întrebuințează femeile la cap» — și într'adevăr le poartă, în picturile de la Argeș, Ruxandra,

fata lui Neagoe, — briie cu turcoase, rubine și copci de aur — cum se vede una, minunat lucrată în filigrană de

Sculptură ornamentală (dela Hurez).

Ardeal, și cite altele asemenea cu acestea.

Veneția, între odoarele bisericii Curtea Veche din București —, «gulere cu mărgăritare pentru feciorașul Domnului», «gulere bătute în aur în chipuri», cruci de purtat la gît, cu chipul Maicii Domnului pe ele, «degetare de aur», felurite haine de aclaz și damasc, de brocard, toate în culori vii, «scufii ungurești» pentru Domni, mântăli turcești, de sobol, căptușite cu roșu, mănuși, albe, galbene, care se aduceau din

VI.

Moda de îmbrăcăminte de pe la 1600 la 1700.

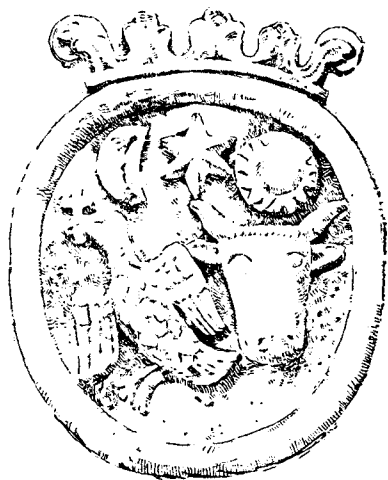
Ni s'a păstrat chipul bietului Petru Șchiopul, care a murit, în 1594, de dorul țerii sale între atîta bogăție care nu-i folosia la nimic, căci nu se găsia nimeni să i-o cumpere cu prețuri cinstite¹. Un meșter apusean l-a înfățișat așa cum era el în viața de toate zilele, în viața fără strălucire și autoritate a pribegiei între străini. O căciulă de samur, destul de mare, își pleacă motul de-asupra frunții lui. Din îmbrăcăminte se vede o haină de desupt, care trebuie să fi fost de aclaz cu colorația tare; peste dînsa Petru-Vodă a îmbrăcat o alta cu mineci scurte, care n'ajung nici până la cot; ea e prinsă numai sus și are pe amîndouă marginile chiotori cusute cu mătăsă saū cu fir: se zărește briul, care strînge numai haina cea d'întăiu. E un bătrîn slab, cu fața sperioasă, cu

¹ Hurmuzaki, III², la început. Tot acolo, pp. 90-1, catagrafia averii lui Petru Cercel.

părul scurt, alb și cu o lungă barbă ascuțită; în mină, ca un neinvățat care iubia învățătura, el ține o carte.

Fiul său, Ștefan-Vodă, care fusese numit de Turci în toată forma Domn al Moldovei, e lângă dînsul, înfășurat într'un singur veșmînt întunecat, cu gulerul alb răsfrînt. Poartă în cap, în loc de căciulă, o lungă pălărie cilindrică, blănită jos, iar încolo cusută în romburî ca o plapomă¹.

Cînd acest frumos copil bălan era în hainele sale domnești, el părea însă cu totul altfel, și alt meșter apusean, acesta un pictor de talent, ni l-a zugrăvit așa². Pe masă stă o scufie ungurească, deosebită și de șlicul copiilor, și de căciula luptătorilor. Are forma obișnuită a acestor pălării: rotundă, cu marginile ridicate în sus, paralel cu fundul, dar mai puțin înalte decît acesta, și despicate în față. Un mare surguciū de pene de struț răsfirate ca un evantaliu e prins cu un juvaier. Din aceiași stofă verde cu

Stema amînduror țerilor (la Hurez).

flori de aur și-a făcut tînărul Voevod pantalonî scurți și o haină lungă și largă, care e strînsă cu un briū lat. Tot din același material e marea mantie aruncată pe umeri și frumos tivită pe margini cu mărgăritare. Copilul are în picioare cizmulițe turcești, și ține mîna dreaptă pe un scump hanger.

De acuma înaintea costumul apusean, unguresc la Muntenî, polon în Moldova, înlocuiește tot mai mult pe acela răsăritean, din care luase atîtea elemente, și mai ales filfierea liberă a unui veșmînt tăiat ca o rochie. Cînd capătă numirea de la Sultan, Domniî noștri, primiți prin aceasta

¹ Vezi *Istoria Romînilor*, p. 166.

² Vezi *Istoria Romînilor*, p. 275.

chiar în ordinul ostășesc ales al Ienicerilor¹, poartă o clipă lungă căciulă de pișlă albă cu marginea de fir, *cuca* Ienicerilor, și veșmintul lor albastru, cu copcile de fir—*cabanița*, —peste haina de desupt, roșă ; un dolman (*dulamă*) de blană li stă pe umeri. Odată ce au ajuns însă în Scaunul Domniei, acest port e părăsit ; pe cap ei pun căciula saŭ *scufia*, *calpacul* Ungurilor. Căciula poate fi plecată pe laturile saŭ în față ; e din deosebite blănuri, dar de la dreapta ei nu lipsește scumpul *surguciu* de pene rare și pietre strălucitoare.

Stemă munteană (la Hurez).

Asfel de căciulă are pe cap Mihai Viteazul, care i-a dat gloria și a transmis-o, ca o amintire de cinste dorobanților noștri, apoi Ieremia Movilă, Mateiŭ bătrînul și mîndrul Vasile Lupu². Un dolman de blană aparentă saŭ acoperită cu o stofă scumpă, ca la Mihai Viteazul, acoperă umerii. De supt el se desface largă rochie de brocard saŭ de aclaz, care poate avea marginile de blană și șireturi ca ale călă-

rașilor saŭ roșiorilor noștri, prinse cu nasturi de pietre scumpe și aur acolo unde, în uniformă de astăzi, sînt alămurii și noduri. Ea e încheiată sus într'un singur nasture saŭ în doi, și ea, în portretul lui Vasile Lupu, nasturii pot face parte

¹ Vezi chipurile colorate de la vol. I din *Acte și fragmente*.

² Hurmuzaki, III¹, IV¹, IV², *Supl.* II, vol. I ; Gașpar Gratiani, *ibid.*, vol. II ; Simion Movilă, cu coroana, în Kozak, *Archiv für slavische Philologie*, XIV. Zotu Țigară, ginerele lui Petru Șchiopul, în Hasdeu, *Cuvente den bătrînii*, I, la p. 184. Un Gheorghe Ștefan și un Constantin Basarab, puțin cam de fantăsie, în Papiu, *Tesaur*, I. Un Grigore Ghica în platoșă, gravură deosebită, în *Istoria Romînilor*, p. 249. Cf. și descrierea lui Mateiŭ-Vodă mort, în Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiochia, traducerea Cioran, p. 115.

din şiruri întregi de astfel de juvaiere, fin şi bogat lucrate. Haina de desupt e din aceeaşi stofă, şi poate şi ea — ca în chipul boierului Zotu Țigară, ginerele lui Petru Şchiopul — să aibă nasturi scumpi — o garnitură de acestea poate face până la 100.000 de scuzi de aur¹ — şi benzii de fir. Pe podul mâinilor se întinde une ori o prelungire a mînecii, o clapă ca o manşetă. Briul nu poate lipsi niciodată, şi în el e prins mînerul de la hangerul scump, închis adesea în teacă de catifea, cu oricît de multe mărgăritare şi pietre scumpe. Cizmuluţele sînt todeauna de modă răsăriteană, moi, mlădioase, rotunde.

Întocmai aceleaşi elemente se întilnesc în îmbrăcămintea femeilor mai târziu. Pe la 1600 ele mai purtau, supt coroanele Doamnelor chiar, văluri ce acoperiau capul şi cădea pe umeri — astfel e zugrăvită Maria, mama lui Ieremia Movilă, la Suceviţa² — şi rochiile de brocard cu dungii de fir la git şi pe margini. Doamna Elisafca a lui Ieremia are coadă de păr slobodă pe spate, acea coadă, pe care, în clipa prinderii de Turci, Doamna a închinat-o celei ctitorii a sale unde se află şi acum. Ea poartă căciulă, două rochiile una peste alta, cea de de-asupra cu podoabe de blană, şiraguri de mărgăritare, nasturi cu pietre scumpe, — ca în chipul, cusut, al unei femei din neamul lui Vasile Lupu, chip ce face parte din zestrea Trei-Ierarhilor.

Între Domni şi boieri nu e altă deosebire în ceia ce priveşte îmbrăcămintea decît bogăţia mai mare la cei d'întăiu. Şi unii şi alţii, mîergînd la război, pun pe dinşii veşminte mai potrivite, pentru mişcări răpezi. Astfel, două gravuri germane ni-au păstrat, cu prilejul campaniilor turceşti din Ungaria, în 1663-4, la care luară parte şi Domniile noştri,

¹ Călători, ambasadori şi misionari, în «Buletinul societăţii geografice», sem. II, anul 1898, p. 73 din tiragiul aparte.

² Chipul Doamnei şi al fetei lui Petru Şchiopul din mănăstirea Galata (în Hurmuzaki, XI) sînt prefăcute. Doamna, fără coroană, are val pe cap, fata o căciuliţă cu pene.

două chipuri interesante, și pentru fețe, și pentru costume. Ghica-Vodă, care făcea o stăruitoare curte Creștinilor, dușmanii stăpînului său, e închis într'o platoșă tocmai ca acelea ce se obișnuiau încă de generali din Apus. Iar Dahița, călare pe un strașnic cal cu frinele bogate, scoate fața-î rotundă, grasă, cu mustața suptire albă și ochii mici, de supt un fel de coif jos, cu trei pene de struț, dintre care una filfiie mîndru în vînt. Părul alb, bogat, atîrnă în tufe groase. Un lung anterior simplu, cu guler și cinci benzi de fir asupra pieptului în curmeziș, e legat cu un briu lat. De-asupra-î aruncată mantaua, care se revarsă asupra unei șeli luxoase. Așa fel de erou a fost atunci bătrînul Domn bețiv ¹.

În îmbrăcămintea Doamnelor nu e nimic schimbat, decît înlăturarea cerceilor celor mari și hainelor încrețite. Altfel, aceleași rochii lungi, aceleași mantii de brocard și aclaz. Coroana dispăre însă și din icoanele de ctitor, și în locul ei se vede, la Cetățuia de pildă, care ni arată cum se îmbrăca Anastasia, frumoasa Doamnă a lui Duca, și fetele ei,— o pălăriuță de blană, joasă, cu cîteva pene de struț formînd surguciū. Cînd Doamna vine la biserică pentru o serbătoare mare, ea poartă rochia care, prin bogăția blănușilor de samur și numărul cel mare al mărgăritarelor, rubinelor și altor juvaiere, prețuiesc 400.000 de scuzi de aur, adecă de patru ori cît nasturiil lui Vodă. Soțiile boierilor celor mari ai Sfatului se întrec prin «hainele lor prea frumoase, împodobite cu lanțuri de aur și blănii de cacom» ².

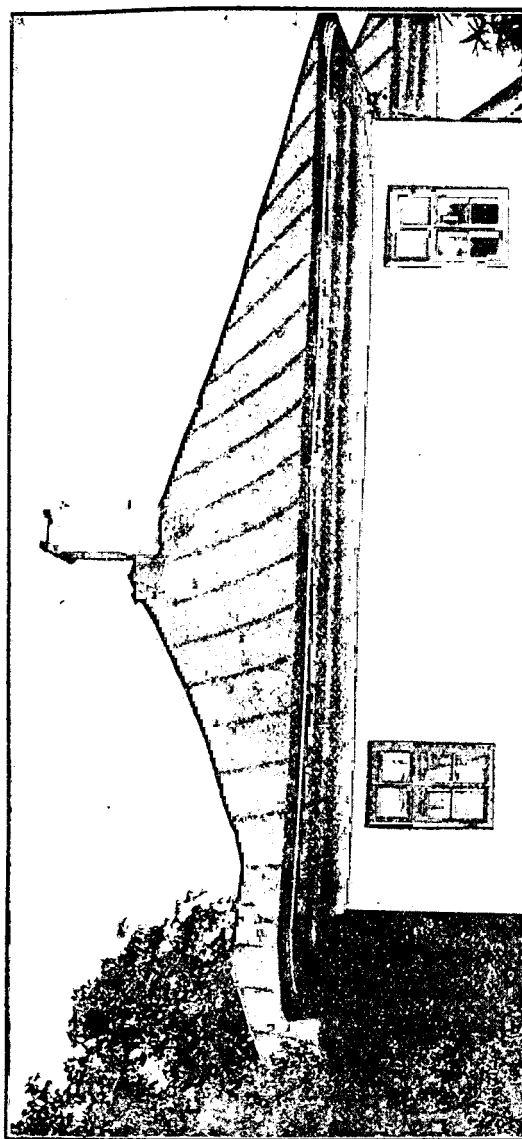
VII.

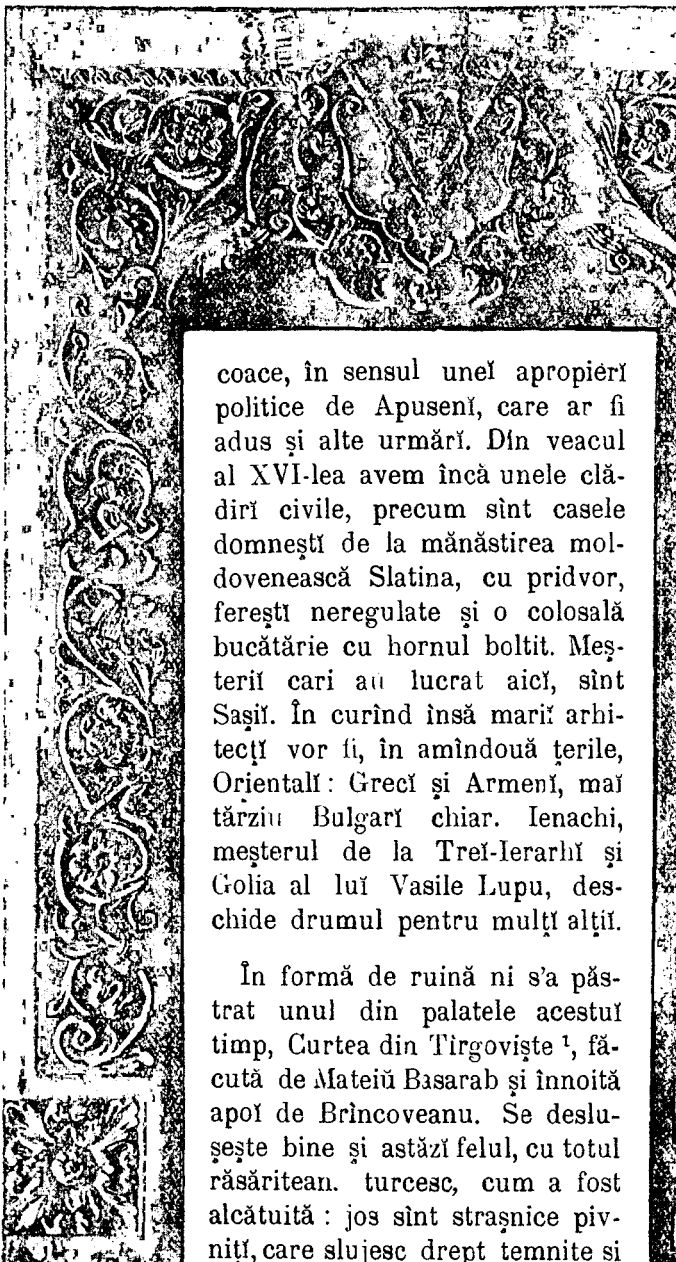
Locuințe și mobile în veacul al XVII-lea.

Epoca aceasta e încă destul de stăpînită de Orient, cu toate încercările ce se făcuseră, de la Mihai Vitcazul în-

¹ *Istoria Romînilor*, p. 248.

² *Călători*, etc., l. c.

coace, în sensul unei apropieri politice de Apusenii, care ar fi adus și alte urmări. Din veacul al XVI-lea avem încă unele clădiri civile, precum sînt casele domnești de la mănăstirea moldovenească Slatina, cu pridvor, ferestre neregulate și o colosală bucătărie cu hornul boltit. Meșterii cari au lucrat aici, sînt Sașii. În curînd însă marii arhitecți vor fi, în amîndouă țerile, Orientali: Greci și Armeni, mai târziu Bulgari chiar. Ienachi, meșterul de la Trei-Ierarhi și Golia al lui Vasile Lupu, deschide drumul pentru mulți alții.

În formă de ruină ni s'a păstrat unul din palatele acestui timp, Curtea din Tirgoviște ¹, făcută de Matei Basarab și înnoită apoi de Brîncoveanu. Se deslușește bine și astăzi felul, cu totul răsăritean. turcesc, cum a fost alcătuită: jos sînt strașnice pivniți, care slujesc drept temnițe și

¹ *Istoria Romînilor*. p. 198.

drept odăi pentru multe feluri de slujitori, de servitori innarmați ai Domnului. De-asupra lor se boltesc odăi mici, joase, cu puține ferești. Piețe sînt închise între zidurile lor, și un turn de strajă, păstrat și astăzi într'o formă refăcută, se înalță asupra întregii clădiri ca sulița de rugăciune a unui minaret.

Asupra palatului din București avem însă, nu numai însemnările din fugă ale lui Pavel de Alep, care-l găsi mare, bun de locuit, dar nu prea frumos, ci știri multe și sigure în opera secretarului italian del Chiaro. Se ridică pe malul Dimboviței, unde i-aŭ luat locul apoi alte reședințe; era, firește, de piatră, avînd și o scară de marmură saŭ, în limba epocii, de «marmure». Dintr'o frumoasă grădină pătrată, cu un foișor de odihnă răcoroasă în după-amiezile calde, se ridicau zidurile, joase și fără podoabe. Înăuntru era o «Curte mare», o «sală a tronului», răzimată pe oarecari stîlpi. Apoi era Divanul, unde se întindea masa de ospete la zile mari, Spătăriile, Vistieria, ietacurile de audiență, odăile particulare ale Domnului și Doamnei, — copiii, fiii însurați și fetele măritate, locuind aiurea, deosebi. În curte jos, era straja, și, la petreceri, ostași și muzice.

Cămările lui Vodă aŭ o înfățișare simplă. Abia vre-o «știucatură» de tavan, flori de tencuială, foarte fine, pe pereți, vre-un dulap în perete, vre-o oglindă de Venetia cu privazurile de argint masiv. Nicio altă zugrăveală decît icoanele îmbrăcate cu aur și argint, care-și desfac strălucirea de pe cadrul lor de brocard. O masă într'un colț, acoperită cu o față de țesătură rară. Scaune lipsesc oriunde, afară din sufragerie, unde este jețul, tronul pentru Vodă ca și pentru orice gospodar cîrmuind pe ai săi. În schimb, de jur împrejur, divanul, unde peste pinzăriile așternuturilor clădite cu îngrijire: *plapome de zarbap și hatai*, cearșafuri cu flori de fir și de mătasă, perini potrivite cu dinsele, saŭ lucrate din «frenghii grele», pilote cu «fața de aclaz», se așterne covorul de mătasă, marele «covor de pat» saŭ «săgedealele care fac tot așternutul» Stofe de preț se ri-

dică asupra clădirii până la oarecare înălțime. Cu picioarele turcește supt dinșii, răzimați de aceste stufe, oaspeții stau, fiecare după rangul ce are, la dreapta și la stînga stăpînitorului.

În acest timp, în cămara ospățului se gătește de prînz. Fetele de masă, «measele», se întind, se așează șervetele cusute cu meșteșug, și se pun la îndămină peșchirele și măhrămile «de mîini». Pentru oaspeți e o laviță acoperită cu covoare. Înaintea locului fiecăruiia lucesc linguri, cuțite și furculițe de argint. Cît despre păhare, e unul singur, în care se înting pe rînd buzele trandafirilor sau veștede ale tuturor invitaților, — un obicei pe care străinii îl suferiau numai cu greutate.

La Potlogi, la Mogoșoaia, în alte case de țară ale Domnilor, în cele ale boierilor sînt aceleași elemente de podoabă ori de mobilare.

VIII.

Noua modă orientală de la 1700.

În ceia ce privește îmbrăcămintea, Vodă Brincoveanu poartă pe la 1700 calpacul unguresc cu surguciul de trei pene de struț, care a ajuns acum lucru de datină. Frumosul bătrîn cuminte își lasă barba întregă; e *ras pe cap*, după moda turcească, și, ca și dînsul, toți boierii lui. O modă nouă, căreia nu i se împotrivese nîmc.

Într'o copcă scumpă se prinde dolmanul de blană de samur, haina de brocard se deosebește de aceia pe care o purtau Domnii mai vechi, fiindcă lasă să se vadă șalvarii roșii, iarăși tăietură de Țarigrad. Din haina de desupt se văd mîinile: cînd este un ospăț de Curte, Domnul și invitații nu leapădă mantia lor, dar o lasă să fluture pe umeri, țindu-se numai în copcă.

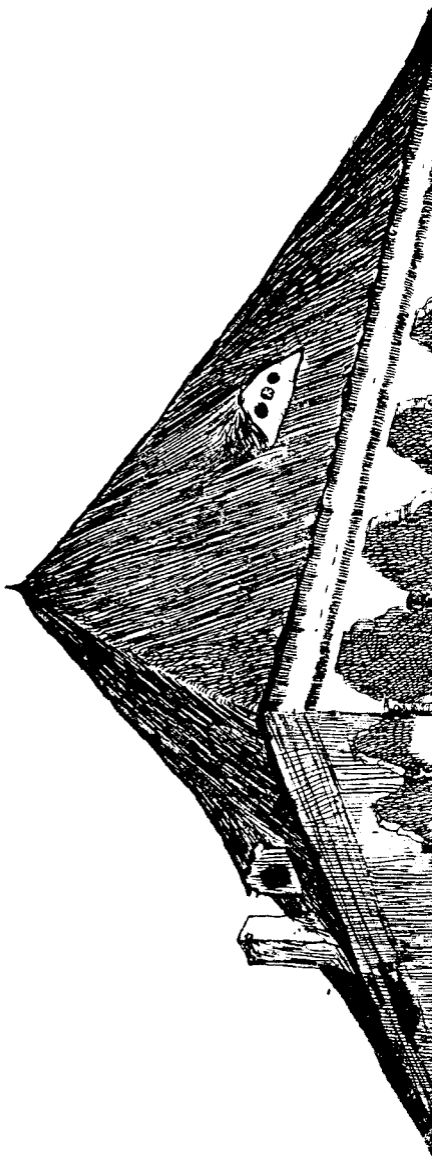
Știm numele unora din veșmintele ce se obișnuiau pe această vreme, cînd tot ceia ce formează «fanariotismul» se găsește în ființă, de și deocamdată lipsește încă «Fanariotul». Se deosebian *sarvanalele* de *feregelele* vechi, de

Chip de boier din veacul al XVII-lea (la Hurez).

Viata absolut orientală a Rominilor începe: ea va ținea o sută de ani în capăt, în care mai nimic din aceste lucruri nu va fi schimbat. Doar boierii vor căpăta, potrivit cu rangul lor, acele ișlice-baloane, de care am ris încă pînă dăunazi și care erau menite să joace în ierarhia noastră rolul pe care-l jucau în cea turcească, prin mărimea, culoarea și împletirea lor, turbanele. Domnii însăși luaseră, în locul vechilor calpace și căciuli, pe care le purtau încă Mavrocordații, cel puțin Nicolae-Vodă, acele urite pălării nalte, cu fundul alb și o muche în față, care-î deosebește de sfetnicii lor în îmbrăcăminte. În același timp, ei schimbă forma dulămii vechi și înlătură une ori gulerul de blană. Astfel, de pe la 1750 înainte, ei sînt îmbrăcați pe de asupra într'un veșmînt mai strîmt, blănit și el pe margini: strîngîndu-se oricît de mult acest veșmînt, nu s'ar putea atinge copcile și nasturii scumpi cari se văd fără folos de-o parte și de alta. De pe la 1800 în sfîrșit, cațaveica blănită, avînd mînecele aproape întregi, cel mai urit dintre toate veșmintele domnești ce au fost odată, apare: ea se vede în chipul lui Alexandru Ipsilanti, dar n'ajunse a înlocui cu totul haina fără mîneci, ce o precedase.

Îmbrăcămîntea negustorilor a fost totdeauna intru cîtva deosebită de a boierilor. Dar n'avem de unde o cunoaște, pentru că, abia în veacul al XVIII-lea, negustorii s'au făcut ctitori de biserică și ni-au lăsat astfel chipurile lor în zugrăveli de părete. În biserica bucureșteană a Icoanei, întemeiată la 1786 de boierinașul Panait Băbeanu, care avea o rudă Logofăt de bresle, se văd între ctitori bărbați cu feșișoare rotunde pe cap, ca acelea de supt ișlicul boierilor, cu veșmîntul de pe de-asupra tivit pe marginile din lung, precum și la mîneci cu blană neagră, și cu un dolman de același fel de blană în jurul gîtului. Femeile aū rochiî largi cu flori, un guler alb răsfrînt, precum și bendițe de galon aurit în jurul gîtului; un colan de blană se prelungește pînă la mijlocul strîns cu o cingătoare de pafdale scumpe,

discuri de aur săpat legate între dinsele ; pe cap ele poartă o căciuliță de postav, *șlicul*, așezată pe codițele împletite ale părului, prinsă printr'un galon cu flori vesele și avînd la o parte o stea de mărgăritare sau pietre scumpe cu multe ramuri. Fetele au în cap tot căciulițe de acestea, dar fără o asemenea stea, iar băieții fesișoare, ca și ale boierinașilor negustori.

IX.

Începuturile modei nouă europene.

Moda nouă începe prin anii 1770-80, sau chiar ceva mai târziu, în veșmint ca și în locuință.

Pe la 1780, Doamna unui om așa de luminat, așa de «innaintat» ca Alexandru Ipsilanti, găsește hazliu să-și schimbe o clipă hainele cu ale Săsoaicei soția lui Sulzer, cunoscutul călător prin părțile noastre. Petty, care veni la noi pe aceeași vreme și văzu un bal la București, nu spune despre nicio rochie europeană rătăcită printre cele bogate și strălucitoare ale Răsăritului, ci numai de toalete după datina «grecească» și cea «românească». O doamnă engleză, care văzu Bucureștii lui Vodă Mavrogheni și fu primită cu o deosebită cinste la Curte, Lady Craven văzu în cămările Doamnei numai persoane grecești cu turban și o fată de boier român cu «o pălărie de samur foarte înaltă, prinsă în dosul părului, care era ridicat drept în sus, peste un fel de legătură suptire»: era fata vestitului Ban Dudescu. Un Rus care trecu prin țerile noastre la 1793, nu găsi nici el la un «bal al Curții» din Iași decît focurile diamantelor și apele mărgăritarelor, iar nu și cochetăria, încă necunoscută la noi, a costumului european din gătitul veac al XVIII-lea.

Pe atunci nici casa nu era încă schimbată : aceleași odăi multe, cu tavanul jos și fereștile mici supt stogul șiudrilit, sau, la Munteni, acoperit cu olane de un trandafiriu slab,

al acoperișului; aceiași mare curte nepietruită, aceiași minunată grădină cu vechile flori ale acestui pământ, aceleași atenanse sărăcăcioase pentru locuința unui întreg popor de Țigani. Rare ori cite un architect grec care a învățat în Italia are cunoștința de casa veselă de lumină a Europei. Meșterii bulgari, cari lucrează și până astăzi în Dobrogea, sînt foarte căutați acum, și ei clădesc până și palatul de la Mihal-Vodă, al lui Ipsilanti, solidă casă, care a putut fi prefăcută astăzi pentru nevoile unor Archive moderne. Până pe la 1774 furculița e încă necunoscută, și se mănincă de pe divan, unde oaspeții stau răzimați pe perini, înaintea unei mesuțe rotunde, joase. Mobila e tot așa de rară ca în odăile din vremea lui Brincoveanu. Dar, ca semne de vremi nouă, boierul moldovean Scarlat Sturza, întors de la studii din Germania, își face o casă ca acelea din această țară: meșterii din Brașov încep să fie chemați de bogătașii cari se deprinseseră în pribegie cu felul de viață din Ardeal, și 'n curînd în Gheorghe Asachi Moldova are cel d'întăiu architect român pentru case ca în Europa. Curtea provisorie din Iași, până la Alexandru Moruzi, astăzi Facultatea de medicină, e, și ca înfățișare și ca împărțire, o zidire apuseană. În sfîrșit, Mavrogheeni poate pofți, încă de pe la 1780, pe Lady Craven la un prînz cu scaune și cu tacîmuri de argint care se par visitatoarei a fi de obîrșie englezească.

Cînd, în cursul războiului ruso-turc din 1806 la 1812, generalul rus Prozorovschi își luă reședința la Iași, Vistieria Moldovei trebui să cheltuiască pentru ca Nemții și Evreii să pregătească europenește Curtea. Se cumpără «scaune mari» ce se numesc jilțuri», «crivaturi de lemn», canapele de plisă și «scaune bune de plisă», ba chiar «măturii nemțești», și aparate de ventilație, «răsuflători la o samă de ferestre». După ce Rușii plecară, boierimea noastră era în deplina stăpînire a noului fel de trai. Cuvîntul de «mobile» era întrebuintat încă de prin 1821, și o co-

coană din Moldova își însemna pe atunci mobila de vânzare, în care găsim «paturi de modă», «canapele de cul-

Fieca lui Ioan Sandu Sturdza, întâia soție a lui Grigore Ghica.

cat, de tisă», «scaune de tisă cu jilțurile lor și cu citurile lor», scaune de lemn negru, cu plisă, pentru sufragerie, toate prețuind până la 2.000 de lei. Cum se vede, din

toate punctele de vedere,— o «garnitură» modernă. Ea se potrivea cu casele nouă ce răsăriau din toate părțile de-a lungul stradelor, ce nu mai sînt *podite* cu scinduri, ci pietruite, și primesc altă lumină decît a felinarelor de la prăvălii și a *masalalelor*. E, în sfîrșit, mediul potrivit pentru oșpețe pregătite de bucătari franceși, după care vine cafeaua alături cu înghețata și fetele din casă cîntă din piano și din harpă, cum le-a auzit călătorul francez Egarde, puțin înainte de 1821, în casa celui din urmă dintre Brîncovenii din ramura veche, Marele-Ban Grigore.

Aceste cîntărete de salon, care împodobesc «balurile», de acum înainte mai dese de cît oriunde aiurea, poartă pe atunci părul ridicat sus și «anglaisele», bucelele lăsate să atîrne lingă urechi ale domnișoarelor din Europa. Fără să părăsească *misăzile* de blană, obișnuite și în mijlocul verii, ele se îmbracă în rochii de stofă nouă, de culoare deschisă, rochii rose, albastre, foarte infoiate, cu mincile umflate, — așa cum se pot vedea în portretele citorești din Schitul Icoanei, la București. Femeile măritate pun șaluri și văluri de dantele pe cap: *fichu*-ul franceș înlocuiește pe incetul *paceaua* de samur, șalvarii și picicii turcești, cusuți împreună, aș fugit de mult înaintea botinelor, ghetelor învingătoare (ghete = *guêtres*). Numai bărbații merg încă măreț în rochii răsăritene, blănite și acoperite cu blănuri, avînd pe capul ras turbane de șal, puse cochet la o parte la cei tineri.

Dar Domnii de după Regulamentul Organic merg toți în uniforme de tăietură rusească, și astfel ce deosebire mare între doi frați, cari aș ținut cirna în Țara-Românească, după încheierea erei «fanariote» la 1821, Ghiculeștii! Unul, Grigore-Vodă, are cucă, anteriu, papuci, hanger, ca mai toată boierimea lui, care stropește însă cu cordoane și decorații, «corduri» rusești, acest veșmînt părintesc și strămoșesc. El poartă barbă, iar părul și-l taie

scurt, dacă nu și-l rade chiar. Ceva mai tinăr, fratele său Alexandru e bărbierit și-și lasă părul în bucle. Blana e

Smaranda, soția lui Scarlat-Vodă Callimachi.

numai un dolman elegant. O strălucitoare uniformă de general european, strinsă pe talie, îl înfășură.

Moda venită de sus fu urmată. La mesele Divanurilor de supt Regulamentul Organic giubeaua mai stătu alături cu fracul său redingota, bărbile lungi cu suptirile mustăți revoluționare, bunele capete smerite cu scăfirlia rasă lângă pletoasele capete încrezătoare cu cîrlionți bogați. Prin Divanurile ad-hoc, care formară România, se va mai fi ră-tăcit vre-un anterior din timpurile moarte. Dar și acesta se pierdu într'un zimbet de compătîmire curioasă.

Vremea nouă învinsese, și prin hainele, prin locuința și mobilele ei.

Viață socială și viață culturală sînt două lucruri care nu trebuie să se amestece între ele. Cînd cineva cumpără de la altul, cînd îl învață carte, cînd îi lucrează ceva, — el săvîrșește acte de viață culturală, care se deosebesc de actele politice, printr'aceia că sînt mai obișnuite, că se schimbă mai greu și că n'au însemnătate istorică fiecare în parte, ci numai toate la un loc. Supt numele de *viață socială* se înțeleg însă și alte acte, pe lingă cele culturale fără îndoială,— care se pot pune la o parte pentru a forma o categorie deosebită. Germanii li zic *gesellschaftliches Leben*. A merge la un prieten, a face o primblare, a fi de față la un botez, la o nuntă, la o înmormîntare, la o serbătoare privată sau publică, acestea sînt acte sociale. Ele privesc *societatea*, însă nu întregul omenesc din care facem și noi parte, ci acel cerc mai restrîns ce are timp liber pentru a se vedea mai des și a petrece împreună. Însă chiar și cel ce nu face parte din acest cerc, privilegîat în sensul că trăiește mai ușor, trebuie să săvîrșească din cînd în cînd acte sociale, și anume cînd serbătorii îl desrobesc pentru o zi sau mai multe de grijile obișnuite sau cînd în viața lui se petrec împrejurări care cer neapărat împărtășirea la bucurie sau mîngîierea celorlalți.

Viața socială în trecutul nostru n'a fost totdeauna aceeași, și pînă mai dăunăzi ea nu semăna de loc cu cea de

astăzi. Ea s'ar putea împărți în *trei* epoce, care înfățișează și *trei* influențe.

I.

Viață socială bizantină și viață socială românească.

În cea d'întăiu, căreia nu-i putem statornici un început, căci e foarte veche, influența aceasta e a *poporului*, a multimilor țerănești. Cînd Romîniî au întemeiat Voevodate și apoi Domnii, ei au împrumutat multe lucruri de la vecinii, mai ales de la vecinii de peste Dunăre, reprezentanți ai civilizației *bizantine*, romano-asiatice. De la dînsii au luat formele vieții de Stat, limba Cîrmuirii și a Bisericii, portul, arta, literatura. Dar, în cea ce privește viața socială, împrumutul nu pare să se fi făcut. Doar familiile balcanice strămutate la noi și-au păstrat firește tot chipul de a trăi din patrie.

În civilizația bizantină, într'adevăr, viața socială se razimă pe anumite principii care nu se pot urmări și în trecutul nostru din veacul al XIV-lea. E *luxul*, pompa, dorința de a uimi, care pornește de la Tron și merge până la cel din urmă din oamenii cari posedă oarecare avere sau pot să împrumute bani. Aurarii, pietre scumpe, mărgăritare, blănuri rare, catifea, mătăsă trebuie să împodobească pe orice femeie cum se cade. Ele întovărășesc toate actele vieții sociale, și chiar le provoacă, fiindcă nu se face o vizită, o primblare, nu se asistă la o reprezentație (de circ pentru acea vreme), pentru plăcerea de a vorbi, de a răsufla aierul larg al întinderilor său pentru a vedea spectacole meșteșugite, ci pentru a face să se admire bogății nouă, de curînd cîștigate sau pregătite.

Un al doilea caracter e *isolarea femeilor*. Gineceul e unul din păcatele cele mai mari ale civilizației bizantine. Femeia nu e pretutindenă pentru a da vieții sociale elasti-

citatie, discreție, strălucire. Nu: ea nu va sili prin autoritatea grației sale pe învățat a nu se pierde în amănunte, care nu privesc decît pe foarte puținî, a nu întrebuița o limbă greoaie care miroase a atelier, a nu face critice amare și grosolane care arată totdeauna pe acel care știe de prea puțin timp un lucru și e prea fudul de aceasta; ea nu va deprinde pe războinicî cu buna-cuviință a păcii, nu va pune pe omul de Stat în cunoștința unor realități care nu se văd în locurile de adunare, în locurile de luptă ale partidelor, realități de bunătate și de milă; ea nu va învăța pe bărbați a se privi între ei cu alți ochi decît aceia cari vrea să impuie și să supuie; ea nu va fi lăsată să acopere aspra realitate cu suptirea pinză albastră a unei iluzii, a unei prefăcătorii — să zicem — de împăciuire și înfrățire. Între roabe, la lucru; între aceleași roabe, între negustorese venite din afară cu tot felul de știri și de intrigî, la clevetire și lene, — așa se împarte viața femeii în această civilizație greșită, care a început cu desprețul femeii pentru ca să aibă la urmă bărbați din sufletul cărora perise orice urmă de bărbăție.

Al treilea caracter al vieții sociale bizantine, e lipsa de noutate, de spontaneitate, *de originalitate*, întepenirea în forme seci, al căror înțeles a perit de mult și al căror folos n'a existat poate niciodată. Ea înlătură de la o bucată de vreme tot sufletul; cine-l are, trebuie să se ție la o parte, căci ar putea să pară ciudat, rău crescut. Aceleași gesturi, aceleași vorbe, același zîmbet la aceleași împrejurări și în aceleași ceasuri. Pare că nu sînt oameni vii cari se caută pentru a-și împărtăși prisosul vieții sufletești, pentru a-și desăvîrși astfel educația, ci preoții formalisți ai unei religii în care nu mai crede nimeni și din care n'ar rămînea chiar nimic dacă s'ar duce și ritualul sfînt.

Cît putem vedea în cele mai vechi timpuri din trecutul nostru, nu e însă așa. Oamenii sînt aspri, simpli, vorbesc răspicat și mult, întrebuițează cuvinte tari cînd se mînie

și vorbe blinde cînd au pacea sau căița în sufletele lor. Scrisorile lor —, dintre care, din fericire, s'au păstrat destule, în arhivele săsești din Brașov, din Bistrița, din Sibiiu, chiar în arhivele polone — acele scrisori, scrise latinește sau, mai ales slavonește, dar dictate de Domn în românește către secretarul său, sînt pline de jurăminte: «să mă bată Dumnezeu» și mai mulți sau mai puțin sfinți, «să bea singele copilului mieu», și cite de acestea la vre-un Petru Rareș sau Mihai Viteazul. Vodă amenință: va călca în picioarele cailor sămănăturile gata de seceriș, va arde zidurile și casele, va trece totul prin foc și sabie, va face trupurile în bucăți, fără să cruțe nici copiii, va arde, va trage 'n frigare. El face asigurări strașnice: «nu las țara în ruptul capului», spune Ștefan-cel-Mare, vorbind de Pocuția pe care Polonii i-o cereau înapoi. «N'am venit să stați trei-patru săptămîni», strigă Rareș Brașovenilor, «ci voi sta pînă se va face voia noastră»; Mihai făgăduiește, în furia sa, că va «bate în fruntea» acelor cari-l clevelesc, scrisorile de piră și că, dacă-l supără mult Imperialii, «se va vedea unde va veni Viena și Praga». Nimic nu-i poate îndupleca, nici înfringerea: Astfel Petru Rareș bătut de Poloni își cere drepturile cu încă mai multă înviersunare, fiindcă regele l-a jignit, și, recunoscînd înfrîngerea, el o privește numai ca pedeapsă a lui Dumnezeu, pentru care nu e dator a se umili înaintea oamenilor. Ei sînt neiertători dincolo de margenile morții: Basarab Voievod Neagoe află de moartea unui fecior de Domn, Miloș, care uneltia împotriva Scaunului său și el, omul cucernic, care avea atîta bucurie să clădească biserici și mănăstiri, nu mai poate de fericire. Sultanul, «Împăratul turcesc», a luat pe Miloș, și l-a pus în temniță, în temniță grea, aspră, și Miloș a murit acolo. De aceasta lui Basarab îi pare foarte bine, căci nu-i va fi, ca pînă acum, amenințată liniștea în fiecare clipă. Și, fiindcă e bucuros, o spune și Brașovenilor. Și să se bucure și ei, pentru că era și duș-

manul lor și ar fi adus și asupra lor sabia turcească și peirea !

Cutie de argint cu părul Doamnei lui Ieremia Movilă (la Sucevița).

Erau aceștia, cari luaă numele lui Dumnezeu în deșert jurînd, cari-și batjocuriau dușmanii morți, cari amenințau cu ce nici tiranul cel mai împietrit n'ar fi fost în stare să

săvirșească, niște oameni neasămănat de răi, spre cari trebuie să ne întoarcem cu o uimire îngrozită? Contemporanii au numit pe cîte unul: Vlad Dracul, Vlad Țepeș, Basarab Țepeluș, Mihnea cel Rău, Aron tiranul; să fie de nevoie ca noi astăzi să mai dăruim nume de acestea crunte și acelor cari nu vin la noi, din timpurile lor, purtîndu-le pe frunte?

De sigur că nu. Vremile erau aspre aici, ca în tot Răsăritul, și ca mai în tot Apusul. Dar oamenii nu erau așa de grozavi cum par. Numai cît ei n'ascundeau gîndurile lor rele, ci le întăriau încă prin expresie. Buna-cresștere bizantină ar fi cerut însă altfel: să se scrie un bilet dulce aceluia căruia peste cîteva ceasuri, dacă se va încrede, i se vor scoate ochii.

Traiul acesta nu e bizantin în nimic. Înnaintea noastră n'avem sfinte mumii, legate cu panglicile conveniențelor și formulilor, ci oameni neobișnuit de vioi, de nestăpîniți în mișcări, de slobozi în cuvinte. Nu e niciun colț de taină unde să se ascundă, sfioase, femeile. Din potrivă, Doamna se amestecă în toate și, cînd Domnul cade, ea e gata să joace rolul lui. S'a văzut ce femei au fost Despina lui Neagoe, Elena lui Petru Rareș, Chiajna lui Mircea Ciobanul, Ruxanda Lăpușeanului, pentru ca să vorbim numai de cele mai vechi. E o viață tînără care zbucnește, naivă și crudă, pretutindenea.

Tot traiul de sus e ca și traiul de jos: o viață țerănească. Legăturile dintre familiile Domnilor și ale boierilor sînt ca acelea ale gospodariilor din sate. Viața socială de la Curte e deci îndreptată întru toate după aceia din miile de gospodării ale șesului și munților.

II.

Cele d'întăiu forme de viață socială în țerile noastre.

De la cei mai vechi Domni n'avem mărturiu, dar ce aflăm pe urmă ne ajută a întregi. De la Ștefan-cel-Mare se po-

menesc *praznice* de mulțămită către Dumnezeu ca singure petreceri, pe lângă botezuri și cununii despre care nu ni se spune nimic.

Însă un Domn muntean cam de pe această vreme, Neagoe, a lăsat sfaturi către fiul său, «Învățătură» slavonești, care au fost tălmăcite și în românește. Neagoe e de sigur cel d'întăiu Domn românesc pătruns de cultura bizantină. Din fiul său iubit, pe care-l numise Teodosie, sperînd că va cîrmui ca Teodosiu cel-Mare, el voia să facă o minune de desăvîrșire. În cartea sa, el îl învață cum să primească soli străini, cum să ție oștețe, cum să stea în fruntea oștilor. Dar de petrecerile Curții, de plăcerile îngăduite ale ei, nu se vorbește nici-un cuvînt. Căci marile petreceri ale Domniei lui Neagoe însuși au fost cîte o *sfințire de biserică*: la acestea el aducea, ca la Argeș în ziua de Sîntă-Măria Mare a anului 1517, mulți clerici strălucitori din toată lumea răsăriteană, cari-i sfințiau cu cea mai mare pompă patriarhală clădirea. Alte ori el ținea cu acest prilej și revista oștilor și poftia din vecinătate senatori săsești, cari sosiau cu daruri de bună vecinătate, înfășurați în blăni lungi și largi, cu găitane înflorite.

Altfel petrecerile cele mari erau — țerănește iarăși — *bețiile* cele strașnice. Cînd Mihai Viteazul cucerii Ardealul, se văzură astfel la Bălgrad oștețe cu Mitropoliți și boieri mari, care țineau noaptea întregă și răpuneau pentru cîteva zile pe acei ce luaseră parte la dînsule. Firește că jupănițele și Doamnele nu se amestecau la această mare bucurie a bărbaților. Mihai își lăsase Doamna în țară și se mîngîia împotriva povețelor Bisericii cu o prietenă, soția lui Genga: lângă el se afla astfel, fără să se pome-nească mult de dînsa în mersul furtunos al vieții de Curte, această «Doamnă» Velica și sora ei, Zamfira, fete ale Vornicului Ivan și cîte alte soții de boieri îi întovărășiseră. Dar ele stăteau acasă, fără paza bizantină de alminterea, țesînd la furcă, între roabe, vise de fericire în clipele strașnice ale războiului.

III.

Scene din veacul al XVI-lea.

Cu puțin timp înainte de Mihai Viteazul, domniă în Țara-Românească acel Mihnea-Vodă care s'a turcit în 1591 și a rămas în amintirea neamului ca Mihnea «Turcul». Mama lui, Ecaterina, o Levantină din Pera, purta epitropia, și avem de la dînsa, printr'o întâmplare fericită, scrisori îndreptate către o soră a ei, de lege catolică și care se făcuse călugăriță în insula Murano de lângă Veneția. De aici se vede viața de Curte, în adevăr, — dar cit e de sărăcăcioasă! Lângă Doamnă se află încă o soră, Lucreția, măritată cu un Grec, și trei fete ale acesteia, una purtînd numele românesc de Păuna; mai târziu, Mihnea-și aduse ca Doamnă pe o Romîncă, Neaga, și copilul domnesc Radu se juca prin încăperile întunecoase ale reședinței; femeie iertătoare, Neaga, se îngrijia ca o mamă de un alt Radu, fecioraș nelegitim al soțului ei. Levantinele, deprinse totuși cu viața morocănoasă din Constantinopol, găsesc pe cea de la noi și mai nesuferită. Oamenii li se par închiși, stăpîniți de prejudecăți. Singura bucurie o au cînd sosește ceva din Stambul sau din Veneția: lucruri de găteală, perii și altele ca acestea, în schimbul cărora trimet blăni, bogasi, lighene de aramă, plapome, pinze de in, marama, batiste. Odată Mihnea, încă un copil atuncea, cere a i se trimete doi căței de rasă apuseană, ca să-și treacă vremea cu dînsii. Altă dată trimesul surorii Mărioara aduce două cărți, de sigur italienești, pentru care se mulțamește în deosebi. Neconținut griji de bani, cu Turci, Evrei, Greci, cari-și cer datoriile, și amenințarea veșnică a maziliei. «Această țară nu e moștenirea noastră», suspină odată Ecaterina: «azi sîntem, și mine nu sîntem, după voia lui Dumnezeu, și ne aflăm în mîna Turcului, și nici noi nu știm unde vom fi până la capăt». Și iată că, în adevăr, peste citva timp, nenorocirea maziliei aruncă pe

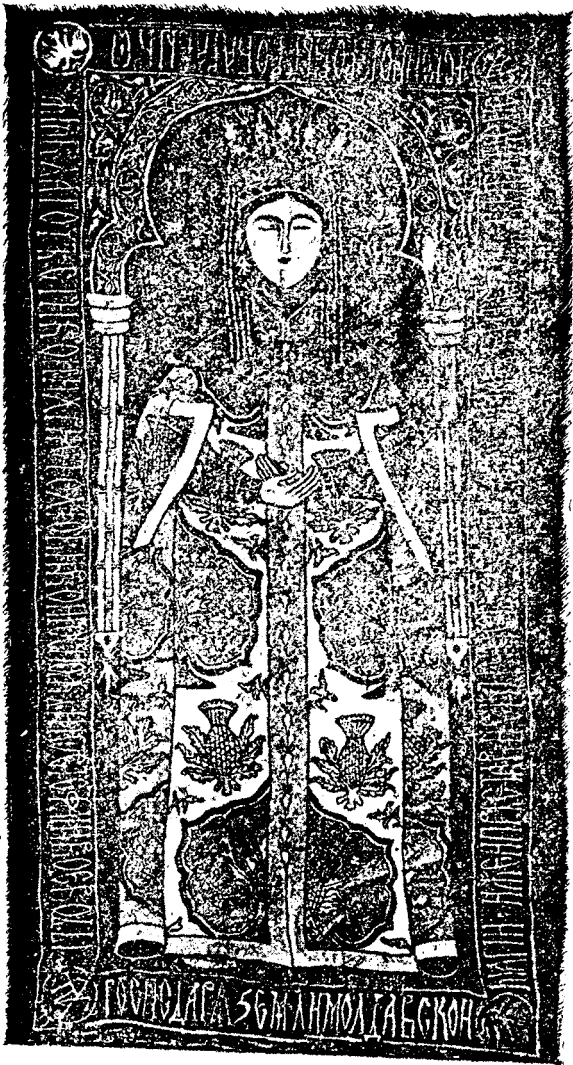
bietii oameni tocmai in Rodos, lingă Asia, apoi până la Tripoli, pe coasta de Nord a Africei!

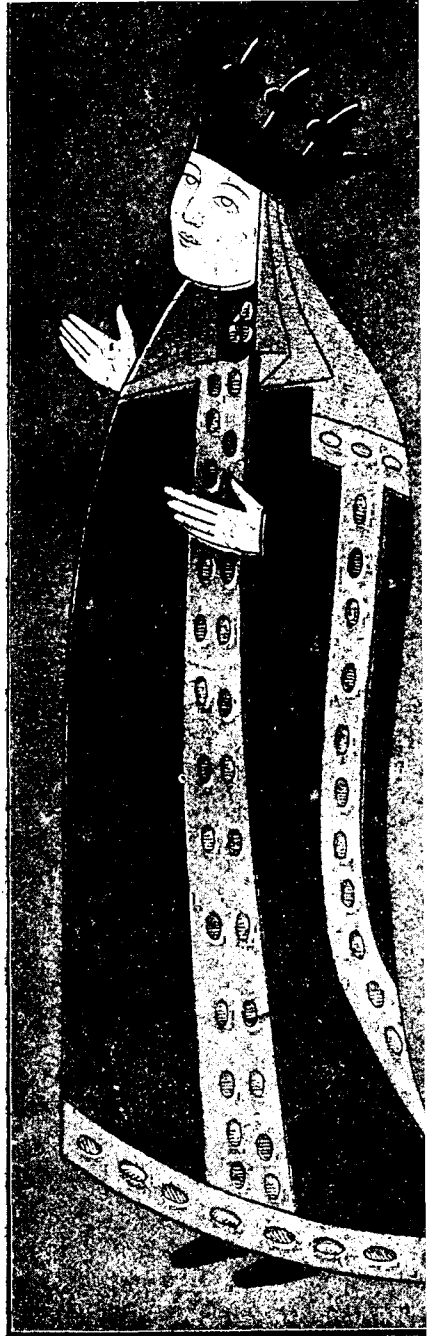
Doamna Evlochia a lui Stefan-cel-Mare (zugrăveală de părete la Sf. Nicolae Domnesc din Iași).

În acest timp Vodă judecă, în fiecare zi și pe oricine.

Un călător frances vede la 1585 pe Petru Șchiopul, un chiul lui Mihnea, ținind Scaun de judecată supt cort, între

Doamna Maria din Mangup, soția lui Ștefan-cel-Mare
(perdea de mormânt la Putna.)

ostași, înaintea Curții din Iași: «Domnul stătea pe scaun și toți boierii lui împrejur» — pe la spatele Măriei Sale,

Neagoș-Vođa (Basarab), Deamna Mihița și epișii lor (pictură la Argeș).

zice formula oficială, «și ascultau plîngerile oricui i-ar fi venit înaintea; cari toți, la o sută de pași de dînsul, în genunchi își arătau plîngerile cu glas tare, unul după

altul, și el îi trimetea înapoi cu hotărîrea ce i se părea mai dreaptă». Iar un Ragusan în slujba lui Mihnea spune, din parte-l: «Doamna Ecaterina nu mai are tihnă, fiindcă țara e mare și alte județe (judecăți) nu sînt decît, ori ea, ori Domnul hotărăsc toate: ci vezi d-ta dacă are ori ba de lucru!».

De sigur o Curte unde nu se petrece!

Iată acum Curtea lui Petru Șchiopul, pe care o cunoaștem din hirtilele privitoare la pribegia lui în Tirol. Bietul Domn e văduv; o roabă i-a dat însă un frumos fiu pe care l-a botezat Ștefan-Vodă, și-l iubește din toată inima. Înainte de a fugi din țară, Domnul o iea de soție, dar pe ascuns de boieri și numai înaintea citorva credincioși. După care scrie cu biata lui mină nedibace un act de mărturie, pe care trebuie să-l traducem aproape pentru a-l înțelege:

«Ai 7099 (1591), luna Ghenar 17 zile, Duminecă sara, 3 ceasuri, ne-am cununat cu muma lui Ștefan-Vodă, anume Irina Botezata. Adevăr am zis: până sînt în țară, să nu se spuie cuiva să știe toți, să fie ascuns; să nu știe nimele din casă. Iar, dacă voiți ieși în altă țară, atunci să știe toți cum că cununați sîntem. Să știe toți. Am mărturisit cu adevărat. Marturi: Mitropolitul Gheorghie din Suceava, și episcopul Ghedeon de Rădăuți, și Anastasie egumen de Galata mănăstire, și Stroici Logofătul-cel-Mare, și Ieremia Vornicul, și Andrei Hatmanul, și Gheorghe Hatmanul, Cămărașul Hrisoverghi, și Cămărașul Gheorghe, și Vasile Păharnicul, și alți mulți, [care] nu este pus numele lor. Să știe toți. Am scris cu mina mea, și am pus pecetea noastră mai mare, mărturie, să se știe. I) Petru Voevod, Gheorghie Mitropolit Movilă.»

Și iată-l în Tirol, cu tinăra Doamnă, cu o Cerchesă, care vrea să fie și ea Doamnă, cu nepotul Gheorghe Hatmanul, cu cumnatul Gheorghe Cămărașul și sora, Alexandra Cămărașoia, împreună cu doi copii, apoi cu Mitropolitul, cu un ieromonah, învățător al copilului, cu mai mulți boieri și copil de casă și cu un pitic, Petru Bolea, care e, cum

am zice, «le comédien ordinaire de Son Altesse». Puțină bucurie din aceste glume ale piticului! Încolo, lipsind județul de toate zilele, e o lene morocănoasă! Toți stau în casă, mulți de tot în cite o singură odaie. Dacă ar fi fost jocul de cărți, și-ar fi trecut vremea așa, dar nu era. Copilul învață buchile, boierii beau și dorm, cițiva mai vioi fug să facă negoț la Veneția sau politică la Constantinopol, în Polonia; Doamna moare de urit, Domnul se stinge de dor. Săracii oameni!

IV.

Moda bizantină din vremea lui Mateiș Basarab și Vasile Lupu. Primiri și ospete.

Sărim acum cinzeci de ani și găsim altă priveliște. Prin Greci și mai ales prin Turci, Bizanțul e acum stăpîn și pe viața socială, care pierde morocăneala, dar și cinstea, cumpătarea ei țerănească. E acum lux, un lux ruinător, pe care-l ține munca unei țeri întregi, sint acuma forme rigide, neînvînse, și zăvoarele gineceului încep a ascunde femeia.

E epoca procesiunilor de la Curte la biserică, epoca marilor audiențe solemne, epoca petrecerilor cu înfățișare războinică, aduse din Constantinopol. Călătorul e uimit și nu uită să însemne minunatele priveliști de la Curtea Domnului din București sau, mai ales, ale celui din Iași.

Mateiș-Vodă domnește de-o parte, Vasile Lupu de alta. Și despre viața socială a timpului lor aflăm de la un Paul Strassburg, Trimes suedes, de la un Bandini, misionar catolic, de la Pavel de Alep, arhidiaconul unui Patriarch de Antiohia, în călătorie pe la noi, cele ce urmează :

Trăsuri cu șese cai întimpină la intrarea în Capitală pe oaspetele Măriei Sale. Pe oaspeții de frunte Vodă-î primește îndată în palatul său, «la Curte». Și unii și alții merg la gazde, căci la Curte chiar nu se așează decit rudele

Voevodului. Doamna primește totdeauna de-o parte, stînd într'un jet. O față din casă, «domnișoară de onoare», duce la dînsa.

A doua zi saū peste citeva zile, străinul e chemat la audiență și la ospăț. Acel Suedes care veni la Leon-Vodă, înaintașul lui Mateiū Basarab, fu luat de acasă de boierii cu rădvane, în jurul cărora călăriaū păzitorii Domnului, Dalmatinii (în Moldova erau Ungurii, apoi Nemții), în număr de două sute, îmbrăcați frumos ardeleneste. Strassburg povestește cum a trecut prin «strade și piețe pline de mărfuri scumpe pe care le vindeaū Italienii, Grecii, Rominii, Turcii și Armenii». Multă lume se adună să vadă alaiul: «pare că năvălise acolo tot neamul românesc». Dregătorii Curții au pus hainele cele mai bune, care impun; caii scutură friie scumpe.

Domnul așteaptă în ușă. În semn de considerație pentru vizitator, el ține capul plecat și minile pe piept. În odaia de audiență, două scaune staū așezate pe un loc mai ridicat. Cel din stînga, loc de cinste la Turcii, e pentru oaspete. «La spatele Măriei Sale» staū boierii cu blăni de samur foarte scumpe, care sînt, cum am zice, fracurile aceluși timp. Tălmaciul e de față: cite unul știe «turcește și grecește și italienește și latinește și nemțește»; călugăr catolic, născut în Creta, el a făcut studiū la Wittemberg. Cînd se arată scrisorile suveranului ce a trimes solul, ale Patriarhului saū înaltului cleric ce a dat o recomandatie, Domnul se ridică de pe scaun și-și descopere capul.

Trimbițe și buciume sună de-odată afară. Semn că masa e gata. Tacimurile sînt de argint pentru Vodă, pentru oaspete și boierii cei mari, de lut pentru boierii ai doilea, de lemn pentru caracudă. Toți staū pe laviți, dar două scaune sînt gătite, pentru Vodă și acel ce a venit să-l cerceteze: scaunele sînt îmbrăcate cu catifea roșie, pe care o prind cuie aurite. Lingă jilțul domnesc se așează Spătarul-cel-Mare, ținînd sabia domnească în gît, iar în mîni, cuca și schiptrul, Păharnicul-cel-Mare și mulți ușeri cu toiege de

argint. Tot așa la Constantinopol «Agii din lăuntru», trei, cu Silihdarul-Spătar în frunte, încunjură pe Sultan. Postelnicul, Stolnicul, Clucerul, chiar Vameșul sînt gata de slujbă, în haine scumpe de paradă.

Bucatele sînt acum pe masă, acoperite cu capace, care le țin căldicele. Aceiași e eticheta la Stambul. Pe scăunașe lingă stăpînitor, care domnește și la masă, așteaptă sticle cu vinuri, cu rachiuri și chiar cu bere, precum și păhare de tot felul, cele mai multe de argint. Medelnicerul aduce felurile nouă: dacă Domnului nu i plac, el face numai un semn, și ele sînt lăsate supt masă. Tipsiile pe care s'au adus deosebitele mîncări nu se iea, precum se iea de la fiecare blidul, ci ele se înalță grămăgioare în mijlocul mesei, așa încît oaspeții pot să știe totdeauna isprava ce au făcut. Pe albele fețe de mese lucrate cu flori de aur se văd linguri și cuțite, de argint, de os de cerb sau și de lemn. Furculița lipsește deocamdată.

Se bea în cursul mîncării. După ce s'a mintuit aceasta, vine rîndul toasturilor. Musica de trîmbițe și tobe nemțești, care cînta încă de la început, cum s'au încheiat cuvintele binecuvîntării — în cameră candela arde supt icoane —, musica aceasta tace. Domnul iea în mîna un «păhar strașnic» (*ingens scyphus*) și vorbește întru lauda suveranului străin din țara sa sau din partea căruia a venit oaspetele. Cînd cuvintele lui, ascultate în tăcere, s'au stins, tunurile bubuie afară, scuturînd geamurile. Apoi, sau Domnul închină pe rînd — aceasta se face la serbători — pentru fiecare boier (ba chiar pentru țara întreagă, la sfîrșit) și acesta ascultă respectuos, în picioare, urările ce i se fac, sau boierii închină unul după altul pentru Măria Sa, și ei se văd căzînd atunci în genunchi, până pomenesc numele aproape sfînt al Voevodului. La serbătorile bisericesti, Domnul se închină întâiu, apoi el bea pentru «Împăratul» păgin, de care atîrnă țara lui (în Moldova cel ce ridică păharul, Domnul, tace, de durere și rușine); numai pe urmă vine rîndul lui. În toate trei dățile, bubuie tunurile

și ripie puștile afară. Iar între un toast și altul cîntă proptopsaltul de la biserica din Curte — cum și astăzi cîntă pe la mănăstiri unii călugări știuți, la masa egumenului —, sau Țiganiî întind arcușurile pe vioare, făcînd să se audă cîntecul dorit de Vodă. Ei sînt singurii lăutari la masa veseliei său în triumfurile obosite de după luptă: Miha! Viteazul însuși a intrat în Alba-Iulia în sunetul vioarelor țigănești, care știaū să cînte pentru toate ceasurile din viața omului. Întunecații musicanții luaū însă locul cîntăreților pribegi ai Sirbilor, cari ziceaū despre Marco Craievici, viteazul Crăișor și despre cetatea fermecată care nu se poate ridica fără un suflet de om viu prins în zidurile ei, ori al urmașilor romîni cari veniră pe urma lor ca să zică la ospete cîntecele bătrînești despre Ștefan-Vodă biruitorul și ctitorul de mănăstiri Vodă-Neagoe.

În odăile vecine, cete vesele de boieri și boierinași mîncă și beaū mai în voie, din mîncări anume gătite pentru dînși. Slujbași ai Curții duc în toate părțile fripturi și urcioare celor ce staū pe la casele lor. Une ori, la vrenuntă, boi întregi se învîrt pe frigări în Curte, pentru mulțime, care bea vin nou din oale de lut.

O petrecere ca aceasta se face la fiecare praznic și ține cel puțin cinci-șese ceasuri, iar de cele mai multe ori se prelungește până în ziuă. De la un timp ostașii din Curte se împrăștie, după ce însă fiecare ceată și-a petrecut până acasă boierul care o comandă.

V.

Serbătorile cele mari ale anului în vremea deplinului ceremonial constantinopolitan.

Fiecare serbătoare mare își are însă și petrecerile ei deosebite. Astfel, în ajunul *Anului Nou*, — atunci ca și acum, prin casele unde nu s'a introdus obiceiul străin al bradului de Crăciun, — se împart darurile. Domnul primește, în Spătăria-cea-Mare, pe fiecare boier după rangul

său, cum se face și astăzi în palatul Împăratului german său al Președintelui Republicei Franceze. Copiii de casă aduc în camera de ospăț păhăruțe de vutcă, cofetură și cafea neagră. Și la ospetele obișnuite, vutca — *rosoglio* — și cofeturile, luate într'o odaie anumită, merg înaintea mincărilor. Acuma însă, ele se dau și acelor pe cari Voevodul nu-i oprește la masă. Ei mai ascultă salvele de puști și tunuri, musica înduioșătoare a Țiganilor. La urmă se înfățișează înaintea Domnului și breslele cu căpeteniile lor, dar poate că și acest obicei, democratic de altfel, n'a fost luat decît de la Turci, împreună cu multe altele, abia destul de târziu, în veacul al XVIII-lea.

În ziua de Anul Nou chiar, se împart, după datina oricărui *praznic* de căpetenie, haine scumpe de brocard scump, de brocard ieften său de simplu postav chiar, *caftanele*. Cinstirea prin aruncarea lor pe umeri a deprins-o Vodă însuși de la Turci, cari l-au înveșmîntat astfel la audiența înaintea Sultanului. La ieșirea din biserică, vînătorii domnești, scutiți de multe sarcini pentru că aduc sălbătăciuni, «gadine» la Curte, îl așteaptă cu jertfa cerbilor, căprioarelor, mistreților și deosebitelor feluri de paseri. *Sovoane* — covoare de paradă (din turcescul: saivan) —, băsmăli de mătăasă, toiege scumpe se întind supt picioarele stăpînitorului și ale boierilor din alaiul său, cari le samănă cu bani. Tratația cea ușoară din ajun se face acum a doua oară. Urmează, dar nu pentru toți, ospățul acelei zile mari.

Ei se deosebește prin mai multe adausuri peste obicei. Toți se pîndesc ca să vadă cine va strănuta întâiu; dar strănutatul trebuie să fie adevărat, nu adus cu tabac său altcum, pentru că atunci cel ce ar fi strănutat «rămîne de batjocură». Un strănutat autentic dă dreptul la un păhar cu vin și la două caftane, unul de catifea și altul de postav. Dacă Măria Sa însuși face să se audă sunetul așteptat cu atîta veselă nerăbdare, atunci i se dă un caftan, ba încă unul de brocard de aur, dar plătit din Vistieria țerii.

Apoi în turta cea mare, care se dă la masă, se ascund — cine ar crede? — bilete de plăcintă. Ele nu cuprind însă versurile pe care le cunoaştem. Ba nu dau măcar o propoziţie întreagă, ci numai în câteva cuvinte o făgăduială de Anul Nou, care poate fi luată însă şi ca o constatare, de luare în ris sau muştrătoare. Cel ce-şi găseşte biletul, e dator să-l cetească cu glas tare, şi ni închipuim ce faţă trebuia să facă boierul neastîmpărat, nesupus, căruia, printr'o potrivire ironică a norocului, îi cădea tocmai «pofta de a fi Domn»!

De *Bobotează*, Vodă iese la gîrlă, cu tot alaiul. Încă din ajun însă, el a primit trimeşi ai clerului din tot cuprinsul Domniei sale: e rîndul lor să facă daruri, şi cei de la ţară, cei de la mănăstirile şi schiturile din munte vin cu vinaturi, cu lăptării proaspete şi cu păstrăvi. Părinţii se învrednicesc să schimbe câteva vorbe cu stăpînul, dar ei nu pot fi admişi la cinstea cu cofeturi, cafea şi vutcă, fiind numai smerite feţe bisericeşti. După slujba la biserică, aceşti oaspeţi ai Bobotezei sînt primiţi în Spătărie, unde cîntă psaltii prelung imnuri bisericeşti. Până şi clerul străin, *letinii*, *papistaşii*, Franciscanii italieni din Moldova, Franciscanii bulgari din Muntenia, odată Iesuiţii poloni din Iaşi, călugării secuî de la episcopia Bacăului trec înaintea Măriei Sale, precum la Anul Nou au trecut consulii, de cînd sînt acuma consulatate ale Rusiei, Austriei, Franciei, Prusiei în ţerile noastre.

A doua zi, la slujbă, iată şi Doamna lingă soţul ei, iată domniţele şi beizadelele între luminările lungi, grele ale Bobotezei. Numai la această serbătoare se mai văd, în acest timp de orientalism bănuitor, zăvorît, soţia şi fetele aceluî după voia căruia se mişcă orice în ţară. Începută cu sosirea în rădvane vechi a bătrînilor stareţi, urmînd cu această frumoasă petrecere patriarhală, în care femeilor li se îngăduie să se închine lui Dumnezeu în acelaşi timp şi în acelaşi loc cu bărbaţii, mîntuită, cum vom vedea, cu

binecuvîntarea cailor, serbarea Bobotezei are un caracter de albă fericire curată, care lipsește celorlalte. Călugării merg pe la case cu ajunul, de-avalma cu preoții cei mulți la număr al orașului de reședință. Lăutarii țigani, «mehterii» turci chiar, nu lasă auzul să se odihnească o clipă, nu numai ziua, ci și în noaptea din spre Bobotează, și în aceia a serbării iarăși. «Mulțimea și bucuria poporului în Țara-Românească la Bobotează», scrie un călător asiatic pe la 1650, «întrece tot ceia ce știu că se petrece la Curțile celor mai mari Domni ai Creștinătății.» Oastea toată e în picioare, căci e și o serbătoare ostășească, și în jurul Curții, în drumul spre biserică, pe stradă, până târziu, cît ni mai păstrăm apărătorii, flutură steagurile de mătăasă cu Maica Domnului, cu Sf. Gheorghe, cu hourul și corbul purtînd crucea 'n plisc.

După ce se mîntuie slujba în biserică, vine procesia și sfințirea apei. În Țara-Românească tot alaiul merge până la gîrlă, Ialomița în Tîrgoviște, Dimbovița în București — odinioară Argeșul la Curtea-de-Argeș. În Moldova apa e pusă într'un vas de argint aurit, în curte, de spre odăile Doamnei. Șese sfeșnice de argint ard împrejur; un copil de casă ține în mîna al șeptelea. Toată lumea e în picioare; la stînga Voevodului e Doamna, copiii lor se află la dreapta; Cămărașul și boierii la spatele lor. În strălucirea geroasă a zilei de Ianuar, se înalță toate prapurile bisericilor, care se înfrățesc cu steagurile ostășilor.

Cadelnița se mișcă de nouă ori înaintea familiei domnești, de trei ori încă înaintea copiilor. Apoi Mitropolitul, urmat de episcopi, sfințește apa. Atunci iarăși puștile și tunurile salută, în bucuria obștească. La Munteni, copiii se aruncă în gîrlă pentru a căuta crucea pe care Mitropolitul a lăsat-o din mîna.

Acum e binecuvîntarea cailor de luptă, — de sigur că în străvechiul Bizanț, a cărui icoană slăbită trăiește încă aici. Un număr de cai cu arșale scumpe, împodobite cu aur și mărgăritare, sînt aduși de oamenii Comisului-celui-

Mare, în mijlocul uimirii bucuroase a poporului. Un călător a văzut în Moldova, la 1647, douăzeci și patru de cai foarte frumoși pe cari Mitropolitul îi stropi cu aghiasmă. Străinii ce încunjuraū pe Mihai Viteazul la 1600 avură prilejul să-l vadă serbînd astfel prin stropirea binecuvîntătoare a cailor Boboteaza aceluī an unic, în Alba-Iulia, Capitala Ardealului supus Romînilor.

Maī tîrziū, această parte din urmă a serbării se făcu și maī bogată. Comisul aduse numai pe *povodnicū*, caii de călărie, pe cînd Armașul îi trecuse înnainte cu caii de trăsură saū *telegariū*. Pe cei d'întăiū erau suiți tineri boierī, cari nu primiseră încă slujbe. Calul dăruit de Sultan — i se zicea *tablabașa*, nume pe care poporul l-a luat în batjocură, aplicîndu-l oamenilor molli și înceti, de paradă, — acest cal simbolic al legăturii de vasalitate călca mîndru la sfîrșit, între *ciohodari* saū lachei, importați din Tarigrad, unde ei aū un strălucitor rost în alaiurile Sultanilor. Maī de demult se făcea un mare haz cînd un Comișel maī zburdalnic venia călare pe un catîr, pe cînd un tovarăș al lui avea cînstea de a fi purtat de un măgar. Vechi saturnale bizantine!

Peste cîteva săptămîni, vin *Paștile*. Din săptămîna mare Domnul dă să-i facă bogata luminare pe care o va ținea în mîni în noaptea de Înviere. Logofătul al treilea alege crucile pe care le va purta familia domnească; tot el merge călare să ducă invitațiile.

Priveliștile încep cu spălarea picioarelor. Joi sara, un călugăr bătrîn, sărac, trențuros, cel maī umil dintre umili, e spălat cu apa ce cade din argintul ibricului pe argintul ligheanului făcut la Brașov, la Danzig, poate în Răsărit chiar, — de mina Mitropolitului. El e Iuda; un Vlădică, de obiceiū al Buzăului la Munteni, întățișează pe Petru; alți zece clerici împlinesc pe aceeași laviță de lemn numărul celor doisprezece apostoli.

Sara Învierii începe cu sunetul sec al giamparalelor, cu

care se îmbată de bucurie copiii, prin curții, pe strade, prin piețe și prin cimitire. Spre miezul nopții se mișcă iarăși alaiul domnesc. Aurul, pietrele scumpe lucesc abia, scurt, în întunecul nopții și al micii clădiri care e biserica Curții. Când luminările se aprind de fulgerul fericit al Învierii, ușile săpate de lemn în vechiul cadru de piatră se dau în lături, și miș de stele mișcătoare prind a zbura în curtea întinsă a reședinții domnești. Domnul sărută crucea din mîna Mitropolitului și Mitropolitul îi răspunde sărutîndu-l de trei ori pe frunte.

VI.

Alaiurile de Domnie în aceeași epocă.

Între petrecerile mari ale timpului erau și *alaiurile*, serbările extraordinare ale Domnului și Curții. Între ele, mai ales alaiul Domnului nou.

Acesta era numit de cele mai multe ori la Constantinopol. Ce solemnități se obișnuiau acolo, cum se săvîrșia înștiințarea noului numit, cum se ducea acesta la audiențe, cum intra în biserica patriarhală, salutat cu cîntări de bucurie și slăvire, — aceasta nu trebuie arătat aici. Primirea stăpînitorului în Capitala sa ne privește singură.

Voevodul e întîmpinat de boieri la vadul Dunării, la Giurgiu, pentru Munteni, la Galați, pentru Moldoveni, dar firește numai de cîțiva trimeși, dintre sfetnicii de frunte său dintre prietenii lui cunoscuți, ori dintre rude, și nu de toată obștea boierilor, care așteaptă să-l vadă intrînd în București său în Iași. Al doilea popas îl face la vre-o mănăstire din preajma cetății de Scaun: la Văcărești, de cînd se înalță această zidire a lui Nicolae Mavrocordat (popasul cel vechiu, nu-l știm), iar, dincolo, încă din timpurile lui Petru Șchiopul, la Galata. Iarăși boierii vin la stăpînitorul lor, dar tot cîțiva numai, cu cari se face înțelegerea asupra alaiului.

Mulțimea nerăbdătoare vede trecînd în sfîrșit «pompa» Măriei Sale. Boierii de toată mîna, slujitorii, călării și pe jos, merg înainte și în urma Domnului. În frunte sînt Hatmanul și Aga, boierii, ostașii; apoi vin cellalți, «cite doi, cite trei în șirag», după rangul lor. Vodă însuși se înfățișează în portul său cel mai scump și mai de cinste, care-l arată înaintea tuturor cine este. Cuca ienicerească-i stă așezată pe cap, caftanul dat de Sultan e prins în copci la git; calul pe care înaintează e un dar al Împăratului; de-asupra surguciului prins într'o floare cu pietre scumpe flutură steagul de Domnie. Aga de Scaun, *Schemni-Agasi*, represintantul Sultanului, e la stînga lui, locul de cinste în Răsărit. Ciți Turci l-au mai întovărășit, nu se deslipesc de el în această intrare, — oricum, impunătoare și strălucită, *pitorescă* de sigur. Musica turcească, *tabulhanaua* ori *mehterhaneaua*, sună în tot timpul drumului, o musică ce nu se aude încă decît la o împrejurare ca aceasta, căci îndată după ceremonie lăutarii împărătești se întorc, bine dăruiți, la Constantinopol.

Alaiul merge de-a dreptul, nu la Mitropolie, ci la biserica, mai mică, a Curții. Acolo așteaptă Mitropolitul și toți episcopii. Se face slujba de mulțămintă, căreia noi îi zicem astăzi, împotriva bunelor obiceiuri ale Bisericii noastre, «Te-Deum», după catolicii. Dus de suptorii de doi episcopi, Domnul încunjură pistolul, în timp ce, ca la nunți, se cîntă «Isaia dănțuiește». Nu se aruncă însă ca la nunți daruri de bani, de flori, de cofeturi celor de față; astfel de dărnicii s'au făcut la Constantinopol. Îngenunchind pe piatra de la dvera cea mare, care deschide altarul, Voevodul primește acum din mîinile Mitropolitului mirul sfînt. A' mai fost uns odată la Constantinopol, de Patriarh, dar principiul este că se poate mirui cineva «și de două și de trei ori» cu mirul stăpînitorilor sfințiți de Dumnezeu. Une ori Vlădica saă unul dintre episcopi ține o cuvîntare, pentru a lăuda însușirile, totdeauna alese, ale celui ce ține acum sabia și topuzul.

Actul al treilea e aşezarea în Scaun. În Divan, sala cea mare a judecăţilor din fiecare zi, aşteaptă Turcii, carin'au putut călca pragul bisericii. Două scaune, numai două, sînt gătite acolo. Pe unul ar sta Domnul, pe cellalt, la dreapta, Aga, ce ţine locul Sultanului. Dar nici ei doi nu se aşează, ci staū «drept» acele scaune de cinste, pe cînd la şpatele lor se înşiră rudele domneşti şi toată boierimea cită poate încăpea, precum şi clerul înalt, şi chiar negustorii de frunte. Domnul sărută firmanul cu slovele aurite care cuprinde numirea sa; un Turc — mai târziu Divan-Efendi, «domnul judecăţii», judecătorul Turcilor ce vin în ţară, — ceteşte actul în turceşte. Nimeni nu înţelege nimic, şi nici nu e nevoie să înţeleagă, căci cuprinsul e neschimbat; dar cea mai mare luare aminte şi tăcere, «milcomire», domneşte. Cînd s'a mintuit cetirea sfinţelor cuvinte, pornesc puştile, tunurile, musica turcească, cea de ţară, «surlarii, trîmbiţaşii, doboşii» sau toboşarii; clopotele vuiesc în tot oraşul. Mare cacofonie solemnă. Pen-înţelesul celor de faţă, firmanul e cetit acum pe româneşte, de pe o tălmăcire scrisă cu slove mari, pe hîrtie largă, groasă, lucie, răsăriteană, de Marele-Vistiernic sau altul dintre boieri. Acum şi Domnul şi Aga staū în jeţuri. Cînd şi a doua cetire s'a isprăvit, e rîndul împărţirii de caftane sau chiar de blăni la Turci şi la creştini. La urmă, se bea cafea în Spătărie.

Une ori chiar în aceeaşi zi, altă dată peste cîteva zile, nu rare ori şi după cîteva săptămîni, Domnul stă în Spătărie şi face dregătorii cei noi, îşi alege şi orînduieşte Sfatul. E obiceiul după aceasta să-şi şi ospăteze «Ministeriul». Ospăţul se face după regulile pe care le cunoaştem. Afară, «Curtea se foarte veseleşte», iar cei dinnuntru nu mai puţin. Une ori, de multă veselie a vinului vechiu, boierii iese la joc. Astfel, cînd Nicolae Mavrocordat a venit în Moldova ca Domn a doua oară, în 1711, s'a «giucat în casa cea mare», dindu-se mesele la o parte. Vodă, care nu era aşa de străin, nici aşa de fudul cum se crede, a mul-

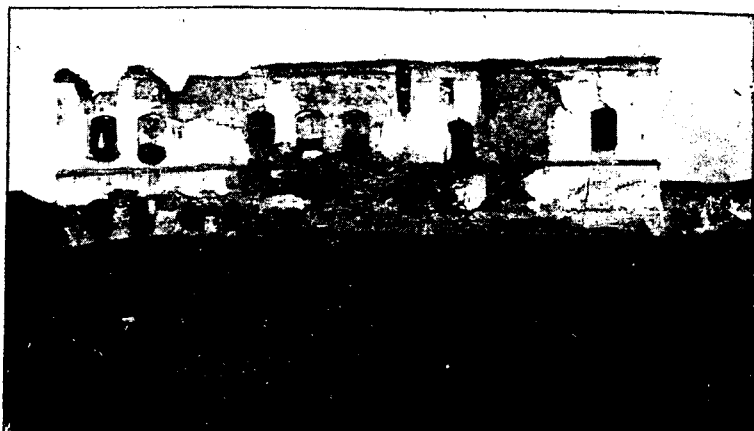
țămîit dăntuitorilor, dîndu-li postavuri bune și aclaze strălucitoare.

Cînd Domnul a fost ales în țară, în urma morții înna-ntașului său, unele amănunte se schimbă, neapărat. Pri-mirea la vaduri, conacele, întilnirea la mănăstirea de lingă Capitală nu se mai întîmpină. Dar boierimea toată și mult norod se adună pentru alegere și aclamație. Alesul merge și la Mitropolie înainte de a fi miruit în biserica de la Curte. Aici, la Mitropolie, i se pune pe umeri un caftan oarecare, în așteptarea celui împărătesc. Dacă un Turc de samă e de față și dă pe al lui, atît mai bine: pare că tot e ceva din sfințenia voinții împărătești, față de care nu se încape nicio împotrivire. Fiind vorba de o faptă cu iz-bînda nesigură, Domnul are grijă să ceară une orî jură-mîntul prin graiū și scris de la toți boierii. El se prelun-gește la căpeteniile de oaste, la slujitorii de supt comanda lor, la fruntașii satelor, șiind astfel cu săptăminile.

Cînd Sultanul s'a învoit cu numirea și i-aū plăcut, decî, darurile trimese, primirea firmanului se face iarăși cu o mare pompă, căci acuma se capătă, de fapt, temeiul puterii. Voevodul și Curtea lui iese înaintea trimesului destul de departe, avînd une orî — aceasta nu strică față de niște stăpîni așa de vicleni! — și «toată oastea». Nu e încă vremea de înjosire în care ceremonialul impune ca Domnul romănesc să sărute scara calului pe care călărește un Pașă cu trei tuiuri și să-i meargă apoi pe jos înaintea până-l poștește acesta să încalece¹, — dar Aga e întîmpinat cu o cinste deosebită. La întilnirea cu dînsul, Vodă primește pe cap cuca. Numai acuma se face în Divan cetirea firmanului, în mijlocul «mil-comirii», și se aude o nouă descărcare de puști și tunuri înto-vărășite de musică. «Și de atunci înaintea se știe Domn ade-vărat.»

¹ Nu trebuie să se privească însă această ceremonie în lumina dem-nității omenești din vremea noastră: înaintea Hanului tătăresc, un Pașă făcea același lucru. Odată ce țerile noastre intraseră în ierarhia osmană, Domnii noștri fiind asimilați cu Pașii de două tuiuri, ei arătau supunerea lor față de superiori în formele etichetei orientale.

El arată abia acum țerii întregi că a fost ales «cu voia și cu sfatul părintelui Vlădicăi și a egumenilor și a boiarilor și a tuturor căpeteniilor și a toată țara» și se îndreptățește, ca Brincoveanu, că a primit, deși «ca un Domn era la casa sa», și adevărat numai de hatîrul obștii, «și pentru ca să nu vie niscari străini Domni asupra țerii și a săracilor, să-I necăjască fără de milă și să pustiască țara». E un «jug» deci, nu o cinste, și mai puțin un câștig. Și, ca să dove-

Casele de la Potlogi (Dimbovița) ale Brincoveanului.

dească lipsa în care-a ajuns, el cere de la început, până la «poclonul steagului», darea neobișnuită pentru sangeacul de întărire, un mic «avans» din partea celor ce pot da ¹.

Întocmai așa se face la înnoirea, din trei în trei ani, a Domniei, afară de cazul cînd Domnul e chemat la Poartă chiar ca s'o primească, și adese ori capătă în loc petecul negru al maziliei.

Doamna nu-și face niciodată intrarea odată cu soțul ei, ci zăbovește măcar cîteva zile, potrivit așa încît să sosească mai târziu. O primesc jupănesele, soțiile boierilor,

¹ V. prețioasa carte a lui Brincoveanu, în ale mele *Documente privitoare la Constantin Brincoveanu*, București, 1901, pp. 173-5.

în cocii și rădvane, și-o duc la Curte de-a dreptul, unde-și iea în primire odăile ei. Ea nu va mai ieși de acolo decît la serbătorile cele mari ale Bisericii sãu pentru distracție «pe uliță, la feredeu» — la baia turcească, și la noi, ca și în tot Răsăritul, un adevărat club femeiesc¹ —, «pe la mănăstiri», unde Domniș își avea casele de ședere, ca acelea, strălucite, de la Hurez, — «și pe la vii» — erau vii domnești lîngă orașe și conace domnești la locurile de vii cu faimă, Cotnariș, Piteștiș, Scăieniș, Potlogiș, ș. a. — «și primblăriș». Carăta domnească e urmată de ale tovarășelor de petrecere, purtînd haine de «șahmarand», de «canaviță», de «belacoase», «odoare» și «sãlbî de galbeniș», iar pe cap «șlicuri de sobol». Seimeniș, Vorniceș, Comișî cãlăresc în jurul trãsurilor. La întoarcere, Doamna împarte daruri jupăneselor.

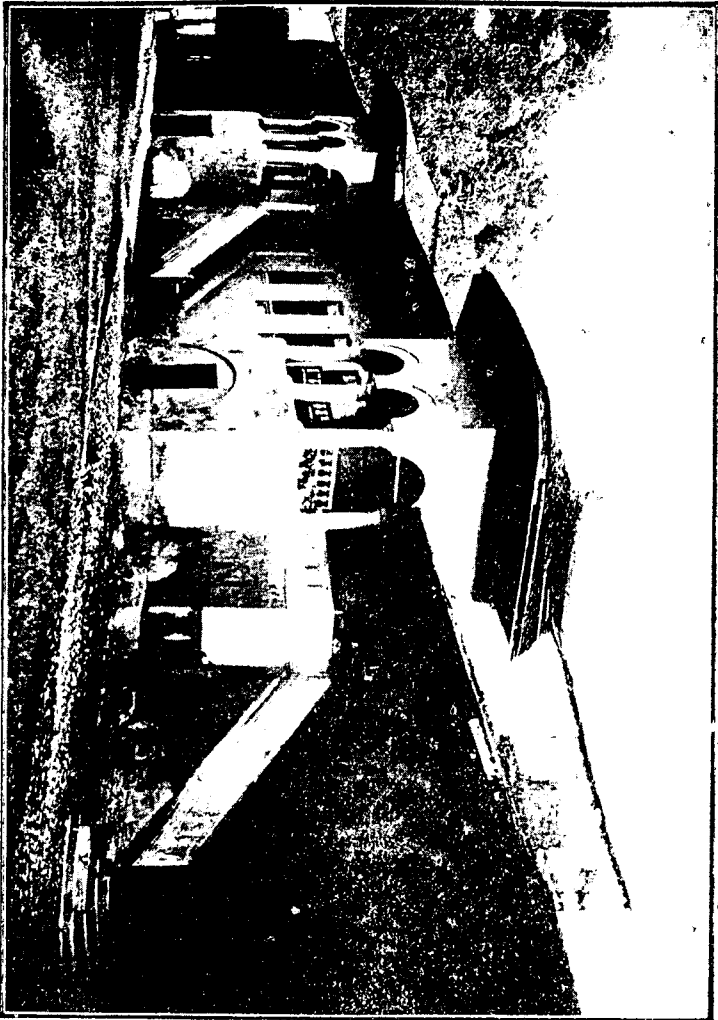
VII.

Alte serbări ale Curții.

Domnul mai dă serbări supușilor sãi, cari le așteaptă mai mult de la dînsul. De Sfintu'-Gheorghe, după moda turcească, care nu e decît o veche modă bizantină, se scot caii domnești la iarbă, la «ceair». Vodă însuși a ieșit cu acest prilej la întăia primblare de primăvară, pe la mănăstiri, de care sînt pline vecinătățile amînduror Capitalelor. Miei friptiș se împart slujitorilor; la biserică s'a trimes de la Curte un miel fript, în loc de colivă. Iată acum, pe cîmpul încheiat cu iarbă, apărînd un «steag de Arnăuțiș»,

¹ Încă de pe vremea lui Radu Mihnea, la începutul veacului al XVII-lea, erau băi domnești luxoase, dar în Moldova o baie e pomenită la Iași încă din zilele lui Petru Șchiopul. La Tirgoviște erau, se pare, și băi publice, la Ialomița, și băi ale Curții, lîngă grădina lui Vodă, avînd apă din heleșteiele domnești. Se vede încă la Cetățuia din Iași baia lui Duca-Vodă, rămasă întreagă. V. despre băi «Neamul Românesc literar» din Septembrie 1910. Pentru rostul băilor în Orient, vestitele scrisori ale soției de ambasador engles Mary Wortley Montague (multe ediții și traduceri).

mîndri Albanesi cu mustățile negre dirze și șușaneaua de-a curmezișul spatelor ; 'iată vechii Seimeni, ostași cu

Casa domnești de la Hurez.

plată. După ei vin *telegarii*, caii de trăsură : pași, murgii, roibi, albi, negri, șargii, surii, împărțiți la «carăta Domnului», a Doamnei, pe la boierii mari ; într'un catastif de

pe la 1670, am numărat 90 de cai din această rinduială. Armașul și ajutorul său deschid al doilea «șirag», urmați de trimbițași și *sirmaci*, «răsunind în trimbiță și surlă». Vin *povodnicii*, caii de călărie, și armăsarii, ținuti de Comișei și Seimeni, toți înfășurați în stofe scumpe, mai ales calul Sultanului, învelit în «taftă năramzie», ca năramza. Comisul și ajutorul său încheie defilarea: el dă și ospățul cel mare pentru ziua aceea.

Altă dată, sînt oaspeții de primit: foarte rare ori un Sultan, un Han al Tatarilor, înaintea cărora se cade în genunchi: dese ori Pași, întâmpinați cu neobișnuită supunere. Nu lipsesc, cum am văzut, solii creștini, pe cari-i primește, departe citeva ceasuri, Hatmanul, și-i salută în marginea orașului Postelnicul. Palatinul de Culm, care sosi la Iași în 1677, Domn fiind Antonie-Vodă Ruset, se învrednici chiar a vedea pe Domn în locul Hatmanului. Boierii toți sînt lângă dînsul și, făcîndu-se cerc, salută. Oastea e aproape întreagă: 20 de companii, de «steaguri» de călărași, șese de Seimeni pe jos, șese de alți pedestrași; un mare steag roșu se înalță din mijlocul lor; trimbițele, surlele sună. Corturile sînt făcute din jos de frumoasa mănăstire nouă a Cetățuiei. În audiența de a doua zi, Trimmesul polon găsește într'o odaie frumoasă, «zugrăvită după moda olandesă», un divan spațios acoperit cu covoare scumpe, și sticlutele cu vutcă, patru la număr. Se ieau dulceții și se prînzește în acea *cămară*.

Peste 70—80 de ani, Matei-Vodă Ghica primi tocmai în același fel pe alt mare sol polon mergînd la Poartă, contele Mniszek. Dar el nu prînzi numai față în față cu Domnul, ci la o masă de 400 de tacîmuri, «fără bună rinduială». Ca adaus la plăcerile mîncării și băuturii, se făcu danț, cu dăntuitorii de meșteșug însă, cari veniră împreună cu lăutarii lor obișnuiți, și distrară lumea după cafea. E, iarăși, noua modă de Țarigrad, obișnuită la Curtea Sultanilor trîndavi ca și la orice petrecere dată de un fruntaș turc «popo-

rului» din satul său, din ȋrgul său. Și dăntuitorii din Iași sînt străini, dacă nu Evrei — ca la Stambul —, măcar Greci, deprinși și ei cu figurile voluptoase, p n  la desgust pentru Europeni, și cu gesturile necuviincioase cerute de oamenii din R sarit.

Une ori Domnul merge la hram. Egumenul său preoții il poftesc, aduc ndu-l un dar obișnuit pentru aceasta: cafea și zahăr.  n curtea bisericii: Sf. Paraschiva, Sf. Spiridon mai tirziu, la Iași, se întind *savane*, corturi, locuri de coborire pentru st p nitor. Doamna, viind deosebit — nu se pot inchipui cei doi soți domnești împreună —, are și ea primirea ei. Din «Cămară» se dau anumite pomeni cu acest prilej.

Său se face un Vlădică nou. Din vechiu, Domnul stătea de față la biserică, intr'un scaun roșu, lingă Mitropolit, la hirotonisire. El primește apoi pe ales în Spătărie. De aici episcopul, Mitropolitul iese pentru a străbate stradele Capitalei pe un cal împodobit cu «astar» ; musica Domnului c nt , și clopotele tuturor bisericilor sună. Pe urmă însă fu introdus obiceiul de a se aduce episcopul cel nou în carăta Curții. Tot  n Spătărie se face ceremonia de recunoaștere și întărire. Vistierul-cel-Mare d  mantia și Vodă cirja, pe care o aduce cu capul gol și o d  s rut nd mina păstorului sufletesc. Ceva din acest obicei a rămas și p n  în zilele noastre. Și la sfințirea de biserică, Domnul e poftit une ori, și  ea parte, îndeplinind funcțiune de arhieru, ca vechii Cesarii bizantini.

Din c nd în când, se dau vinătorii mari. Cele simple se par nevrednice de un st p nitor și, când, de la 1709 p n  la 1713, Carol al XII-lea, marele rege al Suediei, «Șvedul», e lingă Bender, cu ceilalți fugari ai oștirii sale  vinse, ai noștri își lămuresc cum se poate  ieși cu aș  de puțini tovarăși numai prin necunoașterea din partea lui a obiceiului

acestor locuri. Odinioară Domni, cind nu aveau război, străbăteau, cu ostașii, țara în lung și în lat, prigonind dobitoacele și miluind cu dreptate bună pe oameni. Acuma e hotărit că vînătorile de etichetă nu se cuvin a se face decît înaintea celor patru posturi. Miș de țeranî sînt aduși pentru a stîrni vînatul și a-l ucide: doar așa făcea la Turci Sultanul Mohammed al IV-lea care a venit, la 1672, și la noi, în Iași, privit slobod, după dorință, de femeile și fetele mahalalelor, ieșite între flori la fereastră! Un preț e pus pe orice cap de fiară sau de sălbătăciune: 25 de aspri iepurele, 60 vulpea, 80 risul, un leu mistrețul, un galben ursul. Sînt de față toți boierii, pe cari i-a chemat Domnul, și, la o vînătoare de după Crăciun, prin 1760, se înșiră în program Marele-Armaș, Marele-Păharnic, Marele-Comis, Marele-Căpitan de darabanî, Marele-Stolnic, Marele-Medelnicer, mai mulți boierii de a doua treaptă și a treia, vătafii de aprozi și de copii, mazilii, armășei, păharniceii și multă gloată. Vînatul se împarte între vînători; pieile și blănille le ieau paicii, ce încunjură pe Domn. De sigur că se făcea tocmai în acest chip pe vremea aceluî nesățios Nemrod otoman care nu mai putea vîna alți dușmani.

Cind pleacă la războiul său în cercetarea hotarelor, cind trece de la o Capitală la alta, Domnul desfășură o strălucită pompă, pe care abia ni-o putem închipui astăzi. Merg, pe vremea lui Vasile Lupu, 3.000 de călări, 2.000 de pedestri. Vodă are înaintea lui cele două tuiuri: suliți avînd în vîrf semiluna, un glob și o coadă de cal, semnul oricărui dregătorii la Turci. Urmează fiii lui, dacă-i are și sînt cu el. În veșminte strălucite, călătorește stăpînitorul însuși; paici pe jos încunjură calul, cu mîna pe gîtul lui; comișei, vre-o douăzeci, au părul lung, haine roșii cu stele de argint aurite în el; cu dinșii împreună merg vătafii. Postelnicul, cu toiajul de argint, stă gata să primească porunci. Spătarul e în urmă, cu armele Măriei Sale; sabia de tăiat și buzduganul de strivit. Copiul de casă, păharniceii, stolniceii — slujbași tineri — zburdă acum, înna-

intea marelui steag al Domniei, dat de Sultan. Tabulhanaua cîntă saŭ, cum se zicea pe atunci, cu atîta dreptate, *bate*. Boierii, îmbrăcați cît mai bogat, merg după rangul lor. După ei se duc *șătrile*, corturile, supt porunca Marelui-Șătrar, care comandă și tunurile. Zece, douăsprezece mii de oameni, grosul oștirii, se desfășură, în destul de bună rînduială, pe urmă. De o sută de ori mai mulți, de o sută de ori mai multă bogăție, mîndrie, putere, — și ai înainte alaiul împărațesc al Padișahilor aceluși timp.

Dar, la orice mișcare prin oraș, Domnul nu poate merge singur și nu poate atinge pămîntul : trebuie să fie călare și încunjurat. Aceasta se vede neconținut, de la Ștefan Tomșa al II-lea (1614-5), care aleargă în veșminte roșii cu buzduganul în mînă, între 500 de pușcași, până la Fana-rioiți, cari trec în mijlocul unui buluc de Arnăuți sălbateci. Gașpar-Vodă Gratiani intră în tabăra polonă la 1620 între o sută de ostași pe jos. Îl încunjură mai de aproape șeptesprezece satîrgii (halebardieri) bărboși, șese Armași cu cizmulite galbene, lungi haine roșii și ișlice de urșinic galben, puse la o parte și împodobite cu stelute de argint ; tolbe atîrnă din largile cingătorii de argint ; arcele sînt prinse de umăr, împreună cu buzdugane argintate. Cit privește pe Domn, calul său pag are friie de argint suflate cu aur, late de trei degete și bătute cu pietre scumpe. Veșmîntul său, de brocard de argint albastru, se còboară până la glesne : peste dînsul e aruncată o îndoită mantie de catifea roșie blănită cu samur ; la fel e cuca. Șeaua roșie, de Persia, are coburi și scări de argint aurit, și de la dînsa atîrnă scumpul buzdugan.

Înaintașul lui Gașpar, pomposul Radu Mibnea, Radu-cel-Mare al preoților și cărturarilor, inițiatorul nostru în tainele etichetei neo-bizantine a Turcilor, își îmbrăca până și aproziil de Divan cu urșinic, blăni de jder și vulpe de Mosc la cabaniță. Era, scrie Miron Costin, «de tot zburdată podoaba Curtii», și Domnul nu suferia nici la boierinași «haine cevași proaste».

Orice mișcare a Domnului e deci un fel de serbătoare a ochilor, o bucurie a mulțimilor. Cu atita măcar, și în cele mai rele vremuri, se crede el dator față de poporul care plătește această plăcere a ochilor săi.

VIII.

Petreceri de familie.

Un alt șir de petreceri sînt acelea pe care le cerea viața de familie, foarte strînsă, foarte unită și iubitoare pe acele timpuri.

N'avem știri asupra botezurilor de odinioară. Se vede însă că ele erau mult cercetate și împodobite cu ospete. Nașul dăruia adese ori moșii întregi finului, pe care-l privia ca pe fiul său.

La nuntă se întilnesc toate datinile poporului, înfrumusețate prin bogăție și putere la clasele stăpînitore. După înțelegerea cu pețitorii —, căci tinerii se căsătoresc, dar nu se cunosc, decît doar din fugă, până ce femeile de casă ascund pe mireasă de lacoma căutătură a mirelui, și o răpesc cu ele; dacă se vor iubi, se vede pe urmă —, o Duminecă e hotărîtă pentru serbătoare. Cu trei, ba chiar și cu șapte zile înainte, încep însă ospetele, de-o parte pentru bărbați, de alta pentru femei; și o casă de socri și cealaltă sînt îndatorite la aceasta și caută a se întrece. În toate aceste trei zile, lăutarii cîntă 'n zori la fereasta mirelui și la fereasta miresei. Cînd vre-o nuntă domnească e să se facă la țară, se găsesc «divanuri, case, cerdace», așa încît un nou sat parcă răsare în mijlocul cîmpului.

Vineri și Sîmbătă, sînt mese mari. Persoanele poftite, și mai ales femeile, aduc multe, felurite și adese ori scumpe daruri, pe care le poartă în urma rădvanelor un întreg șir de slugi. Anume: «vre-un berbece viu adus după gît», miei în brațe, cobilițe cu găini, curcani, giște, rațe, buți de vin, coșulețe cu colaci și coșulețe cu poame, — și unele și al-

tele acoperite cu «fachiolo» sau mărămii de mătăsă cusute cu flori în cele patru colțuri, articol de modă constantinopoliteană, cu care dăruiesc Sultanele.

Ospățul, în casă ori în grădină, se dă după datinile celui de la Curte, pe care-l cunoaștem. Țiganiî cîntă neconținut. Cîte un pehlivan sau caraghios, Turc de neam totdeauna, sau «Harap», bucură pe cei de față prin isprăvile, schimele și vorbele lui, de care se putea înroși oricine nu știa la o zi mare se iartă și prostii de astea. Ca să-și poată face cineva o părere despre meșteșugul lor, care nu putea să lipsească la nicio nuntă de samă, lășăm să urmeze descrierea pe care o dă un privitor uimit, Constantin Căpitantul Filipescu, care vorbește în Cronica sa despre logodna lui Ștefan fiul lui Radu-Vodă Leon cu Catrina lui Duca-Vodă din Moldova :

«La care logodnă au fost aicea în țară cu mare veselie : au făcut multe ospete, multe jocuri ; care se potrvia cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strins-au toată boierimea țerii cu toate jupănesele, și au întins corturile în deal de spre Mihaî-Vodă, în drumul Cotrocenilor : acolo făcea' ospete în toate zilele. Adus-au pehlivanî de cei ce joacă pe funii, și de alte lucruri : adusese și un pehlivan hindlî harap, carele făcea jocuri minunate și nevăzute pre locurile noastre : iute om era, și virtos. Lîngă altele, de nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat : punea de rînd opt bivoli și se răpezia iute, și, sărînd peste ei, se da în văzduh peste cap, și cădea în picioare de ceia parte. Alta, un cal domnesc, gras, mare, își lega chica de coadă-î, și-l bătea Comișelul cît putea, și nu-l putea să-l miște de loc. Alta, un copac mare din pădure adusese, și, înfipt, s'au suit pe dînsul ca o maimuță ; decî, după multe jocuri ce au făcut sus în virfu-î, s'au slobozit de acolo cu capul în jos și au dat în picioare. Alta, un tulpan lung de mulți coți, îl ținea' oamenii în mîni, cît era, și se răpezia iute, și mergea călcînd pe tulpan, și nu se afunda. Alta, se prindea' mulți oameni cîte doi în mîni, și făcea' chip ca de o bute

cu minile, și mai lung, și se răpezia iute, și intra cu capul prin gaura aceia, și nu-l simția' oamenii, și de ceia parte cădea în picioare. Ca acestea multe făcea, care nu le ținem minte.»

După al doilea rînd de bucate, mirele-și alege *căltunarul*: el va merge în casa miresei pentru a-i duce *căltunii* de mătăasă albă cu flori și mărgăritare, precum și un ișlic cu pietre scumpe, un inel și o salbă. Țiganiil cîntă înaintea lui, mireasa-l primește în cămara unde ea stă la o parte de veselie zgomotoasă a ospățului din casa ei; la dreapta și la stînga-i se află cite șese prietene, cu rețele de mărgăritare în cosițe. Îndată ce darul a fost primit, solul e răpit în odaia unde se petrece, și aici trebuie să bea atîta timp cît se închină, de unul și de altul, în sănătatea lui. Trebuie să fie om tare ca să se poată întoarce singur acasă.

La rîndul său, cu alți lăutari, mirele pleacă, pe jos, între prieteni, și merge la nun, ținîndu-și capul descoperit pe stradă. Darul pe care-l aduce celui ce-l va cunună a doua zi, e un rînd de blănuri și un covor.

A doua zi drumurile ce unesc cele două case și acelea ce duc la biserică sînt împodobite cu brad. Pe această cale de veșnică verdeață merge mirele, cu o întreagă ceată de tineri împodobiți, prietenii și tovarășii săi de vîrstă. Cîțiva Seimeni în haine roșii sînt ceruți de la Vodă: ei deschid alaiul. Mirele poartă veșmintul său cel mai scump, cu dula de blană aruncată pe umăr; surguciuul flutură deasupra ișlicului. Caii strălucesc de aur și de pietre scumpe.

Se merge întăi la nun, care se alipește la acest alaiu vesel, călărind, cît de bătrîn să fie, la dreapta mirelui. Nuna, care a venit în trăsura cu șese cai, așteaptă în casa miresei, unde încă de dimineață fete mai sărace, din ve-

Mire cu ișlic de nuntă.

cini, joacă neconținut hora. Mirele rămâne în mijlocul curții, și îndată nuna, urmată de nun și de toți nuntașii, se scoară din cerdac, aducând mireasa, a cărei față e ascunsă de un lung văl de mătasă cusută cu flori. Acum și mirele, întorcându-i înapoi spre casă, merge și înauntru, ca să asculte *orația* urărilor și luarea de rămas-bun în mijlocul lacrimilor :

Lado, lado, nu mai plinge,
Că la maică-ta te-oii duce
Cînd a face plopul pere.
Și răchita vișinele,

— zic lăutarii.

Iarășî alaiul se alcătuieste pentru drum. Ca pe o pradă, mirele viteaz duce în rădván pe mireasă: cînd ea suie scara, nuna, care o întovărășește, zvîrle un covrig și un păhar cu vin; înaaintea mirelui, ca altă urare de bielșug, s'a vărsat o cofă cu apă. Seimenii roșii strălucesc în frunte, surguciurile războinice flutură, scînteii se desfac din nenumărate juvaie: Țigani, neobosiți, cîntă.

În biserică, bani, de aur sau de argint, sînt aruncați pe covorul ce s'a întins pentru ca să ingenuche mirii. O ploaie de monede, de cofeturi, de nucii, de castane, cade asupra celor de față, — e sămănătura prevestitoare de bielșug: o plătește nunul, care are și grija covorului, a făciilor, a șlicului de ginere. Dacă e o nuntă domnească, ea se mintuie aici la biserică, în pocnete de puști și tunuri.

Urmează cel din urmă și mai mare ospăț, la mire sau la socri. Danțul începe 'n casă, trece 'n curte și se întinde une ori pe stradă: două șiruri împodobite își stau față în față și bat pămîntul în horă, mișcîndu-se cînd la dreapta, cînd la stînga. Șirul bărbaților are în frunte căpetenia jocului, un bătrîn boier, cu toiagul în mînă: apoi vine nunul și, în al treilea rînd, mirele: între femei stă în frunte nuna, avînd lîngă dînsa mireasa.

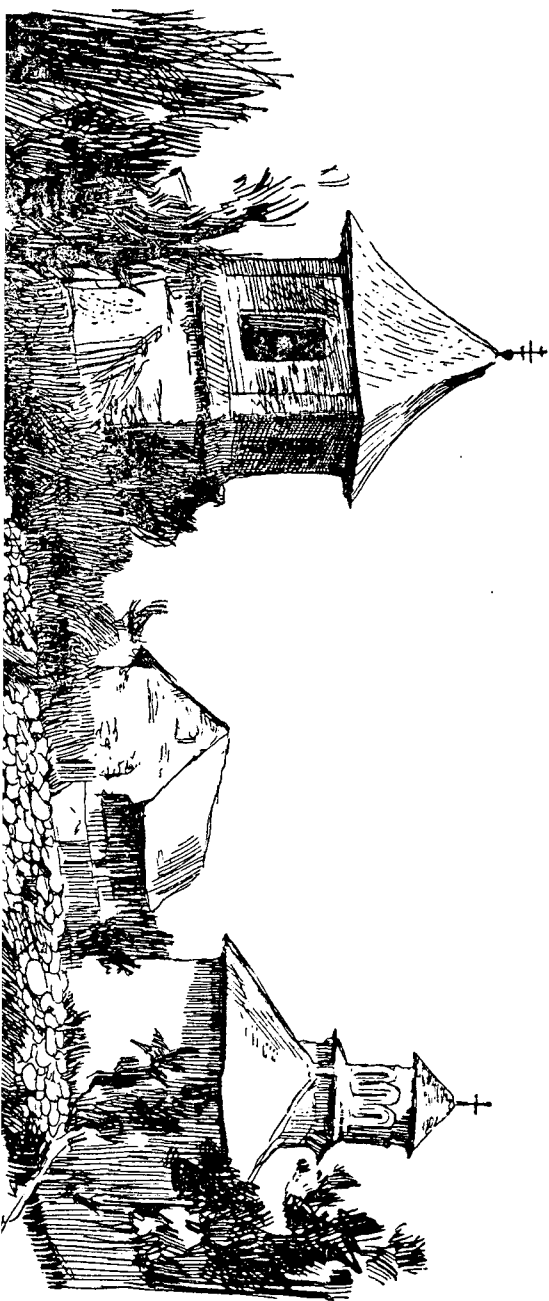
Cîte o nuntă mare ținea două și chiar trei săptămîni, cu masa întinsă 'n fiecare zi, de dimineața până sara. Cînd se face ziuă, bucătarii aduc un cocoș fript cu pene, și unul

din ei cîntă *cucurigu* supt masă. Dar a doua zi se începe lunga petrecere a unor timpuri sănătoase și voioase.

În Moldova, încă de Duminecă se face cetirea foii de zestre; ea cuprinde moșiile, vitele, tot temelul gospodăriei și cele mai scumpe podoabe, care trec deci, fără a se învechi, din neam în neam. Într'o foaie din 1678, găsim astfel, ca îmbrăcăminte: pancele de sobol, sucne de șahmarand și tabin, de atlas, de hataiă, de adamască, tîmbare și habacie de șahmarand, năfrămî de mîni (ștergare), năfrămî de brîu (basmale, batiste), cămășî «cu sîrmă» (fir) și «cu mătăsă», cămășî de «feredeu» (saŭ de baie), briie. Apoi, albîturî: peșchire de mătăsă roșie cu fir, șervete «cu fir» și «cu mătăsă», cearșafuri tot «cu fir» și «cu mătăsă», perne «de urșinic cu fir», pîlote de atlas, plapome de șahmarand, poloage «de aclaz cu fir». Juvaiere de tot felul: salbe, lanțuri, brățări, sarje, inele, lefturi, «gherdane de coral», cununî de aur cu pietre scumpe, teci și *cepce, coboace*, cătușî de afumat, «ploșcuțe de apă de trandafir». Ca unelte casnice, cîteva de metal, pe atunci foarte scumpe: «linguri de argint poleite», piulișî de Brașov, tot poleite, talere (puteau fi de argint saŭ cositor). Nu lipsesc covoarele persane. În sfîrșit, sînt darurile *voinicestî* către mire: rafturi, săbiî, cai de călărie, telegari pentru rădvane, hamuri, cuhniî și rădvane.

După cetirea actului, soțîi pleacă în «cale albă». În Joia următoare, părinții miresei vin de-î vîd în «calea pre mare», și tinăra soție-î primește întăia oară cu mărâma albă pe cap.

În Țara-Românească, ospățul de Duminecă se dă în casa mirelui. Luni, el pleacă la nun, ducîndu-î vutcă și cofeturî. Întorcîndu-se acasă, află aici și pe părinții soției lui, și îndată, cum stau la masă, numai ei patru, lăutariî vestesc sosirea talerelor, pîharelor, mărămilor, a gospodăriei întregî. Hainele și juvaierile, mobilele, am zice — așa de puține! — au sosit încă din ajun, odată cu sara.

Maî rămîn «calul de ginere» și rădvanul, care se dăruiesc Joia, cînd cei doi tineri prînzesc întăia oară la aceeași părinti ai nevestei.

Alaiurile de îngropare întreceău și ele cu mult obiceiurile simple, practice și grăbite de astăzi. Moartea unei rude domnești aduce deschiderea maî tuturor închisorilor, o largă iertare pentru mîntuirea sufletului celui răposat. Seimeni, dărăbanți, Cazaci merg înaintea lungului șirag ce întovărășește pe acel saū aceia ce este să se îngroape. Trupul zace într'un sicriū descoperit, pe care-l încunjură rude, boieri de aceeași treaptă. Semnele dregătoriei, o sabie cu virful în sus, sînt duse înaintea luptătorului și a sfetnicilor. Țigance plîngătoare, cu glas puternic și puțință de a născoci tot alte plîngerî, hrănesc jalea celor de față. Pomenile sînt cu adevărat mărețe.

Cît privește *doliul*, Nicolae Mavroordat a mers după sicriul soției sale Pulheria în haine roșii. Cei maî mulți văpsesc numaî hainele vechi în negru. Și caii se îmbracă în negru, și, ca să plîngă, li se ung ochii cu ceapă. Până pe la 1700 se maî ținea încă vechea datină ca acei ce jălesc să meargă un număr de zile cu capul descoperit.

Și ca adevărate distracții, vesele, fără scop serios saū trist, mărgenite în casă, ce era ?

Foarte puțin și foarte grosolan.

Am văzut ce erau pehlivani și pehlivăniile. «Represințațiile» lor sînt însă numaî de zile mari. În celelalte, la serbătorile obișnuite, iată cam ce se născocoște pentru plăcere :

E jocul *geridului* saū al discului, prin care călăreții cearcă să nemerească ținta cu o mică suliță de fier. Strassburg l-a văzut încă în București la 1632, dar nu fu cultivat multă vreme. El se părăsește la București cînd se uită la Constantinopol, odată cu Sultani din întăia jumătate a veacului al XVII-lea cari făceau minuni cu săgețile

lor ce străbăteau cele mai puternice scuturi. Domnul răsplătia cu daruri pe acei ce nemeriseră.

E apoi jocul *banului*. Un Țigan dat pe față cu funingine vine în odaia de oaspeți și, cu minile la spate, cearcă să iea niște gologani ascunși într'o grămăgioară de făină. Cine nu poate, face loc altuia, tot Țigan și tot uns cu funingine. Alte ori, banii sînt lingă o luminare aprinsă, cu sau fără făină împrejur.

E în sfîrșit jocul *oului*, care atîrnă de o sfoară și pe care Țiganul trebuie să-l iea fugind.

Și atît.

IX.

Noua influență turcească.

E puțin de adaus în ceia ce privește noua influență turcească, și iată de ce.

Ea atinge numai viața acelor cari trăiesc în strînse legături de toate zilele cu răspînditoriî ei. Boierimea care nu stă la Curte capătă mai puțin această nouă spoială străină. Dincolo de marginile boierimiî, ea nu se simte de loc.

În ce stă această influență?

Ea nu privește datinile de familie, care până tîrziu rămân acelea pe care le-am schițat mai sus. Dar ea îmbogățește, ca lux, ca felurime de amănunte, ceremoniile, alaiurile oficiale. Slujbașii sînt mai mulți, și numele turcești ale celor noi dintre dișii: *muhurdari*, *divictari*, arată de unde s'a făcut împrumutul. Costumul turcesc, viața sedentară, molatecă a Turcilor, desăvîrșita zăvorîre a femeilor parcă trebuie să invingă.

Un alaiu din această vreme e ceva mai încărcat, dacă nu mai bine orînduit decît alaiurile vechi. Măreția de altă dată s'a mărgenit acum numai la pompă, și aceasta trebuie să fie decî orbitoare. Pe la 1820, popasul Domnului la Văcărești e o ceremonie deosebită, la care ieau parte și toți episcopiî. Cînd se face intrarea în oraș, Aga merge în

frunte, cu podariî, breslele (ca la Constantinopol, din cele mai vechi timpuri), Arnăuțiî. Vornicul de oraș își aduce zapciiî, apoi pe negustori, pe crainici sau telali și pe judecătorii starostiei. Cu Hatmanul trec zapciiî de Divan și Aproziî. Lîngă baș-beșleaga — care poruncește *beșliilor*, ostași de poliție turcești—e Portarbașa, cu portăreii beilicului—gazda Turcilor—și toată Turcimea cealaltă. Spătarul duce, între rămășițele Seimenilor, tuiurile, care sînt trei, dar nu fac cit cele două de odinioară. Armașul are cu el nu mai puțin decît 500 de lăutari, cîți sînt de toți în oraș. Vin dotsprezece cai domnești și Comisul. Boierimea trece, cu ișlicele umflute pe cap. Secretarul turcesc al Domniei, Divan-Efendi, merge în același rînd cu beizadelele. Iarăși apare fantoma Domnului trecător între peici, pe calul *tablabașa*, supt steagul Sultanului. Spătarul ține sabia cu topuzul și, ca la Constantinopol, Camărașul-cel-Mare aruncă parale prostimiî. Tot la Constantinopol, se face, ca semn de veselie, un *curban-bairam*, o jertfă de berbeci, și aceasta chiar la ușa bisericii, unde a fost miruit beiul, «Curtea Veche». Întovărășită de Vornicul ei, care se chiamă acum Vornicul haremului, Doamna se învrednicește de același fel de cinste. Și mehterhaneaua cîntă !

Se mai văd înnoiri și în jocuri. S'a mintuit acum cu hora de la Curte; o bucată de timp, nu se mai dănuiește acolo, femeile neputînd să vadă alți bărbați decît pe ai lor și rudele lor bărbătești. Țigani ca ai lui Brincoveanu nu-și mai pîrlesc părul și sprîncenele. Jocuri curat turcești se întîlnesc însă, fără ca pentru aceasta ele să fie mai presus de vechile țiganiî. «Giurgina», care se cînta la Curtea lui Nicolae-Vodă Caragea, pare să nu fi fost altceva decît o grosolană necuviință: avea însă darul de a însenina pe bătrînul stăpînitor, care-și făcuse mai toată viața în Constantinopol. Măria Sa mai găsia plăcere și în jocul păpușilor. În sfîrșit, o «trupă» de ceauși și alți slujitori greci ai Domniei, îmbrăcați turcește și chiar europenește, veniau după

masă, pe o scenă improvizată, ca să spuie giumbușuri în bucăți de frase luate din toate limbile.

La 1784, deci supt Domnia aceluiași Nicolae Caragea, care era încintat de păpuși, de *giurgina* și de «teatrul» ceaușilor, un călător, de neam nesigur, dar care scrie în franțuzește, Pettý, cunoscut al poetului Văcărescu, petrecu câteva zile la București, și el povestește astfel cel d'întăiu bal românesc, românesc curat — și nu rusesc sau nemțesc, dat de ofițeri străini pe pământul nostru —, despre care avem știință până acum :

«Ieri seara, am fost la un bal dat pentru nunta unui boier. Sala era plină de lume. Erau multe doamne îmbrăcate grecește și românește, găteala lor era foarte bogată și bine împodobită cu diamante și alte pietre scumpe. Totul îmi pare o magie. Totul era pentru mine o altă lume. Fiecare lucru era nou, și mi-a plăcut. Nevasta mea și fiica au jucat menuetul și apoi cadriluri, destul de răpede. Pot să te asigur că nu mă puteam ținea de ris văzînd pe domniile ceia cu bărbile lor siliți să urmeze danțul după măsura pe care o dase soția mea. La urmă, Grecoaicele se încălziră așa, încît puteau să joace ca Englezele. Totul era vesel, totul în deplină înțelegere. A fost un supeu, și apoi s'a început iarăși balul, care a ținut până la miezul nopții.»

Astfel de constatări fac de acum înainte toți călătorii ce vin pe la noi. Mai trec abia zece ani și pentru întăia oară niște Italieni fac cererea de a li se îngădui să joace la București: dar ei veniseră în timpul războiului celui nou, pentru ofițerii ruși. Cererea nu se prinse. În noul războiu din 1806-12, actori ruși joacă la Iași, supt conducerea Italianului Maggi, în casele *clubului* ofițeresc. După 1812, *clubul* din București rămîne, și încep represintații de teatru german cu vre-o sută de spectatori obișnuiți. Ba chiar o trupă de operă italiană cîntă acolo până la iscarea tulburărilor din 1821.

După întoarcerea boierilor asemenea petreceri se făcură

și mai dese, și la 1826, în ajunul altui război, care întări datina petrecerilor occidentale, o companie franceză se întinpină în Iași; unul din afișurile ei zicea așa: «După cerire: Compania franceză va avea cinste astăzi, Joi, în 17 Februarie, o mare arătare de meșteșugurile lor și o mare arătare cu pantomină de scoborirea lui Ploton (*sic*) în iad. Duminecă, va fi o mare arătare cu pantomina italienească». E cel mai vechiu afiș românesc de teatru ce se cunoaște, și e ilustrat!

X.

Pătrunderea obiceiurilor sociale din Europa.

Iată acum vremea nouă, adusă de ocupațiile străine și de legăturile cu Europa.

Lăsind neatinse ceremoniile de Stat, serbările bisericesti și, în parte, datinile de familie, această înriurire apuseană, «evropienească», ziceau strămoșii, înlătură foarte repede o viață de societate așa de puțin dezvoltată în ceia ce privește plăcerile propriu zise și pune în locul ei obiceiurile pe care le răspîndiseră, timp de două-trei veacuri, Curțile moderne.

N'am putea spune cînd anume Domni și boierii romîni din veacul al XVIII-lea se supuseră acestui curent nou, dar biruința lui apropiată putea să se prevadă încă de prin anii 1760-70, cînd formele franceze prind a ne ispiti și cîștiga, odată cu sosirea dascălilor de franțuzește — un Carra, un Ledoulx — pentru copiii de boieri și cu ființa la noi, timp de zece de ani, a ofițerilor armatelor de ocupație, rusești și austriace, care introduc alte jocuri de noroc decît «ombra» și cele obișnuite la Turcii din veacul al XVIII-lea, introduc însă și berea, «holerca franțuzească», licherul, ospetele cu furculițe, supele, prăjiturile apusene, iar, pe lângă acestea și mai ales, danțurile cele nouă și un

sistem până atunci necunoscut de a face curte fără lăutari la poartă cu invoirea viitorului socru.

Introducerea epitropiei consulilor europeni după pacea de la Cuciuc-Cainargi corespunde iarăși cu începutul acestei nouă vieți sociale. Călătoriile tot mai dese în Apus își au și ele partea lor: măcar pribegia înaintea Turcilor face să se cunoască moda europeană în orașele ardelenne de graniță, Sibiiul și mai cu seamă Brașovul.

În 1773, când regele Romanilor Iosif veni la Brașov, unde erau grămădiți pribegii munteni, el dori să-î vadă și-î pofti la o «assemblee», care se ținu în casa generalului de acolo: jupănesele vor fi venit numai cu oarecare șială și vor fi fost uimite văzînd că Iosif stă de vorbă cu dinsele.

Cel d'întăiu boier român care merge la băi în străinătate e Barbu Știrbeiū de la 1796. El atîă prin orașele mari ce străbate, și la Carlsbad, unde se oprește așa de mult, încît biata lui cocoană de-acasă, buna Vorniceasă Catinca, nu știe cum să-l mai aducă înapoi din acea depărtată străinătate unde-î trimete cizme, papuci și ișlice după datină, tot chipuri și lucruri care-l ispitesc și-l subjugă. Tot «oamenii mari», «evgheniși» cu sutele, «prinți» ori «prințipi» cu «printese», «duchi» cu «ducheze», «fetaigmaisteri» (Feldzeugmeister), «miliorți englesi» («inbasadori» sau «anbasadori»), «ghinerali» cu titluri de «Ecselenția Sa», «ghinărărese», «grofi» și «grofoaie», «baroni», «cavaleri», «siniori» medici și «madame», care-l țin în gazdă, «domni și doamne», «domnișoare». La «comédie» în «carătă», ca la Pesta, a mers poate și acasă, pe vremea Rușilor ori a Nemților, cînd va fi luat parte și la baluri, la jocuri de noroc, la «mîncări» aproape de ziuă, dar de sigur că niciodată ifosul lui de boier mare nu s'a înjosit să facă în București «spatiri» pã-la grădini unde sînt muzici. Știînd ceva italienește și avînd tãlmaciū la îndămină, nu se «discolipsia», avea mai puțină

greutate pentru a se înțelege cu acești oameni bogați în complimente și amabilități și, în veacul prieteniei, bucurându-se de-a căpăta un cunoscut în Valahia orientală unde era să se întoarcă Vornicul nostru. «Zic dumnilale», mărturisește el în toată curăția cugetului său, «că așa traiu n'am trăit de cînd sint!» Însemnînd în «cărindariu» pe toți acești noi prieteni, el strigă și a doua oară: «și adevărat că este fericită viață să trăiască cineva și într'aceste locuri!».

Iar peste vre-o zece ani, la 1813, după Revoluție, Logofătul Dudescu, aproape cu totul ruinat, lua, ca ultimă mîngiere, același drum al Apusului, cu doisprezece Arnăuți după carătă, cu dulcelele 'n bagaje, cu pastile de Seraiu în buzunarele anteriorului și cu șaluri de cașmir la mijloc, bune de dăruit frumoaselor doamne, curioase și harnice la ris, din «Imperio».

La școala Ursulinelor din Sibiiu, începeau să vie, pe la 1800, fete de boieri munteni, în rochii de «tulpan» și în «gevrele», împodobite cu șaluri «chismerii», din care se făceau daruri și vre-unei maice catolice, vre-unei «mater» care se îngrija în deosebi de progresele școlăritei din «Valahia». Marița se prefăcea răpede în Mimi, urmînd însă și mai departe a face mître, a pîri și a minți, a se murdări și strica hainele, a da cu picioarele și cu coatele, a batjocuri, a țipa ca la Țigance, și chiar a se tăvăli pe jos. Călugărițele-i puneau corset, căci avea altfel, după părerea lor, «un pînfece enorm», o învățau franțuzește și nemțește → de la colegile ungueroaice, «grosolane», scrie o profesoară, deprindea și ceva unguerește —, și-i dădea lecțiile neapărat de «clavir și jocuri», pe care trebuia să le «metahirisească» neapărat, și de «cusătură». Trimețînd galbeni și șaluri, tata de-acasă cerea ca «broasca» lui să fie «otcirmuită» bine, așa încît «să părăsească orice nărav firesc», acesta fiind și scopul pentru care o «instreinasă», ca să se poată «îndăstula» dă bucurie, auzind că o laudă lumea dă procopsită și im-

Îmbrăcăminte femeiască, pe jumătate după moda apuseană, pe la 1800.

podobită cu toate cele bune lucruri»; nemțeasca nu e de «atita ananghi», «ungureasca nu face trebuință», dar fără «frânzuzește» și fără «clavir» nu se poate «politefsi» cum se cade o fată de boier după moda nouă.

O Casă de negoț anume, marea Casă ardeleană a lui Hagi Constantin Pop din Sibiiu, însurat cu o fată de boier din Oltenia, trimete încă de prin anul 1770 celor bogăți și de bun neam din cele cinci județe fel de fel de lucruri nouă, din întrebuințarea cărora se vedește europenizarea treptată, — întâiu, firește, curat formală, a țerilor noastre.

Ca modă, apar «mănușile femeiești», albe, albastre, pe care mamele jupăneselor din această vreme nu le văzuseră decît pe minile vre unei rari călătoare străine ori pe ale femeilor de consuli și de funcționari ai consulatelor. În coafura meșteșugită a capului — s'aū dus vechile mărămî pentru neveste — sînt înfipte «părechî de pene» de felurite «forme». La piept se poartă «basmale». Femeile se apără de ploaie și chiar de soare cu «cort nemțesc», sau «umbrelă», de și nu merg încă pe jos decît la coborîrea din trăsură, care începe a fi «modă de Beciū». Evantaliul apare supt numele, curînd părăsît, de «apărătoare». «Pantofii» sînt ceruți de toată lumea și se caută să fie «pe picior». «Ștrimii» nemțești înlocuiesc «călțunii» lucrați trainic de casă. «Apa de obraz», «lavanta» împodobește «toaleta», se comandă mai ales «cea care aū ieșit acum»; săpunuri «pentru spălat cocoanele pe obraz» sînt și ele de bun ajutor. Se comandă peruci, una, două, până la «50 de dramuri», «în două minî», avînd părul «lung cu lung și scurt cu scurt», «după probă», «țesut ca orbota», și se atrage atenția să nu fie prea mare: «că, fiind atita păr, se face capul cît o baniță, și este o batjocură prea mare»; «gherlanturi de flori» se poartă pe cap. Rochiile sînt de «croazele cu flori mărunte, și vărgate mărunțel», de «creditoriū», aū «orbote albe faine», «vaperuri».

În casă, ai cărîi păreți sînt une ori căptușiți acum cu

«pînză de cea zugrăvită ca o materie». canapelele, «scaunele cu postav fiștichiu», mesuțele, rafturile de cărți, pianele, mărunțișurile de pe etajere, încep să apară. «Canari buni, învățați bine», cîntă în cuște de metal aurit. Cînd e un «minavet», nu strică, mai ales dacă «demoazela» nu știe din «clavir»: se mai încintă oaspeții de plăcerile artei! Boierul cetește «gazeturi» și «Viața Împăratului Bunăparte», fata, cocoana une ori, «Aventurile lui Faublas» ori *Corina* doamnei de Staël.

A primi cu cățelul în brațe, cu «cățelușul flocos, cilibiū», «cu părul slobozit și moale», pe care e frumos să-l strigi pe nume europene ca «Miliort», e o dovadă de eleganță și o plăcută «englezeă» ori trecere de vreme, pentru o «mamuzelă» de la Curte», o «damă mare», o «domniță». Se caută însă ca «foarte să fie mic, încît să nu mai fie în toată Evropa mai mic decît acela».

Era nouă în viața de societate începuse de sigur și, ea se desăvîrși răpede. Supt acest raport, Apusul nu mai avea ce să ne învețe.

La masă se văd «tacimuri» după numărul de «personii» invitate, «servisuri de porțulan». Tipsiile se pun pe «rogojioare» fine. Presentinul, orezul de Italia, untdelemnul de «Provenția» și de Lucca, ori «de Franța», cîrnații și «salamii» de Sibiiū, încep masa. «Sălăturile» nu pot lipsi. Ananasul, «nouă soiū de poame», e adus la desert: se caută până la grădina Palatului Bruckenthal din Sibiiū.

Se bea, din «caranfeu» de «cristal» ori și «urdinare», «Frintineag» (Frontignan, vin «mușcat»), «Auspruh», «vin de Tocaia», «de Peșta», «de Spania», Brăbăntel (de Brabant), «vin de Ren» (Rin) «rosol de Breslau», sau «de Franța», — «vutcă» sau «rum» —, cu «pișcoturi». «Siropul de ponciū» e apreciat, ca și șampania.

Un măreț «aufsaț de zahăr cu tot felul de figuri», «ca o dumbravă și cu jigăniī, cum obișnuiesc de le fac, și de argint» arată un ospăț cu îngrijire pregătit pentru vre-un oaspete rar, om mare, cu prietenia prețioasă. Lămīl, por-

tocali, «naramzi» în lăzi împodobesc sala de mâncare. «Socacițele», «bucătărițele», săsoaice, unguroaice, nemțoaice, bucătarii franceși sînt aduși cu preț mare, «din casă de boier, iar nu din cele de prostime».

În toate, «naimodul», «moda cea mai zarifă» biruiește, chiar cu întreaga risipă a averii. Nimeni nu vrea să se lase întrecut, și «Evropa» trimete din bielșug pentru toți.

A D A U S.

Scene din viața socială de pe la 1770.

DINTR'UN DIALOG ROMÎNO-ITALIAN MANUSCRIPT.

Cocoane ori jupine... Așa este; du-te afară și deschide obloanele, că voiți să văd și eu pe sticlă de este adevărat... Apoi voiți ieși în rădvan.. Voiți să mă scol, voiți să mă îmbrac; dă-mi papucii, adu-mi din dulap o cămașă albă și o păreche de călțuni de bumbac. — Iată toate cele; îmbracă-te dar, cocoane, și eu, pînă te-ți îmbrăca, voiți face cafea, ceaiu, ciocolată. — Iată cafeaua, că e gata; o poștești cu lapte ori făr' de lapte?

Chiamă pe bucătar să vie sus ca să-I dau bani de cheltuială. — Iată-l la poruncile dumitale. — Na trei galbeni. Cumpără carne, pește, stănină, pătrunjel, ceapă, usturoiū, oțet, unt, untdelemn; mai pe scurt, ce trebuie ca să se facă un prinz bun... Cînd vei trece pe la Țigan, spune-I să vie degrabă la mine, că am trebuință de dînsul, și du-te la cutarele și spune-I să-ți dea o sticlă de vin franțuzesc, alta de holercă franțuzească și una de bere. Spune-I să nu bănuiască că nu-I trimet banii, și-l voi plăti cit de curînd. — Aud. — Aide să mergem la cutarele jupin. Bună-dimineața. — Acasă este stăpînul tău? — Acasă. — Sculatu-s'a din pat? — Până acum nu s'a sculat, — după obiceiul său.

[Îl poștește gazda la masă.] Măi Ioane, gata sînt bucatele? Pune masa, adă masa, șervetele, tingirile, furculițele, lingurile, cuțitele, și mai pe scurt ce este trebuitor. Adă bucate. Poftim, ședeți d-voastră, și Sfinția Ta blagoslovește masa. — Ciorba aceasta e bună, dar răsolul nu-I fiert cum se cade. — Nu-I nimica, cucoane, însă răsolul îi mai bun cînd nu-I prea fiert. — Bine-mi pare că așa-l poștiți. — Minincă dumneta din limba aceasta sărată. — Adă un păhar de vin moldovenesc. Chiamă pe Petre ca să păhărnicească, pentru că tu vei aduce bucatele la masă. — Măi Petre, să vii, că te chiamă stăpînul. — Iată-mă, poruncește, stăpine, ce poștești de la mine? — Șezi aicea ca să păhărnicești, aceasta va fi treaba ta. — Aide ospătați d-voastră din maiul aista de vițel; iată zaharul și alămiia.

Aide să ne sculăm de la masă. — Să bem cafea; apoi vom grăi. — Ce să facem acum? Juca-vom aū vom merge la plimbare? Să mergem dar,

și, după ce ne vom fi primblat, vom merge la cutare tractir, și acolo vom găsi pe ofițeri jucind, cine la cărți, cine la biliard.—Bună vremea, domnilor. Ce mai faceți? — Mulțumim d-voastră. Sintem sănătoși, dar d-v. ce mai faceți?—Care vint v'a adus aici?...—Măi Ioane, vin' de deschide poarta. De ce-ai închis poarta așa de vreme? — Cum de vreme? Este prea tirziū, este mai că miezul nopții. N'ai auzit dumneata că ai cîntat cocoșii? — Gătit-ai ceva de mîncat? — Bucătarul doarme; poruncești să-l deștept? Ba nu; lasă să doarmă, și eu voiū să mă culc pe nemîncate. Culcă-te și tu, și să dormi, dar mine dimineață deșteaptă-mă de vreme. — Aud, cucoane, voiū să fac ce-mi poruncești dumneata. — Bună seara, domnule. — Pe voie bună.

IV.

Femeile în cultura și literatura
românească.

Generalități. Doamne cu învățatură până la 1600.

Femei care să scrie, să «facă literatură», să alcătuiască povestiri ori să-și arăte simțirea prin versuri, — era ceva cu totul imposibil în vechile zile ale neamului nostru. Față de femeie ortodoxia a fost mult mai puțin îngăduitoare decât catolicismul, cu fanaticul lui cult pentru Fecioara Maria, ocrotitoarea legii creștine și a bunilor cavaleri gata să se lupte și să moară pentru credință. Între zidurile casei ca între zidurile cetății au trăit fetele, soțiile Răsăritenilor veac după veac, fără o nădejde de îndreptare. Toată literatura bizantină, așa de bogată, numără o *singură* poetă și o singură păstrătoare a faptelor politice din Împărăție, pe Ana, fiica lui Alexie Comnenul și laudătoarea în pagini de cronică a părintelui ei.

Aici a fost măcar cu putință să se ivească în veacul al IX-lea o cîntăreață ca Ikasia sau Kasia, care s'a mîngîiat în versurile sale că n'a putut fi, cum nădăjduise, tovarășa de strălucire a unui Împărat. O femeie cu știință de carte a fost și Împărăteasa Irina, de loc din Atena, care a stăpînit la sfîrșitul veacului al VIII-lea și la începutul celui următor. Iar acea Ana, fiica Împăratului Alexie și soția Cesarului Nichifor Bryennios, învățase destul de mult pentru a putea fi privită ca o podoabă a istoriografiei bizantine pe care a îmbogățit-o scriind, cum s'a spus, foarte măiestrit viața părintelui ei. Isteața fată de Împărat, crescută de o

mamă care cetia pentru plăcerea ei «Întrebările fizice» ale lui Maxim, ştia în acelaşi timp, filosofia, teologia, geometria, medicina şi chiar tactica, ba se pricepea şi în pictură şi, neapărat, şi în musică. Puţinii bărbaţi din Bizanţul acestui timp vorfi avut atitea însuşiri şi meşteşuguri ca Ana lui Alexie Comnenul.

Dar aflăm numai atita în tocmai o mie de ani ai scrisului constantinopolitan, care ni-a lăsat în aşa de mare număr compilor, cronicari, autori de imnuri, gramatici, interpreţi ai teologiei creştine şi ai vechii filosofii. În lumea slavă, trezită la viaţa culturală de cea greco-romană din Bizanţ, *nicio femeie* nu şi-a însemnat numele între ale continuatorilor tradiţiei de cărturărie, în orice domeniu. Ba nici măcar — ceia ce nu e casul la Constantinopol — să fi rămas amintirea vre unei soţii de Ţar, de Crai, de Cneaz, de boier înzestrată cu ştiinţă deosebită, în stare a fi astfel laolaltă cu bărbaţii învăţaţi din vremea ei.

Ce se putea aştepta deci de la cele d'întăiu timpuri ale culturii româneşti, în formă slavonă şi în spirit bizantin? Multe din Doamne, dacă nu veniaū din ţeri cu o dezvoltare de civilisaţie mai înaintată, Serbia, Bosnia, Ungaria, nici nu ştiaū de sigur să puie o iscălitură. Dar soţii lor aveaū tot aşa de puţin stăpînirea scrisului: Miha, «Despina» lui Neagoe, înţelegătoarea de artă şi iubitoarea de Biserică, era o «femeie cultă». Tot aşa între nevestele lui Ştefan-cel-Mare putem bănui că, de nu Maria fiica lui Radu-cel-Frumos, măcar cealaltă Marie, Comnena de neam împărătesc, venită din Mangupul de pe marginea Mării, în faţa Trapezuntului din care n'aū lipsit niciodată caligrafii, analişti, călugării literaţi, va fi cunoscut ceva din bogăţia literară grecească a evului mediu. Şi iarăşi trebuie să se creadă că Elena, cealaltă fiică de Despot sîrbesc, care fu a doua soţie a lui Petru Rareş, ea care sprijini pe lăudătorii în stil retoric ai stăpînirii soţului ei, avea o creştere care o punea mult mai presus de jupănesele şi jupăniţele, gospodine, dar străine de carte, ale fruntaşilor mol-

doveni din acel timp. După un vechi izvor contemporan cu faptele, compilația românească a lui Ureche spune lămurit că Doamna Elena «știa scrisoare sirbească» și că ea însăși, culegînd în minte-î ce putea găsi mai mișcător în rugămintele și mai convingător în desvinovățire, a scris «jaloba și plingerea» către Sultanul Soliman, care și el știa slavonește, și că Petru, plecînd din Ciceu la Constantinopolul păginilor, ducea astfel cu el, pecetluită, cartea de la iubitoarea și priceputa lui Doamnă. Dintre fetele Elenei, Chiajna, soția lui Mircea Ciobanul, care trimetea lui Despot, ca logodnic al uneia din Domnițele sale, chipul, zugrăvit de vre-un meșter străin, al acesteia, nu era de sigur o femeie lipsită de învățătură.

II.

Scrisorile grecești ale Doamnei Ecaterina (1576-1587).

În toată prețioasa comoară de scrisori particulare 'n slavonește care s'a găsit în Arhivele Brașovului, avem numai trei date în numele unei femei. Doamna Voica, văduva lui Mihnea-cel-Rău, scrie din Sibiiu, unde-î perise soțul, Brașovenilor pentru niște cești de argint ale ei, pe care merge să le ia Mircea-Vodă, fiul din flori al Mihni. De sigur că grămăticul punea pe hîrtie în limba cărturarilor ce-î spunea stăpîna lui în românește, și anume cuvînt de cuvînt; editorul scrisorilor slavonești din Brașov, d. I. Bogdan, găsește că «scrisoarea e redactată într'un stil foarte primitiv și fără nicio dibăcie», că «e plină de repețiri». A doua scrisoare e a «Dăspinei» lui Neagoe, care iscălește cu acest nume; e alcătuită după ducerea la Constantinopol a fiului ei Teodosie, după căderea ei din rostul stăpînitor, în zilele strașnice de năcazurî și prigonire, de frică și desnădejde, cu gîndul doar la acel copil plătînd pe care-l aștepta să-î vie cîndva sănătos și care se prăpădi în părăsire pe acele locuri străine: Doamna stăruie pentru un credincios al ei oprit

de Braşoveni mai înainte. Cea de-a treia scrisoare, pentru urmărirea unor hoji de cai, e mai veche cu mai mult de cincizeci de ani: Calea, văduva lui Datco Vornicul, o scrie împreună cu fiul ei Stoian.

Pe acel timp Doamna Ecaterina, a lui Alexandru-Vodă, scria surorii sale, Mărioara Vallarga, adăpostită în văduvie la mănăstirea catolică din insula Murano, lângă Venetia. Mărioara făcea singură răvaşele ei către Doamnă şi fiul ei Mihnea. Scrisorile greceşti ale Ecaterinei sînt alcătuite într'un stil popular, plin însă de vioiciune, în care e vorba de daruri felurite: portrete, talismane catolice, beteală, inele, păhare, năstrape, linguri, marama, perii, ploşte, blăni, cătefi, bani, dar se pomeneşte şi de uritul cu care sta într'o «ţară nenorocită» şi neplăcută această Perotă deprinsă cu viaţa de oraş mare; ea povesteşte surorii despre împrejurări de familie, despre prietenii şi duşmanii. Răvaşele par să fie de mîna Doamnei, care şi iscăleşte aşa: «Scris-am eu, Doamna Ecaterina». Altă dovadă ar fi că ea cere odată de la sora ei să întrebuinţeze numai limba grecească, iar nu cea italianească, «de oare ce aici nu sînt Frînci cari să cetească». Ecaterina mărturiseşte că soţul ei, Alexandru-Vodă, ca şi, după moartea lui, epitropii fiului n'ar îngădui să iasă din ţară nici scrisorile ei, cum nu îngăduie pe ale altora, de frica pîrilor, de sigur, orî chiar şi a ştirilor celor mai obişnuite, care ar putea fi întrebuinţate împotriva Cîrmuirii. Ea nu-şi putea aduce sora în această ţară ortodoxă bănuitoare, unde nu e toleranţa din Stambul şi Galata. Corespondenţa avea deci un caracter tainic şi nu credem ca vre-un om de casă al Doamnei să fi putut primi grija răvaşelor ascunse pe care, într'o caligrafie destul de frumoasă, le avem astăzi, printr'o aşa de fericită întîmplare, înaintea ochilor. Scriitoarea spune tot ce are pe suflet cînd, cu o frumoasă simţire creştină, ea arată surorii că în adevăr a răscumpărat cu preţ mare pe o roabă cipriotă a Turcilor, şi că va face totdeauna aşa: «cine are pîne să mănince, trebuie să dea celui ce moare de foamere», căci de

acea Dumnezeu i-a pus averi în mină ; orî cînd se plînge de «focul ce-l arde pe cap», din răutatea «celor ce ne stăpînesc», la Tarigrad și cînd muștră pe acea soră care n'o crută, în mijlocul grijilor ei, cu cereri de bani prin tot felul de oameni străini, și Evrei, și Turci, a căror venire, fiind descoperită, i-ar face mult rău. De la Mărioara domneasca ei soră primia și cărți, pentru care mulțămia în deosebi. În aceiași culegere avem și o scrisoare grecească, a uneia din nepoatele Ecaterinei, în același stil care oglindește tulburarea și durerea acelor vremuri. În sfîrșit tot așa-i scrie Mărioarei de la Murano și o Doamnă Ruxanda, fiică a lui Mihnea, care ajunsese acum Mihnea «Turcul» iar pentru noi săi tovarăși de lege Mohammed-beg Romînul. Doamna Ecaterina nu trăise să vadă acele zile și să ție în brațe pe nepoatele ei musulmane, născute în harem : Ihuma-Catun și Caise-Catun, care aveau în vinele lor singele lui Basarab-Vodă întemeietorul.

Scrisorile Ecaterinei și ale celorlalte două femei din neamul lui Mihnea cuprind, pe lîngă povestirea mișcată de patimi a multor împrejurări din acele timpuri, nota sufletească a epocii, în ce privește clasa fără caracter național definit care ajunsese a încunjura, în dregători și în familie, pe Voevozii romîni. Păcat că nu sînt în românește, de și pe atunci și încă de mult, limba țerii stăpîniă la cei de neamul nostru toată corespondența particulară ! Ele ar fi cel d'întăiu document literar venit de la o femeie în țerile noastre.

III.

Cultura femeilor în viața românească din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.

Fiica lui Nicolae-Vodă Pătrașcu, și deci nepoata de fiu a lui Mihai-Viteazul, Ilinca, primise o creștere aleasă, dar ea se înseamnă doar prin aceia : că putea iscăli cu caractere latine, într'o frumoasă caligrafie. De la Doamna Elina, a lui Mateiu-Basarab, avem două scrisori către «Craiul» ardelean Ră-

kóczy, din timpul cit soțul ei se luptă pentru Domnie la Constantinopol cu pîrile și mărturiile, după ce se luptase în țară cu sabia. Nu poate fi mîna ei, dar scriitorul o asculta vorbind. Doamna laudă pe Pașa Abaza, atotputernicul paznic al Dunării, ca și pe principele ardelean, «părintele nostru», — «că noi într'altă parte n'avem nicîo nădejde, ce după milostivul Dumnezeu întru tot avem nădejde și razim la Măria Sa Pașa și la Măria Ta, că în locul Domnului mieu Măria Voastră ați rămas ca niște părinți și socotitori și învățători de toate lucrurile noastre». În al doilea răvaș al Elinei, e vorba de aceeași durere a lipsei de bani față de cereri multe și, ca urmare, de multele primejdii de care pătimize și Ecaterina, mama lui Mihnea; Măria Sa părintele de la Dunăre desbracă rău țara: «ni stau oamenii Pașei tot în spinare în toată vremea, și nu-i putem umplea voia; și un ban ce vine de undeva, ei iea», — se plînge ea celui de-al doilea părinte, poate ca să nu facă și el tot așa.

Altă dată aceeași Doamnă scrie la a ei «iubită, bună priatică și de aproape vecină, jupăneasa Catrina judeceasa» de la Brașov, pentru a-i cere niște «izvoade de peteare», căci a cumpărat o roabă «împletitoare». Ar mai dori «sămînți de flori de tot felul». Acum, cînd grijile țerii le luase asupra-și Domnul, Doamna, ajunsă la bătrîneță și lipsită de singurul copil ce avuse, purta grija țesăturilor și florilor, căutînd să fixeze în cele d'întăiu frumuseța de colorii a celor din urmă.

Eliina, fiică a unei Calomfirești care trăise la curtea lui Mihai Viteazul, era sora celui mai învățat boier român de pe acea vreme, Udriște Năsturel, căruia-i plăcea, după moda Renașterii, să poarte numele antic de Oreste, cu totul deosebit, de altfel, de al său. Ea plăti pentru tipărirea acelei tîlmăcirii a lui, din latinește în slavonește, după *Imitația lui Isus Hristos*, minunată carte de sfat a creștinului cu sufletul său însuși, în singurătate, pe care Eliina era poate în stare s'o și înțeleagă. N'avea nevoie să cetească însăși *Triodul* scos cu cheltuiala ei în 1649, dar se va fi bucurat auzînd cîntările bisericesti după publicația ce se datorîa

Femeie din familia lui Vasile Lupu (poate Doamna Ecaterina)
(tapițerie în Palatul metropolitan din Iași).

jeritei sale de bani. Fratele Oreste nu uita în prefața verificată să arăte că, în ce o privește pe dinsa, Elena vine neapărat de la *ελας*, milă, și tot el a redactat cealaltă pre-

față, în versuri, prin care Elina vorbește despre cele sfinte călugărului Damaschin de la Athos și «tuturor celor ce sînt din sfînta chinovie sirbească».

În Moldova, și fetele lui Ieremia Movilă, măritate după Poloni — avem o iscălitură polonă a Mariei —, și ale lui Vasile Lupu, Maria cneazului Ianus Radziwill și Ruxanda grosolanului Cazac Timuș, se vor fi împărtășit și de cultura apuseană a timpului lor.

Ca și Elina, ca și Ilinca lui Nicolae-Vodă Petrașcu, trebuia să fi fost, în ce privește învățătura, și cealaltă Elină, fica lui Radu Șerban și mătușa Ilincăi, numită chiar după dinsa. Ea a luat pe Constantin Postelnicul Cantacuzino, boier evlavios și pașnic, care peri de moarte grozavă, iar, după această încercare, Elina stăpîni casa cu mulți feciori și fete multe. Dintre acestea, Marica fu mama lui Constantin Căpitanul Filipescu, un scriitor al faptelor țerii. Avem o scrisoare, către aceiași Brașoveni, a nurorii ei, Rada. Ea plînge pe «răposatul soțul ei» și-i vinde calul cel negru, oferind și vin de vînzare. «Să trăiești dumneata, și să trăiască și calul», urează ea cumpărătorului, judele din Brașov.

Pline de jale, de grijă, de frica lipsei de mijloace sînt răvașele prin care altă Marica, nepoata lui Antonie-Vodă din Popești și peste orice margini nenorocita văduvă a Brîncoveanului, care, Hecubă a trecutului nostru, plîngea pe înormintele fiilor ei, uciși de aceiași secure a călăului din Constantinopol, cere de la Brașoveni o rămășiță din marea ei avere risipită pe cînd se afla în temniță și în depărtatul surgun asiatic. «Unul Dumnezeu știe la cită supărare și năcaz mă aflu de supărarea datornicilor, că nicio zi nu am răsufli și odihni de dinșii... Nu ne lasă pe zile și pe ceasuri a răsufli, — cit, și în patria noastră fiind, dar amară viață trecem, mai mult pentru datoriile acestea», — așa răsună plîngerile ei. Cuvintele «Marica Doamna, a răposatului Constantin-Vodă», în trăsături hotărîte, mari, sînt de mîna ei, care, bine crescută, va fi știut să dea o creștere deosebită și ficelor ei.

Doamnele din epoca fanariotă, jupănesele grece care le încunjoară — mai rar de cum s'ar putea crede — nu aduc cu ele o deosebită înțelegere pentru cultură, și încă mai puțin aplecare către scris. În adevăr, sora învățatului Nicolae Mavrocordat, soția lui beizadea Matei Ghica, e o fe-

Doamna lui Duca-Vodă, Anastasia, cu soțul și fetele ei, la Cetățuia (lingă Iași).

meie vestită pentru cunoștințele ei, între care sînt și cele de medicină. Dar ea n'a ajuns să stea în Scaun de Domnie. Iar celelalte «Fanariote» n'au dă cele mai multe ori nici știința de carte, nici îndemînările și talentele sociale care se găseau adesea la femeile din clasa superioară în țările noastre. Pe la 1750, fetele lui Ioan Callimachi, Calmășul,

Dragoman al Porții, nu știaă numai să se dea în scrînciobul atîrnat de grinzile salonului părintesc din Constantinopol și să joace *tout-de-table*, *panghelo* ori șahul, ci, după asigurarea lui de Tott, oaspete obișnuit în casa lor, aă un «diac, spetă de învățător bisericesc», care privighiază și asupra păstrării buneî rînduiei și a întregului *savoir-vivre* grecesc. Vor fi cusut însă tot ele acele frumoase perne cu flori cari i se păreaă așa de aspre Ungaro-Francesului acestuia cu pielică gingașă, și de Tott va fi gustat din dulcelele lor «de trandafiri, de portocale și de chitru», cu lingurița de aur cu coadă de bagă ce stătea pregătită pe măsuta de la căpății.

IV.

Femeile ca inspiratoare ale vechii noastre poezii.

Nici cînd apare noua poezie de dragoste, imitată după cea din Apus, rostul femeii în viața sufletească superioară a neamului nu se înalță prea mult. Pasiunile adevărate care curăță și întăresc sufletele, după furtuna lor măreată, sînt și mai rare la Iași, la București, decît în Parisul inspirator, unde femeile către care se fac închinările poezilor se văd, se aud, se întilnesc, se mișcă. Ușa iatacului rămîne închisă ori, întocmai ca în Stambulul ce dă tonul, se deschide cu nerușinare și cu infruntarea oricărei primejdii. Ienăchită Văcărescu, cel d'întăi în șirul de poezi dat de această familie, e un bun gospodar cu multe neveste, luate și pentru averea ori înrudirea lor. «Puișorul canar» care se hrănește cu «zahar», «hrăpind o inimioară», — aceasta e icoana, copilăroasă și fadă, în care-și înfățișează iubita, pe care o zărim, cu fard pe față, cu multe juvaierie la gît și pe minî, cu de toate cele 'n bucle, dormitînd, în ceasurile libere de grijile casei, pe divanul de modă de Țarigrad¹. Iubirea e

¹ V. chipurile de femei din C. G. Mano, *Documente privitoare la familia Mano*, București, 1907.

pentru astfel de ființi o petrecere, un mijloc de a întrebuința vremea, o hrană dată simțurilor trupului peste măsură hrănit și ținut bine. Prin ele nici idila, nici tragedia sentimentului nu vor pătrunde în literatura noastră care începea să caute drumuri nouă.

La fiul lui Ienăchiță, Alecu, e zarvă acasă: o femeie, din neamul Dudeștilor, care se plînge de insulte și cere despărțenie, un bărbat care publică «invinuirile și pîrile ei ca nerușinate». Lira lui sună supt multe ferești, prin glasul de foc al Țiganilor pe cari elegantul «Văcărescoglu» — formă turcească ce ar corespunde formelor actuale, de modă franceză, în o — îi plătește pentru a-l interpreta pofticios și așa de nerăbdător lirismul. I se întimplă ca, în ceasul dulce al biruinței, să fie turburat de stăpînul casei și al cuprinsului, care-l face să petreacă «timp de o jumătate de ceas plin de frică, de bătaie de inimă și de desnădăjduită hotărîre» cine știe în ce dulap ori supt-pat. «Chinuri», care se mintuie cu «leșinuri», «căutătură» care «fură», «ohtăturile dese» de care «sufletul iese», — acestea sînt la Alexandru, al doilea poet dintre Văcărești, podoabele unui Amor care miroasă a apă de toaletă. Doar în «Oglinda» de găsim un joc de idei care place:

Oglinda cînd ți-ar arăta
Întreagă frumuseța ta,
Atunci și tu, ca mine,
Te-ai inchina la tine.

Al treilea dintre Văcăreștii cu dar de poet, Nicolachi, e un biet cocoșat, care nu putea juca roluri prime în comedile dragostei contemporane. Iar cel de-al patrulea, Iancu, se adapă la izvoarele, mai răcoroase, ale poeziei de madrigalurii din Italia, în care mai trăiește fineța «concettistă» a lui Marini din «Adonis». Idila «fetițelor» care «duc apă», a «ciobănașilor» gata să li taie calea și să li verse cofițele, a ochilor cu «umed foc de amor», a «zefirilor» cari, «călîcînd pe trandafirii», duc tainice solii sufletelor ce se caută, înobilează poezia românească. Dar și acum eroinele de

iubire ideală ori de puternică pasiune, în stare să preschimbe o viață, lipsesc. Sufletele femeilor sînt absente și din noul joc de iubire.

Inspirat de Francesii cu lungi versuri melancolice, dar fără fineța lor de expresie, suspină Conachi în Moldova, depănîndu-și barba. E un închinător statornic al lui «Amoriu», pe care-l găsește pretutindeni, cu «arcu», «săgeata» și «ghimpul cu venin». Zeul este, cu darurile sale și cu poetul lor de nopți nedormite și ochi deschiși până 'n zori, dar zeițele lipsesc. «Pofta» singură caută pe cele mai multe iubite, ea plînge din vioare țigănești, pentru a cere «milos-tivire», și prin amenințări de-a muri: e gata a da orice «parolă», ce va fi călcată mîni, «obrăjelului frumușel». O singură dată află alt ton, nu al sufletului ce se tirăște, mîmit de ispitele naturii, ci al celui ce-și păstrează puterea de a judeca, demnitatea, mîndria de om și de bărbat. Acuma însă, față de frumoasa mamă a frumosului Costachi Negri, e un «curat prieteșug», care se încheie cu o căsătorie târzie, urmată răpede de moartea Smarandei, pe care poetul a cîntat-o supt numele de Zulnia, cu colorit romantic oriental:

Al! te-ai stins, dulce lumină, din zarea ochilor miei...

Tot pe această vreme, întemeindu-se societățile de teatru, femei din clasa de mijloc îndrăznesc a se înfățișa publicului în roluri de comedie sau de melodramă. În comitetul de patronagiu muntean găsim și două femei: pe Irina, soția poetului Iancu Văcărescu, și pe o doamnă Castriș.

V.

Învățămîntul fetelor la începutul veacului al XIX-lea.

De fapt, învățămîntul femeilor a început la noi numai odată cu modele nouă de petrecere, numai odată cu ivirea liberă a femeilor în societate, cu îngăduirea convorbirii lor cu bărbații, cu primirea lor la danțurile nouă, cu împodobirea seratelor prin cîntecul lor din gură, din harpă, din

clavir, — pianul de pe atunci. Acest învățămînt a început numai după înlăturarea petirilor prin mijlocitoare și logodnelor după porunca părintească, între doi tineri cari-și erau până atunci cu totul necunoscuți. Cînd a apărut ca o necesitate «l'usage du monde», atunci s'a simțit nevoia ca fetele să învețe, și firește numai ce era în legătură cu această nouă cerință: grecește, franțuzește, cadriluri și valțuri, piano.

Pentru aceasta se aducea guvernanta: nemțoaică dacă nu putea să fie francesă, ceia ce era idealul. Încă de pe la 1780, a doua zi după marile baluri în care scînteiaseră uniformele Rușilor, boierii olteni cer cu stăruință și țin cu cheltuială mare astfel de învățătoare, care nici ele n'aveau vre-o școală serioasă. Ca să se vadă ce puteau preda aceste răspînditoare ale modelor apusene și în ce împrejurări trăiau ele pe lingă elevele lor, dăm condițiile în care, la 1813, Scarlat-Vodă Callimachi iea la Curtea sa pe Elisabeta de Belleville, născută Arnoult. Ea va sta într'o odaie lingă a princeselor și «va avea asupra lor autoritatea părintească». Va primi 250 de galbeni de Olanda pe an, în patru soroace. Va avea o trăsură la dispoziție «pentru a merge în zilele de serbătoare și Dumineca la biserică și a vizita une ori pe prietenele ei». Va putea să-și primească în toată voia cunoștințele afară din «oarele de studiu și de Curte». Contractul nu va putea fi sfărîmat decît cu înștiințarea făcută trei luni înaintea. Iar lecțiile d-nei de Belleville vor cuprinde: «morală, bontonul și cărțile de literatură cunoscute». Apoi, în al doilea rînd, «limba francesă, gramatica, cetirea, scrisul, stilul epistolar, elemente de istorie, de geografie și de mitologie». Tot ea va alege pe dascălii de musică, de desen, zis mai de mult: «deseniu, de danț «și alții».

Era greu să se capete astfel de învățătoare: cite una era plătită de mai multe familii, la care colindă pe rînd. De timpuriu încă, se căută a se trimete fetele în străinătate¹.

¹ V. capitolul precedent, la sfîrșit.

Aceasta nu se putea face decît în vre-un loc aproape, supt o straşnică şi sigură pază. Numai o mănăstire se părea că ar fi potrivită pentru aşa ceva. Decî vedem pe părintîi olteni şi munteni, până şi pe marele boier iubitor de Ruşi Constantin Varlaam din Bucureşti, dindu-şi fetele la Sibiiu, la mănăstirea catolică de acolo, la «cloaşter». «Matera» cutare era plătită pentru a le învăţa, cit mai răpede, buna-cuviinţă saŭ făţărnicia socială, limba francesă, limba germană (cite una mai învăţa, de voie, de nevoie, şi ungureşte şi vorbea, spune o scrisoare, aşa încit amesteca în fiecare clipă toate limbile pe care le auzise), apoi pianul şi danţul. Se trimeteau «materet» pocloane scumpe răsăritene, odată cu dulciurile de acasă pentru fetiţă, şi era o mare bucurie pentru părintele depărtat cînd afla că odrasla lui ştie să se îmbrace, să se poarte, să vorbească întocmai ca o «Evro-peancă». Fetele noastre, isteţe, prindeau iute aceste datini nouă.

De la un timp însă, Rominiî pierdură încrederea în «cloaş-ter», despre care se zvonise tot mai mult că e în deca-denţă. Noroc pentru dinşii că numărul institutoarelor ce prisosiau în Apus, se făcea tot mai mare. Până pe la 1830—40, ele nu începură a deschide pensioane la noi. La şcolile franţuzeşti din Rusia nu mergea nimeni, acea graniţă de la Răsărit fiind tot aşa de moartă atunci ca şi astăzi. Dar încă de pe la 1800, cu ajutorul Guvernului austriac, îşi făceau o mare reclamă la noi şcolile «fundaţiilor» şi mănăstirilor din Galiţia. La 1804 încă, şi Cistercienii din Koprzywnica cereau şcolarii de la noi. Fete din Moldova se duseră decî tot mai multe la Lemberg, unde le aşteptau bunele măicuţe de la Sacré-Cœur, de la «sfinta inimă» a «dulcelui Isus» catolic. Acestea aduseră acasă încă ceva: graiul străin, de care nu se puteau desbăra, jargonul franco-polon pe care-l colorau puţin moldoveneşte şi, pentru lucrurile terii, o nepăsare aproape deplină.

VI.

Femei traducătoare.

Cetitoarele de romane și poezii din veacul al XVIII-lea nu se gândiau să traducă. Fiicele lor îndemnate de noul curent de traduceri început de bărbați, înaintea și după indemnul, din 1830, lui Eliad, avură ambiția de a colabora la această inițiere a publicului nostru în lumea de idei a Apusului.

Pe vremea când Ralu, inteligenta fiică a lui Vodă Caragea, organiza o societate de teatru grecesc dintre fiii și fetele celor mai bune familii din București și când din Iași îi răspundea inițiativa lui Asachi care făcea pe domnișorii și domnișoarele din aceeași clasă să joace în românește prelucrarea sa de idilă, *Mirtil și Chloe*, — Ruxanda, fiica doctorului Samurcaș, traducea, în 1819, la 13 ani, din nemțește în grecește *Erastul* lui Gessner. La 1821, din grecește îl preface în românește *Zoița*, fiica lui Adamachi Ioanu și soția boierinașului Costachi Grigoriu, pe când se afla în carantină la Sculenă. Ruxanda Samurcaș a avut o înaintașă în chiar Domnița Ralu, care traduse cartea de educație a doamnei Lambert și în Ecaterina Rasti, care încă de la 1816 dădea la Viena traducerea unui «joc de cărți geografic» pentru învățătura copiilor.

În marea operă de traduceri de după 1821, principatul muntean nu dă niciun nume de femeie. În Moldova se deosebește însă fiica, deosebit de bine crescută, a lui Asachi însuși, Ermiona, care fu mai târziu doamna Mavrocordat și doamna Edgar Quinet. Avem de la Ermiona Asachi o *Istorie sfintă* din 1840 și *Istorie morale*.

Din aceeași familie, Catinca Asachi, născută Țintă, dă *Istoria Greciei*, a lui Goldsmith, și chiar Elena, soția, de origine germană, a scriitorului tălmăcește o «Enciclopedie începătoare

pentru tinerimea românească care învață limba franțeză». Elena Asachi a scris și musica pentru «Dragos», operă a bărbatului ei. Încă din 1834, Ermiona jucase într'o piesă de ocazie, cu musica iarăși de Elena, pentru generalul Chiselev, presidentul Divanurilor Principatelor, împreună cu Aristia Ghica și cu Maria Cantacuzino sau Marieta, a cărei bibliotecă de cărți franceze o cunoaștem și care poate fi doamna din dedicația «Mărioarei Florioarei» a lui Alecsandri. Mai târziu, bunica mea, Elena, fiica Marelui - Vornic Iordachi Drăghici, dă o versiune a lui «Adolphe» de Benjamin Constant; alte traduceri ale ei s'aŭ pierdut în manuscris. O d-ră Crisianovschi publică «Adelaida» lui Augustin Thierry. Maria Buradă, «născută Isăcească», tipăria la 1849 o traducere după Bouchardy, *Clopotarul de*

Gheorghe Asachi.

la Sf. Pavel, piesă care se jucase la Iași în anul trecut. Iar Catinca Vogoridi, soția Caimacamului dușman al Unirii, dădea lui Nicolae Ionescu spre tipărire poeziile lui Conachi, tatăl ei.

Dintre femeile muntene, cea d'intăiŭ traducătoare pare a fi o Simboteancă; ea publică în românește *Dracul Șchiop* al lui Lesage. Peste cîtiva ani, o doamnă Ipătescu are curajul de a demonstra în revoluția bucureșteană din 1848. Iar, în Moldova, peste puțin, o femeie, Sofia Coce, apare colaborînd la foile tineretului, cu articole despre morala

publică și patriotism. Actrițe mari, ca Nini Valéry, se ridică dintre elevele celor d'întăiu școli de artă dramatică. Aceiași generație dă curajul în a juca rolurile cele mai grele și talentul de organizare al Fanii Tardini, moartă dăunăzi la Galați. Doamna Maria Rosetti, Englesă de naștere, din familia Grant, începuse a edita o foaie pentru tineret: Michelet a consacrat pagini frumoase acestei femei de o extraordinară energie.

VII.

Învățămîntul fetelor în epoca Regulamentului Organic : Pensioanele.

Regulamentul Organic din 1832 deschide o eră nouă: cu el se poate zice că începe în adevăr învățămîntul fetelor în Principatele românești.

Înainte de a vedea însă cum se alcătuieste pe încetul școala de fete a Statului său pensionul cu «program de Stat», să vedem puțin pe cele întemeiate la noi de străini și de străine în aceleași condiții cum se făceau și conduceau școlile la ei acasă.

Încă de la 1830, cumintele, patriotul și cetitul mare boier Dinicu Golescu, care călătorise prin Ardeal și până în Bavaria, în Svițera, culegînd multă învățatură pe cale, se gîndise a deschide în casa lui de la Belvedere în marginea Bucureștilor o școală de fete pentru 20 de eleve care, în șese ani, ar fi învățat, cu «moral», *românește*, *franțuzește*, *italienește*, *nemțește*, precum și aritmetică, geografie, istorie sfîntă ca și istorie a lumii, retorică și poezie, cu ajutătoarea lor, mitologia; se prevedea, pe lingă arte «de agrement», ca muzica, pictura, danțul, învățături practice de croitorie, cusătorie și economia casnică. Toate acestea pentru 100 de galbeni pe an. Așezămîntul era să aibă în fruntea sa și pe pastorul calvin din București, Sarai, supt eforia unui boier.

Dar Golescu nu trăi să vadă această minunată alcătuire, al cărei gând singur îl face cea mai mare cinste.

Cea d'întăiu școală pentru fete în Țara-Românească fu înființată de Francesul J. A. Vaillant, de pe urma căruia a folosit și învățămîntul și literatura noastră. O conduce soția lui Vaillant, care a scris prin 1850 și niște principii asupra educației, care au rămas netipărite. Nu era numai un pensionat cu școlărițe interne, care să plătească, ci, măcar în 1844, și o «școală de fete gratuită». Vaillant putea să însemne în acest an în cartea sa despre «România», pe care o prevedea, — *la Roumanie* —, 48 de școlărițe cu plată în «pension», iar în «școala gratuită anexată» 158 (?) de eleve externe. La aceasta se întîmpină numai trei profesori, pe cînd cea d'întăiu avea șese.

Pensionatul Vaillant era amenințat a se închide la 1836, iar în același an mergea binișor pensionatul rival: de Comble-Bonnet (60 de galbeni pe an), la care se învăța și mitologie și geografie și «lucrul cu acul», ba chiar nemțește, grecește, până și românește. Între eleve se întîlnește și numele aristocratic al Elenei Mavrocordat.

La 1839, fetele învățau la București numai în două pensionate străine, dintre care unul, cu 8 eleve, era în mahalaua Cișmegeiului, iar altul cu 20, lângă Biserica Ieni. Nu era încă al Anei Iacobson, soție de polcovnic rus, intrat în rîndurile noii oștiri pămîntene. «Directrițele» de atunci sînt «dama de Comble» și soția lui Vaillant. În 1840 subvenția ce li se dădea lor, trecu asupra unei concurente, Carolina Buvelot.

Toate aceste școli se închiseră până la Revoluție, și după 1848 nu mai întîlnim decît pensionul Iacobson, apoi al contesei de Grandpré și al d-nei Malanotti. Școala de Stat a Elencăi Vecereasa era mai tîrziu și ea un simplu pension. Nu știu cine va fi fost «Marie Tepeaghioasa» din 1852, dar o doritoare de a ținea pension era pe același timp și

Joamna Elisa Blarenberg, care primi chiar o subvenție în acest scop.

Cel d'întăiū pension de fete din Moldova, și cel d'întăiū din toată Romînimea pe care să-l fi întemeiat boierii romîni cu gîndul de a da în același timp o creștere aleasă și deplină și o creștere morală, e acela care se deschidea în August 1831 la Iași supt conducerea Slugerului Teodor Buradă și a soției sale, «nepoata d. Serdarului Chiriac». Buradă, tatăl d-lui Buradă, cercetătorul teatrului și muziceii noastre mai vechi și fostul profesor la Conservatoriul din Iași, dădea pensionului chiar locuința sa din Sărărie, lingă Biserica Vulpii, «pe muchea dealului». N'avea loc, spune chiar în prospectul său, decit pentru cinsprezece școlărițe, de la care cerea cîte 60 de galbeni pe an. Firește că nu puteau fi primite decit fete de boieri, nici măcar de boierinași, căci școala era «o pansione de nobile dimoazele», cum se intitulau și altele în străinătate. Se făgăduia, pe lingă disciplină și îngrijire: «bune reguli orînduite» și «îndemănări cuviincioase», «o deplină educație în morală», cursuri de știință și de muzică și învățarea suptîrilor limbii de convorbire de prin saloane: greceasca întăiū, iar, în rîndul al doilea, franțuzeasca; Buradă însuși era profesor de piano și de gitară. Cele d'întăiū care au fost înscrise sînt următoarele: o fată a Vornicului Sandu Crupenschi, două nepoate ale Vornicesei Casandra Negel (poate și ale Vornicului, răposat, Șerban Negel, fratele Mitropolitului Veniamin, în care cas ele erau fetele unui alt frate dintre Costăchești, Mateiū, cel ce se pricepea la hotărnicia moșiiilor), două fete ale Agăi Mihai Veisa, apoi fiica văduvei Ruxanda a Spătarului Mălaiū.

Nu știū cît a ținut școala soților Buradă. Peste cîtva timp însă, Francese sau Francesi, chiar și altfel de străini, veniră să întemeieze în Moldova alte pensionate, în care greceasca nu mai avea niciun fel de chemare. La 1844, erau trei școli de acestea, cu limbă de propunere numai

francesă, și 92 de școlărițe urmau la 11 profesori și profesoare. Ce se propunea, se poate înțelege: conversație franceză, danț, musică — adecă piano —, prea puțină geografie și istorie, în sfârșit ce trebuia pentru a face dintr'o «mică sălbatecă» o păpușă de lume, o podoabă de salon.

Nu era una din aceste școli care să n'aibă un ajutor de la Cîrmuire. La 1834, Vaillant, căruia i se făgăduiseră 3.000 de lei, primia de două ori pe atita, pe cînd, în Moldova, se dădea directoarelor de pensionate o subvenție anuală de cite o mie de lei. Totuși numărul elevelor nu se menținea: în 1833 erau 83, în 1838 abia 23, peste șese ani iarăși el atingea aproape suta.

Dăscălițe străine mergeau și acum pe la casele boierilor, unde, pe de altă parte, dascălii de pe la biserici învățau pe fete cetirea cu slove «românești» pe «ceaslov» pentru a-și putea face singure rugăciunile cele mai grele. O listă de profesori din 1829 înseamnă la Bacău pe Mme Moser, la Bîrlad pe Mme Ana Bourguilon. În Iași chiar avea pensionare trei străine: d-na Sacchetti, a profesorului de franțuzeste de la Stat, d-na Chambonnaud și d-na Garé; tot pe atunci era — sau se închisese de curînd numai, pensionul Joye, unde se învăța și nemțește. Profesorul de la Academia Mihăileană, coleg cu Sacchetti, Costinescu se întorsese din Paris căsătorit cu o Francesă, și se dădea voie, în același an, și d-nei Ana Costinescu a deschide un nou «pension de fiice de boieri».

La 1845-6 aflăm pe aceleași directoare ca mai de mult, dar, pe lângă ele, pe Eleonora Asan, Amelie Webel, Smaranda Bacinschi.

VIII.

Învățămîntul public al fetelor în epoca Regulamentului Organic.

Regulamentul Organic prevedea și «școli începătoare» sau «primare» de fete și un institut mai înalt, «o casă de

creștere pentru cincizeci fiice sărmame ale slujbașilor Statului, care își vor avea acolo locuința, hrana și creșterea după un chip cuviincios». Rînduiala școlilor publice muntene, alcătuită prin îngrijirea viitorului Vodă Știrbeiū, prevede ca patron o «persoană din cele mai însemnate», închiriarea unui local, plata de 65 de galbeni pe trimestru. Va fi o «directorită», o «suptdirectorită», două «dăscălițe», un econom și un casier. «Muierī șazătoare în lăuntru în pensionat» vor da, în afară de personalul obișnuit, lecții de «învățaturile de petrecere de vreme, precum sînt mușica și jocul» (danțul). Școlărițele, a căror vîrstă va fi între șapte și doisprezece ani, vor urmā un curs de cinci ani. Regulamentul cuprinde numai cetire, scriere, lucru de mină; rînduiala înalță scrierea la rangul de «caligrafie», păstrează lucrul de mină, care merge până la ultima clasă, ca un articol însemnat al programului, și începe cu gramatica și aritmetica. Până la anul al III-lea, se predă numai în franțuzește. În acesta de-al III-lea, urmîndu-se cu aritmetica, pornindu-se cu geografia și studiindu-se ortografia francesă, se introduc «cetirea și scrierea în limba românească» și catehismul predat în aceeași limbă a țerii. În anul al IV-lea se scrie, în al V-lea se compune în românește, dar studiul istoriei din cel d'întăiū, al aritmeticii aplicate, ca și al istoriei naturale, al moralei, supt formă de învățaturī, al contabilității («ținerea reghistrelor»), se face în franțuzește: anul al IV-lea are în program și compoziții în această limbă.

Altfel, în acest program, pătat de neînțelegerea pentru folosul studiilor privitoare la limba, la neamul, la trecutul nostru, — tristă maimuțarie a programelor de pensionate ale străinilor —, se vede cu mulțămire o notă practică, de mult pierdută, spre paguba economiei casnice și a tuturor lucrurilor de pace și de mulțămire, de fericire familiară ce pleacă dintr'însa. Azi nu se mai învață nicăiri, ca un studiu deosebit, contabilitatea, azi nu se mai dă o luare aminte specială compunerilor, azi «învățaturile morale» se

fac mai ales de formă ; dacă se păstrează «deseniul», i se dă mai mult un rost de lux și de paradă, decît unul ajutător la atîtea nevoi și greutăți ale vieții oamenilor cu o situație mai modestă (căci învățămîntul public sau privat al fetelor nu trebuie să le pregătească a fi soții de milionari). Regulamentul din anul 1830 prevede, cu o înțelepciune prosaică, ce nu trebuie desprețuită, în anul al V-lea, în clasa cea mai înaltă, și un foarte însemnat articol de program, cu totul părăsit astăzi și ajuns un articol de specialitate : «meșteșugul culniei». Și e bine să reproducem în întregime ce se spune mai departe pentru anul complementar ce s'ar petrece în institut : «După acest curs de cinci ani, fetele ce vor rămînea mai multă vreme în pensionat se vor îndeletnici a învăța cele mai bune mijloace ce se cuvin a se întrebuița la creșterea fizică și morală a copiilor și economia casei pentru orice privește la îndatoririle unor soții, unor mume și unor stăpîne de casă».

Se prevedea și primirea de bursiere, dintre fetele funcționarilor cu purtări deosebit de bune, dar ele nu se vor ținea din bani Statului, ci din aceia cari vor prisosi de la plățile solventelor ajunse la un anumit număr.

Plata personalului nu era mare : directoarea primia 400 de galbeni pe an, ajutoarea sa 250, iar «dăscălițele» cite 200.

Până după revoluția de la 1848 nu se înființase încă școlile de fete ale Statului în București. În Iași însă, Mihail-Vodă Sturdza, care avea multe însușiri de bună gospodărie pe lângă păcatele lui foarte bine cunoscute, făcuse, încă din anul 1834-5, o școală de fete, care avea, în 1836-7, 72, iar, în 1839-40, 81 de eleve în patru clase. Asachi, care era inspiratorul și sfătuitoarea Domnului în tot ceia ce privea școala, avea de gînd să pregătească și învățătoare pentru școlile primare de fete, și pentru aceia el lăsă ca patru școlărițe să urmeze la școala normală a învățătorilor pe socoteala Statului.

Școala din Iași era potrivită pe trei ani, pentru «fetele

orășenilor», nu pentru cele de boierii. Limba de predare era *numai* cea românească; materiile erau cele elementare: cetit (și cu litere latine), scris, socoteală, catehism, «întieile cunoștinții», — totul după «metodul lui Pestalozzi» —, «ținerea izvoadelor de cheltuială casnică» și «deosebite învățături a' economiei și a' industriei casnice». Urmasrea la biserică era neapărată, dar mai ales «facerea călțunilor, cusutul de cămeși, de straie, cusutul la gherghef, tapiseria și alte lucruri folositoare pentru căsnicia economică». Anii de studiu trebuiau să fie de la 8 la 15. Corpul profesoral era alcătuit din dascălițe de lucru de mină, — una străină, «madam Elisabeta», — avînd în fruntea lor o maică, și din doi profesori pentru studii. Se dăduseră două rînduri de case în curtea bisericii Sf. Ilie. Se prevedea însă mutarea la Dancu, unde se lucrară două săli pentru a primi până la 200 de școlariți și a da și locuinți pentru «dascălițe». Cele trei mai bune absolvente erau să primească un fel de zestre, în sumă de cîte o mie de lei.

Încă din 1835 se dădea un mare examen, cu venirea Domnului și Doamnei-patrone, cu «ghirlande de flori», «eșarfe cu vopsele naționale» și un mic discurs de «Zoita, fiică de 10 ani a răposatului econom Eftimie», după sfaturile dascălilor de studii: părintele Ion și Samoil Botezatu.

După acest examen se tocmeșc însă forțe nouă: un *politehnic* străin, special în lucrări de ceară, în vâpsitul panglicilor, în spălatul fin, în scosul petelor, «curățitul și încrețitul penelor», ba chiar în «lucrul figurilor în solzi și tot lucrul de carton», pe cînd vrednica sa soție se pricepea la croitul și cusutul de «capele, bonete, tocuri, pălării, frese și... baiadere».

Pentru această școală de fete din Iași alcătui prin 1838 acel îndoit manual de «Istorie sfîntă» și «Istorie morale» Ermiona Asachi. Direcția școlii o avea pe atunci «madam Elisabeta», Elisaveta Alexandrescu, care muri tocmai în acel an și la mormîntul căreia vorbi eleva Profira Tomșa. Și urmașa Elisabetei, «madam Fotinò», fu

o femeie vrednică, și la examenul din 1839 se lua în primire nu mai puțin de 449 de bucăți de «felurite cusături, tapiserii, flori, capele și straie». O parte din aceste lucrări fu dusă Domnului acasă, «la Belveder de Socola», de o deputație a școlii. Botezatu, înălțat la rangul de Serdar, era conducător de studii, părintele Ion fusese înlocuit, pentru «inceputuri», cu diaconul Bucur, iar politehnicul Stavschi urmă și mai departe cu al său «deseniū de flori și peisajuri».

Nici școlile primare, de mult timp făgăduite, nu se aduseseră întru îndeplinire la București. Unii părinți cerură, aducându-și aminte de ceia ce se obișnuia pe la 1830, când băieții în vârstă de 6-20 de ani se aflaū la lecțiile dascălului de la mănăstirea Colței lângă fetițe de 6-10 ani, ca fetele lor să poată urmā la un loc cu școlarii, dar Cirmuirea crezu că așa ceva nu se poate, și răspinse cererea.

La 1840 întâiū, Eforia Școlilor muntene găsi de cuviință să se gîndească și la școlile de fete. «Cunoscînd că acum este vremea a se lua măsuri și pentru învățătura sexului femeiesc», ea propune a se înființa «școli de întâia învățătură», și anume în niște încăperi ce se aflaū goale din casele bisericii Sf. Spiridon Nou. Era vorba deocamdată numai de «o școală de fete externe, unde să se învețe după metoda lancasteriană», — cam ceia ce se învăța în școala similară de la Iași. Aici era să fie însă un singur «învățător român», plătit cu 150 de lei pe lună, și «o femeie care să știe carte și să aibă știința de feluri de lucruri de mină», loquind, ca și dincolo, chiar în școală.

Dar nu se găsiră bani, și acest întâiū proiect, ca și altele care-l urmară, rămase zădarnic.

Dacă a fost aici o școală de fete pentru sărace, cu program practic, simplu și folositor, aceasta se datorește Doamnei lui Știrbeiū, Elisaveta. La 1843 ea întemeia un institut de educație, pe care-l punea supt conducerea Germanului

Limburg. Vre-o sută de eleve se adunară la școala ei. Abia la 1850, o a doua școală fu așezată într'o casă din culoarea de Negru. Și într'una și în cealaltă, se primiau fete între 9 și 12 ani. Cum se vede, slujise exemplul școlii ieșene de la Sf. Ilie, pe care o cunoștea de sigur doamna Știrbeiū o Moldoveancă.

Legea din 1847 a lui Bibescu prevedea întemeierea pensionului oficial, pentru 12 bursiere, pe socoteala Eforiei ca și a bisericii Sf. Spiridon, pomenind și gândul de a se mai face astfel de așezăminte și în alte părți ale Principatului.

Anul 1848 apucă însă școli de fete numai în Craiova, Slatina și Ploiești, și nu se pare că s'ar fi întemeiat altele după restabilirea liniștii. Dorința revoluționarilor de a mai face în București cite o școală de fiecare culoare, afară de școala «Doamnei cetățenei Știrbeiū» și de a da cite o școală de fete fiecărui județ rămase zădarnică. Mai târziu, singură primăria din Buzău face o școală de fete românească. În Brăila era numai cea grecească, întemeiată de binefăcătorii Peneti și Zurmali, prin anul 1840. Abia în 1859 din fondurile brîncovenesti se fac cinci școli de fete în trei orașe oltene (Cerneți, Tirgu-Jiului, Rîmnicu-Vilcii), precum și în Pitești și Tirgoviște.

Supt Vodă-Știrbeiū se alcătuiuse un proiect pentru întemeierea școlii de fete a Cîrmuirii, clădindu-se și un local pentru douăzeci de eleve, parte cu banii Eforiei Școlilor, parte din venitul, închinat și fetelor sărace, al mănăstirii Sf. Spiridon Nou. Deocamdată însă, se inchiriă o casă a vestitului bogătaș Manuc, pe strada cea mare a Tirgului-de-afară. În 1852 se făcuse și lista pensionarelor, fete de ofițeri și funcționari, în vîrstă de 5 până la 14 ani. 9 externe se adăuseră la bursiere. Dar, aducîndu-se din străinătate «institutrițe», direcția se dădu d-nei Iacobson, con-topindu-se deci pensionul Statului cu pensionul ei cel vechiū. De și se alesese lingă Cișmegiū un loc pentru școala cea nouă, ea nu se întemeiă niciodată.

La Craiova era mai de mult școala numită Lazaro-Oteteleşanu, după cei doi ctitori ai ei. Pentru conducere se adusesese Wilhelmina Dahlen. Aceasta plecă însă de acolo, și veni la București. Numindu-se o directoare nouă, programul școlii craiovene fu unificat atunci cu al celei din București. D-na Dahlen fusese înlocuită cu o d-nă Massenza, foastă profesoară la școala catolică din București, apoi cu d-ra de Villeneuve.

La 1843 școala din Iași căpătase atita dezvoltare, încit avea, pe lângă cursul «lancastric», al clasei I (cu 43 de eleve), un «curs normal I» (cu 33) și un «curs normal II» (cu 17). Erau acum patru dăscălițe de lucru de mână (și o Elencu Boțan, o Anica Poni, o Catinca Fabian) și un nou profesor în locul preotului.

Supt Caimacamul Vogoridi urmară întemeierile de școli de fete (cu 2 și 3 clase), până și la Ocna, la Ismail, la Bolgrad, sau la Tîrgu-Frumos, cu puteri date de școala centrală. Școala avea acum și o clasă a VI-a și «un curs de pedagogie înaltă în limba franceză»: elevele, menite să fie «profesorese sau crescătoare» într'un sens mai înalt, făceau practică și în școală. Directoare era Francesa Élise-Barbe Andrée, cu trei profesoare, între care recunoaștem pe d-na Boian; preotul Poienaru, de la vechea școală sturdzească, preda încă religia și aritmetica; d-na Clara Dolnischki Stavschi păstra desemnul și se adăugiseră încă trei profesori.

Și Domnia nouă a lui Grigore Alexandru Ghica veni cu un nou program pentru întemeierea de școli de fete. Potrivit cu dorințele reformiștilor de la 1848, se hotăria așezarea de școli primare în fiecare reședință de județ, începînd cu cele șese centre mai mari ale Moldovei, afară de Iași, unde erau să mai fie două școli, pe lângă a lui Mihaî Sturdza. Una din aceste școli era să se numească: Școala Centrală, și acolo se adăugia, pe lângă materiile elementare

(între altele, pentru întâiași dată: «geografia și istoria patriei»), pe lângă canto și lucrul de mână, pe lângă contabilitate, și «o limbă străină», care rămîne a se alege după nevoile timpului. La aceeași școală va fi un internat mai mare, unde vor sta eleeve, care, după cursul obișnuit, acum de cinci ani, vor mai urma, timp de doi alți ani, pedagogie și, după cîteva luni de practică, vor fi și ele învățătoare.

Școala Centrală a trăit încă multă vreme în vechea clădire din marea grădină, cum te urci la Sărărie, și profesoarele din vechea generație moldovenească au plecat toate de aici.

IX.

Femeile în literatura romantică.

Nici la cei d'întăiū romancii, figura clară, luminată de un curat sentiment, a iubitei nu apare. Poesia de iubire a lui Grigore Alexandrescu se ține între nelămurite rîvniri către vedenii ce nu se coboară niciodată, și complimente în ton prosaic. Cîrlova, de și ofițer, are în vedere mai mult ruine de trecut și steaguri de viitor. La Rosetti tînăr e însă, supt înriurirea demonismului byronian, o ură pornită din iubirea batjocurită și strașnice blestemuri pe urma necredincioasei. «O singură cunună ne-ar fi încununat», strigă el aceleia pentru care uitase o clipă cele «trei blondine» și «cinci oacheșe» necesare permanent vieții sale sentimentale. Boliac nu înseamnă nimic în lirica de iubire. Iar la Bolintineanu în fiecare bucată de dragoste e același chip de o frumuseță și o frăgezime ca a figurilor ce împodobesc cutiile de săpun.

Numai prin cîntecul de iubire, pe rînd sfios, plin de nădejde, triumfător, zguduitor de temere, desnădăjduit, înșeninat pe încetul după pierdere, al lui Vasile Alecsandri către Elena Negri, prietena, iubita și cea «pierdută în neagra

veșnicie», lirica românească a dobândit o superioară valoare morală. Sora lui Costachi Negri, crescută la Iași și la moșia părintească din Minjina, într'un mediu stăpinit de poetica prietenie a lui Conachi, avea însușiri sufletești care o făceau vrednică de o astfel de simțire a unui astfel de om. Se stinse la Constantinopol, în 1846, lăsind amintirea pe care poetul iubit a făcut-o neuitată. De acum înaintea afară de legătura, pe care nu o va putea mărturisi, cu Mărgărita, soția altuia, Alecsandri nu va mai face, ajuns poet de salon, decît dibace complimente înaintea acelor care încap cu tot sufletul lor în saloane.

Fiicele lui Doxachi Hurmuzachi, ca d-na Elisa Sturza de la Dulcești și Eufrosina, mama poetului Petrinò, au înrîurire asupra scriitorilor erei nouă, iar peste Milcov Anicuța Manu, născută Ghica, soția lui Ioan Manu, a fost ocrotitoarea statornică a literaturii românești: ei i-a dedicat Eliad cea mai frumoasă poezie a sa, *Zburătorul*. În familia Mavrocordat din Iași, iubirea pentru carte și artă era o mîndrie a tuturor membrilor ei.

X.

Școli nouă și partea nouă a femeilor în viața neamului.

Legea din 1864 crea școli de fete în orașele de reședință, cu o directoare și o singură profesoară, avînd apoi profesori de canto și catehism; șatele cele mari singure erau să aibă o școală de fete deosebită. În reședințele cu licee vor fi și «școli secundare de fete», cu directoare, «superioare de clasă» și profesoare sau profesori. O singură limbă modernă, «după alegere», va fi obligatoare: pedagogia se va preda în anul din urmă, pentru viitoarele profesoare numai. Toate aceste școli vor fi internate, cu stipendii și plăți. Scopul de căpetenie e mărturisit a fi acela de-a da «institutrice» «școlii secundare».

Era, cum se vede, o lege cu totul greșită, care mărginea cunoștința de carte mai înaltă la fetele care puteau plăti sau la un număr restrâns de bursiere. Ea amesteca școlile normale ale profesoarelor și învățătoarelor cu școlile pentru capătarea unei culturi mai deosebite, fără scop practic, și silia oarecum pe toate fetele o concura la slujbe.

Se uita necesitatea unui pension de lux pentru fetele bogate. Se lăsa pe planul al doilea învățarea limbilor pentru citirea în original a mai multor literaturi. Se desprețuiau «artele de agrement»: danțul, canto, pictura. Gospodăria, vechea «cuhnie», cusăturile dispăreau.

În sfârșit, un program greșit înrăi lucrurile, impunând fetelor aceleași materii ca și băieților.

Era un singur câștig: această școală înaltă păstra caracterul românesc în toată deplinătatea lui. Din lupta între sistemul muntean frances și cel moldovenesc național, — acesta învinsese.

În această vreme, a doua jumătate a veacului trecut, nu școala formează scriitoare, ci ele dădorec îndemnul lor de a se manifesta literar unor împrejurări exterioare. Astfel d-ra Matilda Cugler (născută în 1853), imitatoarea fericită a lui Heine, crește într-o familie germană, iar Veronica Micle (născută la 1853 din părinți ardeleni, Cîmpeanu), înălțată prin iubirea pentru Eminescu, creatorul poeziei lirice cu puternică pasiune și înțeles mistic, răspunde cîntărilor lui, fără care de bună seamă sufletul ei superior ar fi rămas mut. Iulia Hasdeu, spirit de o uititoare bogăție pentru vrîsta ei, Elena Văcărescu, stăpînitore pe deplin a retoricei poetice franceze, dădorec scrisul lor creșterii în Paris, căruia-i și aparțin literar. Tot astfel, cu mult înainte de ele, Dora d'Istria, fiica Banului Mihail Ghica și a unei Facă și soție, separată de fapt, a unui prinț rus, femeie cu un superior talent de asimilare și de compilație, care a scris istorie, călătorii, considerații

filosofice, sociale, morale¹, în limbile francesă și italiană, nu aparține nației noastre, fiind un produs al cosmopolitismului liberal și romantic de la 1840.

Școala dădea doar institutele ambițioase, care îmbrăcău banalități în versuri și prosă fără adevărată frumusețe și energie, puind totdeauna pe planul întâiu revendicările, destul de ridicule în starea noastră culturală, socială și politică, ale «femeii romine»². Înriurirea acestor idei în straturile de jos ale societății se poate vedea în eroinele-cetățene ale lui Caragiale.

În sfârșit predicarea ideilor socialiste de *Contemporanul* din Iași aduce cu sine și apărarea drepturilor «femeii» în genere, fără deosebire națională, după formula acestei școli de cugetare. Doamne și domnișoare scriu cu îndrăzneală în paginile revistei ieșene, mai mult polemică, uitând mai cu totul reserva cuvenită sexului lor. În stil popular, cam neîngrijit, a publicat multe povestiri, dintre care unele nu fără interes, d-na Sofia Nădejde, o autodidactă stăruitoare.

În Ardeal și Ungaria exemplul Sașilor îndeamnă la scris femeii de o cultură deosebită, ca d-na Constanța Dunca, autoare de articole morale, în generația veche, și, în cea de acum, altele, de un talent literar real, ca d-șoarele Lucreția Suci, Maria Cunțan, Maria Cioban și Ecaterina Pitiș. Povestirile doamnei Constanța Ilodoș nu sînt inspirate de mediul femeiesc de la noi. Un întreg șir de poete au astăzi locul lor în literatura românească din Regat.

Măiestria neîntrecută a dicțiunii, mlădierea jocului, arta înfățișării fac, în teatrul nou, gloria, d-nei Aristița Romanescu.

¹ Despre femeile în Orient, despre Svițara, despre călugăria răsăriteană, despre Albanesi în România, etc.

² Maria Flechtenmacher, Eufrosina Homoriceanu, etc.

XI.

Înc heiere.

Vechea stare de lucruri, dăunătoare pentru rolul pe care femeile ar trebui să-l joace în viața socială, morală și culturală a nației, înriurește însă și până astăzi învățămîntul fetelor la noi; relele de atunci au urmărit până astăzi; cultura femeiască ce se dobîndește prin școli nu poate scăpa din acele vechi cătușe.

Căci e vădit că școlile de fete nu pot fi decît de patru feluri, *care nu trebuie a se amesteca*:

Școli de lux, pentru bogați, ale căror fete *n'au dreptul* de a se înstrăina, în chipul, cu adevărat scandalos, care revoltă astăzi, precum ele *n'au dreptul* de a primi o cultură religioasă străină de legea familiei și a țerii lor.

Școli de carieră pentru ca să ajungă cineva la un loc în învățămînt.

Școli de meserii, pentru a putea înlocui pe străinii și în meseriile exercitate de femei.

Școli de cultură în adevăr femeiască: cultură a inimii, cultură a sufletului îmbogățit și făcut mai fin, mai ales prin literatură și artă, cultură practică, din acea veche cultură, desprețuită azi, a anilor 1830, prin care femeia poate fi în adevăr mîngietoarea bărbatului oboșit de lupte, mama unor copii pe cari e chemată a-i pregăti pentru viață, stăpîna adevărată între cele patru ziduri ale casei sale.

Astăzi n'avem, în învățămîntul de Stat ca și în cel particular, niciunul din aceste tipuri, care-și au fiecare rostul lor, *curat*, desfăcut de amestecuri.

De aici rezultă că :

a) Școlile de lux le caută bogații, cum am spus, în străinătate sau la călugărițele franceze și germane de la noi.

b) Școlile de meserii sînt încă mai mult o formă zădarnică, fiind copleșite de carte teoretică.

În mănăstirea Sucevița atiră de boltă o cutie de argint¹, în care se cuprinde o coadă groasă de frumos păr castaniu-deschis. Cutia nu poartă nicio însemnare, dar toți știu să spuie că acesta e prinosul Doamnei lui Ieremia Movilă, dat ctitoriei soțului ei în clipa celei mai mari nenorociri și celei mai adânci rușini. Încheind povestirea luptei de la Dracșani, din 1615, care aduse stângerea Casei lui Ieremia-Vodă, Miron Costin, care n'avuse prilej să vadă pe ambițioasa învinsă, căzută în mină dușmane și batjocurită, dar care putuse auzi povestiri înduioșate despre mărirea, trufia, neastimpărul și groaznica ei cădere, înseamnă : «Iară Doamna la mare ocară aș sosit ; de care singură a mărturisit către boierii : trecînd cu carul, aș văzut pe boierii, și lăcrămînd aș zis : «Boierii, boierii ! rușinatu-m'aș păgînul.»

Aceia care pierdea astfel pentru totdeauna orice rost pe lume, orice legătură cu lumea creștină, pe care o tulburase de atîtea ori, chemînd pe Turcii asupra-î prin provocările ei, e fără îndoială una din marile figuri tragice ale trecutului nostru. De la Chiajna, fiica istețului Petru Rareș și soția singerosului «ciohan» de măcelărie Mircea, nu stătuse una ca dînsa lîngă un Domn al nostru. Cu Chiajna și samănă ea : ca și nepoata de fiu a lui Ștefan-cel-Mare ea venise prin căsătorie într'o țară străină, care n'avea de ce s'o iubească, găsind însă, în locul strașnicului bărbat domnesc al aceleia, un blajin boier gras, gros la minte, încet la faptă ; ca și dînsa ea își petrecu la mormînt soțul,

¹ V. p. 93.

vărsind lacrimi de minie împotriva soartei care o amenința cu pierderea puterii și stăpînirii sale; ca și Chiajna ea se gîndi încă de a doua zi la Domnia ei de fapt supt numele fiilor; ca și mama lui Petru Șchiopul, Doamna Elisaveta avu odrasle care nu erau în stare a merge de sine pe lume, și astfel în Scaunul Țerii rămase ambiția ei; ca și înaintașa în energie vitează, ea ajunge prin orașele turcești, fără să poată păstra însă ca aceia demnitatea unei văduve de Domn creștin, cu trecere pe lingă cei mari ai Porții și în stare să aducă mazăl și ridicări în Domnie pentru folosul celor din trupul său.

I.

Nu știm sigur cînd s'a însurat Ieremia Movilă, într'o vreme cînd acest boier înrudit cu Despoții sîrbi, prin Doamna lui Petru Rareș de sigur, și prin Ruxandra lui Alexandru Lăpușeanu, fiica ei, nu visa poate de Domnie, care era a urmașilor dinastiei întemeietoare a Moldovei. Ioan Movilă, tatăl său, întovărășise, dacă se poate tălmăci astfel mărturia genealogistului polon Okolski, pe Alexandru Lăpușeanu în campania din Ungaria care aduse din nou în stăpînire pe văduva lui Ion Zápolya, Crăiasa Isabela; după întoarcere el se însură cu «vlăstarea Despoților»: ce spune Okolski despre «iubirea și cinstea» ce căpătase în «neamul Hunyazilor», isprăvit atunci, vine neapărat dintr'o confusie.

Nu e de mirare deci că Ieremia, fiul cel mai mare al lui Ioan, care poartă un nume puțin obișnuit la noi, nume din Vechiul Testament, la care se îndreptău pentru botezuri mai mult Slavii din Balcani, înrîuriți de vechiul lor bogomilism, — își luă și el soție de la Ungurii din Ardeal, ca puținii dintre boierii noștri, deprinși a se însura în țară, cîștigînd și moșii nouă la nuntă. Tot Okolski ni spune că el a luat pe «o fată din Ardeal, a unui fruntaș din neamul Csomortány».

Acest neam de nobili ardeleni, această seminție de neameș se întâlnește în Ardealul veacului al XVI-lea și are dese și strinse legături cu țările noastre. Ieremia a putut cunoaște pe bătrînul Csomortány sau pe fiul acestuia Toma și cu prilejul soliilor pe care cel din urmă le îndeplinea în țările noastre. Și Ieremia, dacă el și nu Vartic e «Vornicul din Moldova» pe care-l pomenesc socotelile Brașovului în 1587, bătea drumurile Ardealului. Se știe că odată viitorul Domn al Moldovei din mila Polonilor, sprijinitorii satornicii ai acestui satornic vasal, pribegi în țara lor, aducînd căderea lui Iancu Sasul și întoarcerea în Scaun a lui Petru Șchiopul, de la care Movileștii toți —, Ieremia însuși, Simion, Toader, Vlădica Gheorghe, ajuns Mitropolit supț acest Domn evlavios, — avură numai bine. Nu e de mirare deci că Ieremia ca și Simion și acest nou Mitropolit al Moldovei întovărășiră pe Vodă Petru, atunci cînd acesta pierzînd orice nădejde de la Turci, apucă drumul Apusului catolic, de unde nu era să se mai întoarcă niciodată. Un timp Ieremia stătu pe lîngă surgunitul de bună voie, pentru ca apoi să treacă în Polonia. De acolo nu se întoarse decît în 1595, pentru a domni.

Încă înainte de aceste din urmă rătăcirii ale sale, Ieremia era soțul Elisavetei Csomortány, căci la 25 Maiu 1603 el mărita pe fiică-sa Regina (Chiajna) cu Mihail Wiszniewiecki. Cu Elisaveta și cu cel puțin cea mai mare din ficele sale petrecu Ieremia în acești ani de înstrăinare la Ustie, pe Nistru, între Jaslowiecz și Rohatyn, pe atunci proprietate a ducelui Ioan-Simion de Sluczka; aici primi el, la 1593, diploma de indigenat polon, și de aici plecă pentru a face propuneri politice pribeagului Petru Șchiopul, pe care-l aia tocmai la Bozen, în Tirol. Mai tîrziu Ieremia cumpără această moșie de la acela căruia-i mulțămia călduros pentru adăpost, ca unui «domn și binefăcător mi-lostiv», la 21 Decembre 1591. Se poate chiar ca fiul cel mai mare al lui Ieremia, Constantin, al căruia nume amin-

tește pe al puternicului principe ortodox, Constantin de Ostrog, Voevodul Chievului, așa de mult amestecat în afacerile țerilor noastre, să se fi născut pe pământ polon, acolo la Ustie.

În cursul Domniei lui, Ieremia-Vodă păstră legături cu Toma Csomortány. În 1599, îndată după luarea în stăpînire a Ardealului de către cardinalul Andrei Báthory, cumnatul Domnului moldovenesc mergea la dușmanul acestuia, Mihai Viteazul, pentru a-i arăta că ar fi bine să-și lase țara, unde Turcii nu voiașă să-l mai îngăduie. Socoțelile Brașovului înseamnă trecerea lui prin acest oraș. Prin Mart 1600 Mihai, ajuns el acuma poruncitor în Ardeal, trimetea deci oamenii ai săi pentru a căuta pe Csomortány, unde va fi, în Moldova ori în Polonia, de bună seamă pentru a negocia prin el cu Ieremia. El va fi întovărășit îndată pe acesta în fuga lui la Hotin, și de acolo la Camenița, unde familia domnească : Vodă, fratele lui, Simion, fiul lui, Constantin, copil de cîțiva ani, întovărășit, de sigur, de Doamnă, de episcopul de Rădăuți, Teodosie, și de boierimea credincioasă Movileștilor, se află la 2 August 1600. În Iunie 1601, după căderea lui Mihai, Toma se strecura prin Bistrița, ca om al lui Sigismund Báthory, înțeles și cu Moise Székely, «gheneralîșul» ardelean. În vara anului acestuia 1601 îl vedem la Cluj, de unde scrie pentru a lua măsuri în vederea găzduirii cetelor de Moldoveni și Munteni pe cari Movileștii îi trimeteau ca să sprijine pe Sigismund, întors în țara sa de moștenire.

II.

Doamna Elisaveta era catolică de sigur, și e îndoielnic că ar fi primit legea noastră. Fiii ei au fost, firește, ortodocși cu toții, dar, în ce privește fetele, avem această dovadă numai pentru Ana, care, deși măritată și ea în Polonia, își păstră legea grecească. De sigur că Elisavetei i

ІО СЕМІА ПОГНАХОРО

ІО СЕМІА ПОГНАХОРО

ІРИНА

III

IV

V

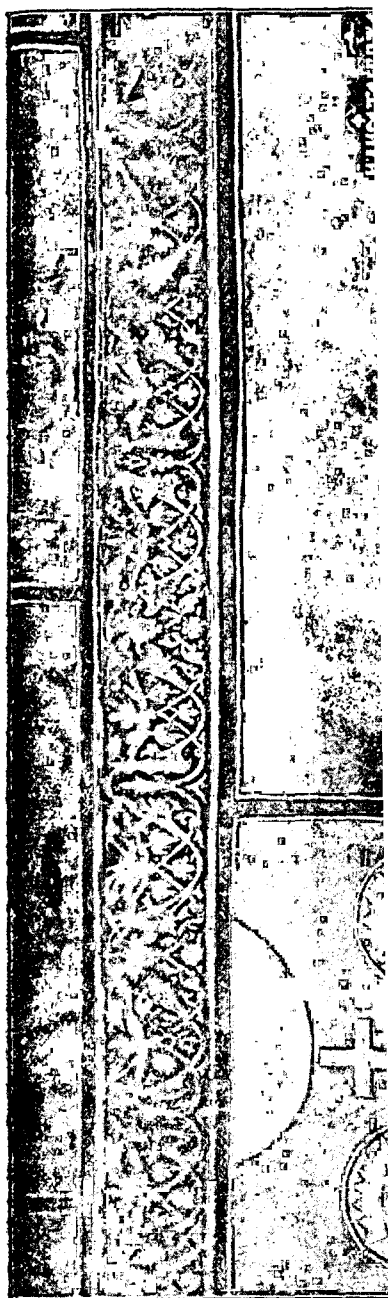
VI

se datoresc și simpatiile lui Ieremia, pentru Poloni și retragerea lui la dinșii și gîndul, ce avuse o clipă, de a se așeza pentru totdeauna în mijlocul lor. Ea-l va fi îndemnat. ca și acești vecini și prieteni, vechi ocrotitori și ajutători întru a lua Domnia, să sprijine în persoana lui Bernardino Querini, episcopul de Argeș, catolicismul, care credea pe atunci să poată cuceri Moldova. Ea va fi adus lucrurile așa ca fetele ei să nu fie date după cine știe ce boierii de țară, fără nume mare, ci după fruntași ai nobilimii polone. Regina luînd pe Wiszniewiecki, era să ajungă astfel viitoare bunică de rege al Poloniei; Maria, numită după mama lui Ieremia, luă pe Ștefan Potocki, Voievod de Bracław, Ecaterina pe Samuil Korecki, Ana (Stana) pe Maximilian Przerembski. Mindria Elisavetei va fi născocit pentru Movilești originii așa de glorioase ca aceia din Mucius Scaevola ori din «Casa Flavie a Împăraților din Constantinopol».

III.

La 1598, Ieremia, găsindu-se la nestatornicia lucrurilor domnești, se hotărî să-și gătească pentru cine știe ce năprasnică mazilie un culcuș cald la Ustie, pe care voia s'o cumpere. La 17 Iulie Zamoyski, Marele-Hatman și Cancelariu al Poloniei, era rugat să se intereseze de afacere. Ieremia părea grăbit și hotărî un soroc apropiat pentru luarea în stăpînire a castelului, care-l mai adăpostise odată și unde se simțise bine. Proprietarul era acum Marle-Păharnic al Coroanei, și el se învoi a vinde Ustie, de bună seamă în cursul aceluși an. Luca Stroici, Marele-Logofăt, avu. după însăși mărturisirea lui, destul de lucru cu aceasta.

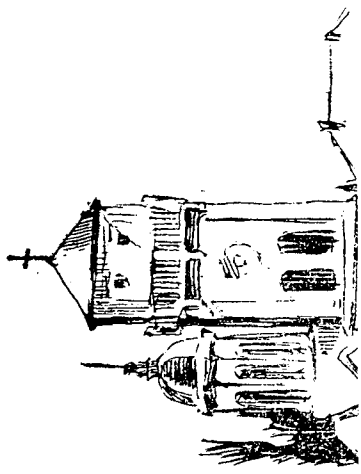
Se ajunsese la următoarea soluție : Păharnicul polon murind, văduva lui făcu un testament prin care lăsa Ustie fiului celui mai mare al lui Ieremia, Constantin. Actul fu copiat în registrele castelului din Lemberg, și încă din 1599 Ieremia numia tutori, valabili pentru Polonia, ai tinărului

Voievod, și anume, în rîndul întiiu, pe Zamoyiski însuși, apoi pe Mitropolitul Gheorghe și pe Simion, celălalt frate al Domnului, în sfîrșit pe negociatorul afacerii, Luca Stroici; sub-camierierul Lembergului, Andrei Sieniensi, trebuia să administreze averea aceasta, polonă, a lui Constantin.

În curînd, prin năvălirea lui Mihaï Viteazul în Ardeal, prin necontenita amenințare a Moldovei din această nouă cucerire, Ieremia-Vodă căpătă griji și temeri mai mari decît până atunci, și banii lui, întrebuițați, de un timp, la clădirea, din nou, a bisericii «moldovenești» din Lemberg, Adormirea, fură ceruți de stringerea și plata oștilor. Fratele său, Hatmanul Simion, începuse a iscăli, încă din 1596, «Simion Voevod», și frăția lui cu Domnul Moldovei nu era de ajuns pentru a îndreptăți acest titlu, care țintea, cum se vede din împrejurările dela 1596 chiar, Țara-Românească, al cărui apărător plecase pentru cîștigarea de altele și pentru adăogire de glorie nouă. Încă de la 6 Maiu 1600 însă, Ieremia putea să vestească pe ocrotitorii săi poloni că «oștile și oamenii lui Mihaï-Vodă au început a trece granițele sale». Ceasul adăpostului la Ustie părea că a și sosit.

La 18 Maiu 1600 Domnul moldovenesc fugar era încă la Hotin: ar fi trecut la Camenița, dar ai săi chiar nu-l lăsară a ieși din cetate. Numai retragerea neașteptată a lui Mihaï, chemat de alte interese, spre Suceava, scăpă de bună seamă pe bietul om îngrozit de o prinsoare în minile dușmanului său, pe care ar fi împărțit-o și familia, aflătoare în aceiași cetate încunjurată. Cei 2.000 de pedestri și 200 de călări ai lui Mihaï plecară și ei de la Nistru înainte de sfîrșitul lunii. La 21 Iunie, cînd Ieremia se plînge că ostașii lui Mihaï, lacomi de bani, scormonesc și prin mormintele din mănăstirile și bisericile Moldovei, el se afla, scăpat de închisoarea zidurilor hotinene, în «tabără la Nistru».

Avu la Probojna, dincolo de apa hotarului, o întâlnire cu Zamoyski, în cea d'întăiu săptămînă a lui August. Ținea încă oastea, dar cu cheltuială mare, și, pentru lefii acestor mercenari, el trebuia să-și vîndă argintăria și juvaierile ce luase cu el în fugă; voise chiar să amaneze Ustie, dar nu găsi pe nimeni care să-i dea bani pentru această moșie. La 20 August Ieremia se afla tot în preajma Cameniței, unde stătuse la 12 ale lunii, avîndu-și lagărul la Oryn. În sfîrșit, retrăgîndu-se mai departe, Domnul izgonit se adăpostia la 24 în castelul de la Ustie chiar, unde nu va fi dus și neascultătoarea oaste, căreia nu-i plătise. Până și la 11 Septembrie aici stăteau în așteptare Movileștii și Luca Stroici, fără a bănuși că răscoala Ardealului și înfrîngerea neașteptată a lui Mihai Viteazul la Mirislău vor aduce pentru dînșii, fără zăbavă, puțînța întoarcerii în țară și a stăpînirii. Ba încă «Simion Voevod», dus de oștii polone, ajungea să stăpînească în Tîrgoviște.

În frămîntările luptelor împotriva lui Mihai, și Ieremia și Simion se temeau să-și amestece pe ai lor, nesigurii fiind încă de izbînda din urmă. Astfel Doamnele și copiii domnești rămaseră la Camenița până la începutul anului următor; numai «bătrîna», adică Maria, mama Voevozilor, trecu, întovărășită de fiul ei Mitropolitul, în Moldova. Despre Doamna Elisaveta se spune în deosebi că nu voia să plece pentru a nu-și lăsa singur fiul Constantin, unul-născut până atunci, pe care Polonii îl chemaseră la dietă, unde avea să represinte vasalitatea părintelui său! Moldova întregă, lovită de un bir nou, se ridica pe atunci împotriva greutăților nesuferite aduse de găzduirea oștilor polone, pe cari tocmai starostele Cameniței, întors după așezarea în Scaun a lui Simion, le lăsase în această țară creștină și prietenă, unde se puteau hrăni bine fără nicio cheltuială. Satele erau părăsite în mijlocul iernii și prin codri copiii muriau de asprimea gerului din Februar: boierii ale căror case erau batjocurite de acești străini nerușinați, fugiau

peste Dunăre, la Turci. Mercenarii treceau peste Nistru, hoștește, turmele, cirezile, cară pline de jaful satelor, curțiilor boierești, târgurilor. Trebui să se hotărăscă pedeapsa cu moarte pentru cel ce s'ar dovedi dușman al Polonilor aflători în Moldova ca să se împiedece măcelărirea lor de către cei cari-și pierduseră acum toată răbdarea.

În astfel de împrejurări e ușor de înțeles pentru ce amîndouă Doamnele zăboviră la Camenița. Dar în primăvară ciuma se stîrni în această cetate de adăpost: muriră cîțiva casnici ai Elisavetei, și sora ei însăși. Să plece, n'aveau încă voie de la Zamoycki, și Logofătul muntean Dan Danovici, credinciosul lui Simion, arăta, la 23 April 1601, într'o scrisoare desperată, în ce hal se află Elisaveta și cumnata ei, «ce năcăjite, ce bolnave, ce bintuite de frica morții înainte de timp». Turburările izbucnite îndată după aceasta în Țara-Românească prin ridicarea Buzestilor asupra lui Simion, «străinul», vor fi zăbovit poate și mai departe întoarcerea Doamnelor. Mihai însuși, împăcat acum cu Împăratul, părea că se gătește de o răsbunare întreagă și crîncenă. Abia la 1-iu Septembrie putea Ieremia să trimeată în Polonia vestea morții temutului dușman.

Acuma Elisaveta se va fi putut întoarce, ceia ce era foarte nemerit într'un timp cînd la Hotin comandantul polon bătea cu buzduganul pe pîrcălabul lui Ieremia și-l amenință că-l taie barba. Acest pîrcălab din scrisoarea leșească se chema Gheorghe Izlozeanul, și soția sa Cristina, căreia i se zicea «cneaghină», era fiica lui Ieremia Movilă, o fiică necunoscută până acum: ei deci dădea, în Mart 1599, o Evanghelie, ferecată de Iachim argintarul din Suceava Bisericii Adormirii din Hotin. Se poate ca această fiică a lui Ieremia-Vodă să fi fost născută cu altă soție a lui, pe care n'o cunoaștem, căci se pare că încă din 1600 Izlozeanul avea un fiu, Pătrașcu, care era «cureadnic» de Botoșani. O fată a lui Gheorghe și a Domniței Cristina, Anghelina, e înmormintată în necropola Movileștilor, Sucevița

Gheorghe muri înainte de 1619, cînd face vînzări «cneaghina Cristina pîrcălăboia» ca văduvă, locuind tot în Hotin și stăpînind o sumă de moșii în aceste părți.

La 8 Septembrie 1602, Simion-Vodă era la Tirgu-Frumos, ca fugar. Încercarea lui de a se întoarce prin Hanul tătăresc nu izbuti. Căderea definitivă a Domnului impus Țerii-Românești de Poloni aduse în sfîrșit liniște și în Moldova și în casa Domnului ei. Plecînd, Polonii lui Simion, nepălătiți, amenințau pe Ieremia că-l vor strica locuința din Ustie, dacă aceasta nu li se va da ca o garanție că pretențiile lor vor fi mulțămite. Ieremia însuși scrie regelui polon, la 17 Ianuar 1603, că adăpostul său de peste Nistru e amenințat, fără cuviință și fără dreptate, de aceste cete sălbatece. Cu acest prilej el stăruia asupra faptului că Ustie nu e măcar a sa, ci a fiului său Constantin. Totuși soldații lui Tarnowski rămaseră în hotărîrea lor de «a face tărăboiul lui Vodă și de a năvăli la Ustie».

În Februar, Ustie era ocupată în adevăr de dînsii, cari stăteau în sate și culegeau veniturile, de la «podani» ce fugiau de acolo; ei vindeau griul strîns de patru ani, mîncău vitele, trimeteau la Ieremia delegați pentru negociere, declarînd că, deși Simion, care-l întrebuințase, e la Iași, cu dînsul n'au nimic de vorbit. Ba amenințau că vor veni în Moldova să ia boii negustorilor.

De atunci trebuie să fi început dușmănia între cei doi frați, Ieremia avînd în spinare și întreaga casă a fratelui său: pe Mitropolitul Eftimie, pe Logofătul Dan, pe Logofătul Teodosie, cronicarul lui Mihai Viteazul, pe Spătarul Ienachi Catargiu, pe Logofătul Fiera și o sumă de egumeni și boierinași. Și era firesc ca Doamna să prindă ură pe acela care adusese pagube moșiei polone a fiului ei.

Încă din timpul războiului, Domnița Maria luase de soț pe Ștefan Potocki, fratele lui Ioan. În Februar din același an 1603, Ieremia făcea cunoscută Regelui apropiata căsătorie a

ficei sale Regina cu Mihail Wiszniewiecki, un Rutean ortodox, rudă cu Domniî Moldovei cei vechi, și ruga pe «îndurătorul său Domn și stăpîn» «să nu desprețuiască sărmana casă a prea-umilitului său slujitor și credincios supus». Nunta s'a și făcut, după cum vestia scrisoarea, la 25 Maiu după stilul vechiu, în Suceava, care de mult nu văzuse bucurie domnească. Cu cîteva zile înainte, delegații regali, arhiepiscopul și castelanul din Lemberg, cercetaseră pricina pentru Ustie și hotărîseră că Ieremia, garant pentru fratele său și gazdă a lui, trebuia să se înțeleagă cu acesta pentru plata întregii datorii până în Novembre. Spre sfîrșitul anului și în cursul celui următor, ambiția domnească a lui Simion nu era încă amortită, și el mai cerea de la Poloni să fie sprijinit pentru a se așeza în Țara-Românească, unde Radu Șerban se întărise prin marea-i biruință din Ardeal.

Pe acel timp mercenariî, cari, după porunca Regelui, ieșiseră din Ustie, se pregătiau a o lua iarăși în stăpînire, căci același Simion nici nu se gîndia la plată. Data aceasta, o nouă intervenție a Regelui porni de la dreptatea desăvîrșită a lui Ieremia, care nu era ținut a plăti din averea fiului datoria fratelui, pe care nu el, ci Zamoyski îl adusesese și-l lăsase în Țara-Românească, și de la datoria de cinste a Regatului ca posesiunea lui Constantin să nu fie primejduită, nici păgubită. Soldații ar trebui să se mulțamească dacă Ieremia ar voi să li dea o despăgubire oarecare: acestuia i se punea în vedere că dreptul n'are singur cuvîntul în desbaterile cu ostașii nesupuși, «păsări pribege, care nu pot fi judecate după lege». Simion ar trebui, adăugia instrucția, să plătească din averea lui, dar la așa ceva el nici nu se gîndise.

Deci Ieremia trebui să plătească. Atunci numai, Ustie scăpă de primejdia unei desăvîrșite nimiciri. Îndată, încă în mijlocul iernii, îngrijită de averea fiului ei, Elisaveta aleargă acolo. Din Ustie scrie ea la 13 Februar 1604, iscăbind neobișnuit, ca un Domn, «cu mila lui Dumnezeu Doamnă a țerii Moldovei», ca să mulțamească fraților din

Stavropighia de la Lemberg pentru rugăciunile ce au făcut pe vremea «suferinților noastre».

Și Simion nu se astîmpără. Neizbutind cu Polonii, el aducea pe Turci să poruncească lui Ieremia așezarea fratelui în Țirgoviște, și-l făcea să se coboare cu lagărul până în jos, pe riul Moldova, apoi pe cursul Bistriței, spre Bacău. Domnul moldoveam știu să scape de această osteneală și primejdie. Pe cînd el se odihnea în Suceava, în Maiu 1605, Luca Stroici era la Ustie, îngrijind de moșia dărăpănată, care putea fi, în cine știe ce viitor nenorocit, un sigur adăpost de pribegii: el nu se întoarce decît în Maiu 1606. În 1605, Simion își găsi, în sfîrșit, de lucru, mergînd, cu Vornicul Cristea Ghenovici și Vornicul Ștefan, în Ardeal, supt cuvînt că ajută, alături cu Turcii, pe Craiul Bocskai, dar, de fapt, pentru a lucra, din răspuțerî, împotriva «usurpatorului» Radu Șerban. El nu făcu însă altă ispravă decît să ajute la asediul Sighișoarei, pe cînd Radu Șerban, dibaci în politică precum era norocos în război, încheia o legătură solemnă cu delegații puternicului său vecin ungar. În zădar veni de la Ieremia și încercatul negociator Nistor Ureche pentru a vedea dacă nu se poate dobîndi ceva pentru fratele Domnului său. În Septembrie acesta se întorcea în Moldova așa cum venise.

IV.

Nu vom ști lămurit poate niciodată de ce a murit Ieremia, om încă destul de tînăr, în ziua de 30 Iunie 1607: pe învelitoarea mormintului său de la Sucevița el se înfățișează ca un om gras, busnat, cu gîtul scurt; un atac de apoplexie l-ar fi toropit în acea zi caldă de vară. În ultimele timpuri el își împodobise mănăstirea de veche ctitorie, Sucevița, cu odoare și cărți sfinte, dăruite în numele său, al soției, «Ilisavefta», și al fiului mai mare, Constantin. Prin astfel de pomenire a fiului acestuia, — fură născuți

în Domnie cefalți doi, Alexandru și Bogdan, ale căror nume erau puse întru amintirea Domnilor din zilele bătrîne ale Moldovei, Alexandru-cel-Bun și Bogdan întemeietorul —, prin alegerea Regelui Poloniei însuși ca tutor al întâiului-născut, prin legarea lui de Regatul vecin unde-și avea moșia la Ustie, prin toate aceste semne Ieremia arăta deslușit, de alminterea și după datinile țerii — el însuși se iscălia «Domn cu drept de moștenire», și așa îl așezaseră Polonii, așa îl recunoscuseră la 1595 Turcii — că în Constantin vede pe moștenitorul și urmașul său legiuit. La 1599, un privilegiu al Sultanului spunea lămurit că: «atita timp cit Ieremia, Domnul Moldovei, va fi credincios Porții noastre Prea-Înnalte și va trimete în fiecare an, la vremea hotărită, tributul său obișnuit, și, în hotarele noastre, se va supune poruncilor, va răminea pe viață Domn al Moldovei, și după moartea lui îi va urmâ fiul».

Un călugăr plinge astfel pe Ieremia: «Și a luat Domnia lui sfârșit și a trecut din această lume deșartă la doritul Hristos în același an, luna Iunie 30, în ziua Soborului Sfinților Apostoli, — veșnica Domniei Sale pomenire. Și mai bine ar fi fost să nu ni răsară soarele decit să tacă buzele evseviosului și puternicului și milostivului Voevod și de la ochii noștri să se ducă. Vai, vai, cine ne-a despărțit de atitea bunuri ale Domniei Sale! O amar, amar nouă!» În adevăr era să se plingă mult în Moldova pentru mult amar după moartea lui Ieremia!

În dania pe care o făcea el, cu vre-o lună de zile inna-ntea morții sale, mănăstirii Zografului de la Athos, Ieremia-Vodă înseamnă pe acești boieri: Nistor Ureche, Crîstea, Gheorghe Izlozeanul, Orăș Hatmanul, Dumitrachi Chirița Paleologul, care ținea pe o vară a Movileștilor, Caraiman Ceașnicul, Luca și Simion Stroici, pe lângă alții mai mărunți cari nu se ridicară niciodată la însemnătate. Dintre ei, Ureche, Izlozeanul, Paleologul, Stroiceștii erau vechi și siguri prieteni, unii din ei și rude, ai neamului lui Iere-

mia. Totuși ei se lăsară cîștigați de Simion: un copil de treisprezece ani nu li se părea Domn potrivit pentru Moldova, și mai ales regența Doamnei străine, rămasă poate catolică, li desplăcea. Va mai fi înriurit și vrista mai înaintată a lui Simion, care era «*om mare de zile, sosit la bătrînețe*». Aceasta o spune, de altfel, o povestire italiană din Arhiva familiei Santa-Croce din Roma, care adaugă că Ieremia, înainte de moarte, se îngrijise a recomanda fratelui său pe tînărul moștenitor.

Astfel ei aduseră pe Simion, lucru cu totul neobișnuit și nedrept, acesta nefiind măcar fiu de Domn, și Domnia lui munteană, tăgăduită de țară, neputîndu-î da vre-un drept asupra Moldovei. Noul Domn e încunjurat în adevăr, măcar după citva timp de la suirea lui în Scaun, de Ureche și Crîstea, de pîrcălabii lui Ieremia, de Orăș, vechiul său generalisim în luptele pentru Țara-Românească, de Păleologul, de Spătarul Veveriță, care nu-și schimbă rostul, de Luca și Simion Stroici, de Stolnicul Grigore și de Văruntar Comisul. Dintre sfetnicii Domniei trecute lipsesc numai Izlozeanul, înlocuit la Hotin cu un Ion, și Caraiman, în locul căruia se așează ca Păharnic unul din pribegii muntenii ai lui Simion, Ienachi «Catardziul», Catargiu.

Elisaveta rămase în Moldova, — în Iași chiar, său pe una din moșiile ei? Nu putem spune. Trebuie să se însemne însă faptul că mormîntul lui Ieremia a rămas fără o piatră amintitoare. Și soția, și fratele, și fiul, mai tîrziu, îl uitară. Abia tocmai în urmă se îndură de părăsirea acestui loc de odihnă o rudă a Movileștilor, pe care Miron-Vodă Barnovschi Movilă îl numește vărul său, Gavril sau Gavrilaş, pe atunci numai fost Stolnic, iar mai tîrziu Vornic. Pe cînd în dania citată, din Maiu 1606, a lui Ieremia se pomenesc numai doi fi, Elisaveta avea acum și un al treilea fiu, în scutece, pomenit la 1607 întîi, pe Bogdan.

Pe Simion nu-l putea uita pentru o luare de stăpînire care i se părea o nelegiuită usurpație. Nicî noul Domn n'o

●

cruța pe dinsa. Aceasta se vede limpede din scrisoarea lui de la 15 Iunie 1607 către frații Stavropighiei din Lemberg: se spune apriat că n'a trimes bani pentru clădire «din pricina greutății, și mai ales a lipsei Vistieriei sale; precum și pentru aceia că răposatul fratele nostru Ieremia-Vodă fusese ctitor, și am crezut că *Doamna lui nu ne va lăsa să-î luăm locul întru aceasta*. Totuși, aflind de la trimeșii noștri că *dumneaei nu vrea să isprăvească această muncă, ci ne lasă pe noi a o mîntui*, ceia ce și eu doriaș, trimetem deocamdată o mie de zlotți leșești».

V.

Peste cîteva luni numai, la 14 Septembrie st. v. 1607, Simion muria. Ambasadorul venețian pe lingă Poartă scrie: «a murit cu oarecare bănuială de otravă, pentru că boierii din acea țară nu-l iubiau, din pricina cruzimii sale». Iar Miron Costin e și mai lămurit: «Iară, moartea lui Simion-Vodă, precum au rămas din om în om în țară poveste, au murit otrăvit de cumnată-sa, Doamna lui Ieremia-Vodă, trăgînd Domnia mai curînd la feciorii săi, temîndu-se că se vor întemeia feciorii lui Simion-Vodă la Domnia Țerii; care faptă acei Doamne, apoi, au arătat Dumnezeu cu patimile ei». Această învinuire n'o găsim însă într'un izvor, scris în limba franceză, dar de origine polonă, și anume în legătură tocmai cu acea partidă din Polonia care sprijini pe fiul lui Ieremia; în povestirea alcătuită de Baret pe temeiul spuselor aventurierului lotaringian de Joppecourt, se spune numai că Simion «a trecut la cele veșnice» (passa de ceste vie en l'éternelle). E de observat însă și aceia că, într'o vreme care nu era deprinsă a cruța, Elisaveta n'a fost niciodată, într'un act public al dușmanilor ei, arătată ca ucigașă. Ni se pare, iarăși, că Simion era destul de obosit de o viață zbuciumată pentru ca otrava să nu fie de nevoie ca să-î grăbească sfîrșitul.

Văduva lui Simion poartă numele unguresc de Marghita (Margit), deși la mărițiș i se impusese numele ortodox de

Melania, singurul pe care-l întrebuințează documentele de la soțul ei, când vorbesc de dinsa.

Era deci și ea venită din Ardeal, dintre nemeșii de acolo, poate chiar o rudă a Elisavetei. Astfel ura pătimasă între două străine, care aduceau cu ele firea aprigă a altui neam, aruncă Moldova pe opt ani în turburări, jafuri și nenorociri și aduse peirea celei mai strălucite boierimi de țară, de la bătriniți cari-și amintiau de ultimele zile bune ale vechii Moldove, până la zburdatecul tineret crescut după moda polonă. Căci, dacă văduva lui Ieremia privia peirea lui Simion ca sfârșitul unui provisorat nedrept, văduva acestui din urmă înțelegea ca moștenirea Scaunului moldovenesc să vie fiului ei Mihaï ori Mihăilaș, care, născut în 1592-3, purta în slăbiciunea lui de copil numele mare al gloriosului Mihaï Viteazul.

Ea făcu pe o seamă de boieri să-l «aleagă». În numele lui înțelegea însă ea să domnească, și în adevăr o vedem dînd privilegiu butnarilor din Piatra, într'un act românesc scris în grabă, în lipsa pisarului slavon, și cu această intitulare în vechea limbă a oficialității: «Marghita, Doamna răposatului întru fericire Simion Movilă Voevod». Un obicei pe care-l păstră, de altfel, cînd fiul ei Gavriilaș căpătă Țara-Românească: și acolo «Io (!) Doamna Marghita, Doamna răposatului Simion Voevod», judeca, «depreună cu boierii», și «afla dreptatea».

Numai atunci mormîntul lui Simion-Vodă fu și el «înfrumusețat» lingă al fratelui său, la Sucevița. Inscricția spune: «Și a rămas mormîntul său în uitare, fără împodobire, până ce a vrut Dumnezeu de a putut prea-iubitul fiu al său, Io Gavriil Moghila Voevod, să fie Domn în cel d'întăi Scaun al părintelui său, în Țara-Românească, cu (cx) *mama lui, Melania Doamna*. Atunci a scris piatra și a pus-o, la anul 7128 [1620], luna lui Martie în 15».

Mihăilaș era Domn în Septembrie, la 23; în Octombrie Constantin îl izgonia; în aceeași lună încă, Marghita îl înlocuia pe acesta cu fiul ei, ajutată fiind de aceeași merce-

narî cari luaseră în stăpînire Ustie și cari erau acum în «rocoș», în revoltă împotriva regelui, gata să treacă însă în slujba oricui li-ar da banî. «Aū căutat lui Constantin-Vodă... și cu boierii din partea lui a ieșire cu fuga din Iași; după cari aū trimis Mihăilaș-Vodă în goană, și aū ajuns carele boierilor de le-aū jăcuit la Mihăileștii», scrie Miron Costin. La 16 Novembre, Mihăilaș făcea o danie mănăstirii de lingă Iași a lui Petru Șchiopul, Galata. Între 16 și 19 Decembre Constantin biruia la Ștefăneștii pe Prut, cu cetele lui Potocki și Wiszniewiecki și cu Cazacii pe cari-i strînsese supt steagurile sale. La 6 Ianuar 1608 Constantin scria la Bistrița cu veste de biruință, ca Domn din mila lui Dumnezeu și a celor doi ocrotitori mai mari de pe pămînt, Sultanul Turcilor și Craiul Leșilor; el pomenia numai de părintele său, fără a mai aduce aminte că pe Scaunul său de moștenire s'aū strecurat un unchiu și un văr, împotriva dreptului. Tot de atunci trebuie să fie scrisoarea lui către fiul lui Constantin din Ostrog, răposat de curînd, către Janus: și aici e vorba despre părintele său «de slăvită amintire». Mihăilaș trecuse la Radu-Vodă Șerban, pe a căruia fiică o luă în căsătorie, ceia ce nu-i aduse alt folos decît un mormînt la mănăstirea Dealului, la doi pași de locul unde minî pioase coboriseră în pămînt sfințit capul lui Mihaî Viteazul. Pe ceflaltîi fiî ai lui Simion, mai tîrziu și pe Marghita, îi primi Ardealul.

VI.

Trei ani ținu Domnia lui Constantin, încunjurată acum de toată clientela boierească a Movileștilor. Pe cînd copilul ei de unsprezece ani punea pe acte o frumoasă iscălitură de duct latin, Elisaveta scria «fraților» din Lemberg, trimetîndu-li banî pentru biserică, din «Vistieria Măriei Sale Domnul». Dacă și Constantin face acest lucru, el adaugă că va fi «cu ajutorul Doamnei, mamei sale». Ea-i e «mamă și făcătoare de bine». Cînd pentru biserica din Lemberg se dan banî din veniturile de la Ustie, scrisoarea vine de la

nințau cu o năvălire; el asigura că a iertat pe Constantin și că n'are de gând a-l urmări; știe doar că «acel care era aici pe vremea lui și făcea din el ce voia», ca și familia Potocki, sint vinovați ei singuri pentru răul pe care nu era în stare a-l face «un tânăr ce nu se putuse învăța a fi Domn». Departe de a voi să primească această mărinoasă iertare, Constantin era însă gata de războiul pe care urmașul lui ar fi voit așa de mult să-l înlăture. Îl îndemna, firește, «Elisaveta Movilă, din mila lui Dumnezeu Doamna, Voevodeasa țerii Moldovei», care se afla în ziua de 14 Iunie lângă dînsul la Camenița, Hotinul fiind acum părăsit: ea stăruia pe lângă frații Stavropighiei din Lemberg ca ei să nu primească ajutorul la care se credea dator, ca Domn al Moldovei, noul Ștefan-Vodă.

Expediția se făcu supt directă supraveghere a Marelui-Hatman polon Zolkiewski, ca o răsbunare pentru «jignirea» drepturilor regelui Poloniei prin izgonirea lui Constantin Movilă cel «numit» de Poloni.

Lupta de la Cornul-lui-Sas, în ziua de 19 Iulie, aduse înfrîngerea hotărîtoare a strînsurii de oameni de toate neamurile și legile pe care Constantin Movilă o aruncase asupra Moldovei; căpitanii, acum fără stăpîn, ai lui Mihai Viteazul, Mirza, Raț, «Ghețea», cîștigaseră biruința, învingînd a doua oară neamul, slab la război, al Movileștilor. Potocki fu robit de Moldovenii și Turcii Tomșei. Domnul de odinioară căzu el însuși în minile unuia din Tatarii Hanului. Cel care avuse acest noroc fugi răpede cu scumpa-i pradă spre Nistru, spre Nipru; înaintea zidurilor «Dașăului», ale puternicei cetăți tătărăști Oceacovul, «s'au scornit vîntul, și s'au umplut luntrea de apă, și acolo», scrie Miron Costin, «s'au înecat Constantin-Vodă în Nipru». Mateiș al Mirelor nu e sigur de acest sfîrșit al lui Constantin: «s'a făcut nevăzut, și a fost mare jale; nimeni nu l-a știut unde era, unde fugise, ori de l-au luat Tatarii, ori de a perit undeva (επιγρη)». După Joppecourt, Constantin însuși s'ar fi aruncat în apă, — în Nistru —, crezînd

să poată scăpa. Piasecki crede că Voevodul a stat între robii de rînd ai Tatarilor și, nedescoperit, a perit de suferință. Să nu se uite însă că, dacă la Miron Costin se adaugă că tînărul Domn avuse un tovarăș de robie, pe Comisul Mihăilescul, cred: Crîstea Mihăilescul, fostul pisar domnesc, aceasta înseamnă că prin Mihăilescu a venit apoi în Moldova vestea înne cărîi. Mihăilescu se întoarse în țară și rămase pe lingă Movileștii: la 1620 el era martor la vînzarea casei Logofătului Vitolt, credinciosul Elisavetei, către Vornicul Nicoriță.

VII.

Nistor Ureche, necrezînd că se poate dărîma așa de lesne o Domnie așa de nouă, rămase, după mărturia aceluiași cronicar, la Camenița; nici într'un chip nu voi să se potrivească sfatului unor tineri nebunateci, pe cari-i aștepta o moarte pretimpurie ori groazele închisorilor păgîne. De sigur că nici Elisaveta Doamna nu era în acea nenorocită zi din Iulie care trebuia să fie pentru feciorul ei iubit sfîrșitul a toate lucrurile.

Ea nu știu alta decît că Vodă Constantin e în puterea Tatarilor. La 9 Septembrie, stînd acum iarăș la Ustie, ea dădea călugărilor pravoslavnicî din Liov asigurarea că tot dînsa va isprăvi biserica lor, cu fiul Constantin, pentru care, ca și pentru starostele Felinski — Potocki —, cerea rugăciunile lor de izbîndire, ca să-l «mîngîie Dumnezeu» pe toți. Avem și o scrisoare a ei din 24 Septembrie, tot de la moșie. în care, iarăș, nu se vede niciun semn de desnădejde: pe fiul ei îl credea bine păstrat undeva în casa vre-unui Mirzac, gata să-l vîndă cu preț bun. E drept că, încheind încă la 8 Octombrie un tratat cu Tomșa, regele Poloniei pomenise, între cei cari trebuie liberați, pe Potocki, dar pe Constantin nu, poate însă pentru că acesta nu era socotit ca aflîndu-se în mîni moldovenești.

La 18 Februar 1613 castelana din Ustie, care avea lingă

dînsa pe Maria, lipsită de soțul ei, prinsul din Constantinopol, și pe Logofătul Vitolt, vorbia numai de «nenorocirea» (inefortunny) fiului ei Constantin, «Măria Sa Domnul, fiul meu iubit», care «și-a fost pierdut Domnia și a fost căzut apoi în minile păgînilor»: Leon Sapieha, un vechi prieten, cancelarul Lituaniei, era rugat să lucreze, nu numai pentru liberarea, dar și pentru așezarea din nou în Scaun a invinsului. Peste cîteva luni, «Voevodeasa și Doamnă» trimetea bani la Lemberg printr'un Bașotă, om al Marii Duțăi Paleologa, care, ea, se află încă la Cămenița. În tot cursul anilor 1613 și 1614 o aflăm pe Elisaveta în același loc, cu aceleași nădejdi. Scrisoarea din 1613 a Sultanului spune deslușit că numai Ureche, Bucioc, Simion Stroiță și încă cinci boieri se află în provinciile polone, dar că Voevodul lor și alți boieri «sînt în minile noastre».

Totuși, în acest an 1613 încă, vestea morții lui Constantin sosi, prin scrisori ale Hanului și Mirzacilor, cari până atunci vor fi primit rugăminți și daruri, fără a da un răspuns deslușit. Elisaveta fusese la Varșovia, și la întoarcere veni asupra-î, prin aceasta, lovitura cea mai grea. «Scoasă din Domnie și din bunele mele drepturi de moștenire, iată că mă lovește acum și pierderea fiului meu iubit, Constantin-Vodă, despre care până acum trăgeam nădejde că este în viață și sănătos, și cu aceasta mă mîngîiam și-mi mai îndulciam amarul». În oferta Hanului de a-și da călăreții pentru așezarea la Iași, în locul lui Tomșa, care-î jîrnise ori păgubise cumva, a celui de-al doilea între fiii Ieremieș, Alexandru, putea să află însă o alinare, dacă nu durerea de mamă, cel puțin ambiția nesățioasă, și mai puternică decît orice altă simțire, a Doamnei.

În Octombrie 1613, un act judecătoresc polon zice lui Constantin: «răposatul». Nistor Ureche, care fusese primit între nobilii Poloniei încă de la 1607, și avea, de la începutul anului măcar, rostul de arendaș al moșiilor căpităniei de Rohatyn în Pocuția, era dat în judecată de Elisaveta pentru că ar fi primit, fără a-î întrebuința la haraci. 600

de boi, ar fi luat pentru sine și veniturile ținuturilor Oheului și Cernăuților, ar fi păstrat averea lui Donici și a ginerelui său, Isaia Balica, fiul din altă căsătorie al bătăineii Maria Movilă și jertfa răsbunărilor lui Tomșa, că ar mai fi oprit 50.000 de ughi și unele lefi ale slugilor domnești. Elisaveta primi citația la Halicz, unde ea mai avea o pricină, cu Melania-Marghita, cumnata ei, de la care cerea datoria de 95.000 de ughi a lui Simion către Ieremia. Și în cele d'întăiu luni ale anului 1614 Doamna Ieremie, cu cei doi fi, Alexandru și Bogdan, era tot la Halicz, unde chema ca martori pe Nicoară Prăjescu și pe Bucioc. Ureche, care moșteni în 1614 pe văduva lui Balica, era dat în judecată și de soldații poloni neplătiți ai lui Constantin Movilă, în frunte cu Ieremia Otwinowski. Să mai judeca și cu moștenitorul celui de la care ținea Rohatynul pentru că, acesta fiind dator regelui, pribeagul moldovean fusese scos din arendă.

Elisaveta strîngea bun de unde putea numai, pentru a plăti oastea care trebuia să dea lui Alexăndrel, fiul ei, moștenirea Ieremie și a lui Constantin; acesta e scopul călătoriilor, plingerilor, gîlcevilor. În 1615, isprăvind cum va fi isprăvit judecățile pentru datoriile de pe la prieten și rude, Elisaveta sa, cum se scrie dînsa, *Ielisavefta*, «Doamna răposatului întru fericire Ieremia Movilă», era la Ustie, încunjurată de rudele și credincioșii ei, între cari, pe lingă cei pe cari-i cunoaștem, un vameș și altă lume boierească.

VIII.

«Atotputernicul Dumnezeu i-au adus supt sabia Domniei Mele, unde și oasele lor față sunt», scrie mîndru Ștefan Tomșa despre Balica și ceilalți învinși de la «apa Jijiei», «în drumul Sasului, la vii, pe Prut». Cu ură domni bătrînul tiran și cu ură i se răspunse. După biruința sa din Iulie 1612 el tăiasă pe Vasilă Stroici, pe Balica, pe Chirița Paleologul, pe un Stolnic Miron: nu știu ce fel de rudă

va fi fost acesta din urmă cu Movileștii, dar Stroici era, probabil, soțul unei surori a lui Ieremia, Paleologul al celeilalte, iar Balica li venia frate vitreg; și diacul lui Constantin-Vodă fu jertfit în hohotele de ris ale cruntului răsbunător, care nu voiă să ție seamă de cărturarî pentru că «mai cărturar decît Dracul nu este altul». Cu aceasta Casa Movileștilor se spărsese. Dacă-l vedem pe Tomșa ieșind în Septembrie 1614 la Tuțora în lagăr, aceasta nu se datorește vre unei amenințări de peste Nistru, ci, de bună seamă, ciumei, care bîntuia și în anul precedent.

Dar răutatea lui Tomșa, patima-i de sînge ridică asupra-i boierimea cea nouă, «Casa lui», care umbla «cu zilele a mînă». Astfel, cînd se făcu ieșirea de la Cucuteni lîngă Iași, în fruntea nemulțămiiților era Logofătul Nichifor Beldiman, care se întilnește pînă la 1-iu August 1615 în dregătorie, Vornicul Bărboiul, al cărui adevărat nume pare a fi fost Ursu, celălalt Vornic, Mirzea, omul lui Mihael-Vodă, de care se ținea tagma ostășească a «Mirzeștilor», Hatmanul Sturza, Vistiernicul Boul — acesta un fost Vistiernic, căci Vistiernicul în activitate era Costachi Roșca, alt om nou. Oastea cu care se putea apăra Tomșa se alcătui în pripă din dărăbanî—cari, pentru plată, călcară jurămîntul ce făcuseră cu slujitorii ceilalți —, din Ieșeni «strigați în leafă»—Joppecourt mai adauge că tîrgoveților Scaunului domnesc li s'ar fi dat scutire de bir —, adecă : negustori, «slugile neguțitorilor» și vagabonzi, «oamenî nemernici», apoi din cîteva «steaguri de călărași», care veniseră din Țara-de-jos pentru a fi trecute în revistă de Domn, după un obicei străvechiu, care se zicea în vechea noastră limbă militară: «căutare». Pe urmă și slujitorii boierilor trecură la Vodă, pentru că dădea bani. La «Fîntîna lui Păcurar», de unde s'a numit mahalaua Păcurarilor, bogăția și îndrăzneala, vitejia personală a lui Ștefan-Vodă biruiră. Dintre răsculați, numai Bărboiul însă și fiul său plătiră cu moarte. Ceilalți fugiră peste Milcov, unde Radu Mihnea, Domnul muntean,

socoti că are dreptul să-î primească. Mai târziu însă, cind Tomşa era acum numai un fugar, Turcii, la Țarigradul cărora învinșii merseseră cu jalbă — Radu ar fi dorit să capete Moldova pentru «coconul» său, Alexandru —, îi dădură în mină, cu ceauși, la Focșani, și îndată trupurile descăpăținate fură zvirlite în apa Siretiului din porunca bețivului Domn.

Lupta din margenea Iașului trebuie să se fi dat în toamna anului 1615. În zădar luă Ioan Danilowicz, Voevod al Rusiei, măsuri pentru ca Doamna Elisaveta, care strîngea trupe în provincia Haliczului, cu fiul ei, să fie împiedecată de a provoca și mai mult pe Tatarii printr'o năvălire a ei în Moldova. La 1-iă Octombre Petru, pîrcălab de Hotin, care, împreună cu Gheorghe Balș, al doilea Logofăt, îndeplinise în 1614 o misiune la Poloni, trăda către Movilești, dîndu-li fără împotrivire Hotinul, unde se strigă Domnia cea nouă a lui Alexandru-Vodă. La 6 Octombre oastea menită să cucerească Moldova pentru «dreptul-moștenitor», oaste a cărei strîngere căutase a o împiedeca Polonia oficială, pleca spre Iași. La 22 Novembre trabanții cei frumoși ai lui Tomşa, cu haine de Flandra, *filendreș* (*flindrisch*), cu ceaprazuri, «ceprage» și nasturi de argint, cu lăduncile acoperite tot cu argint și cu «pene de argint la comănace», erau zdrobiți la dealul Tătărenilor lingă Iași de Polonii lui Alexandru, pe cari-i comandă cumnatul său Wiszniewiecki și un alt nobil polon de pe lingă hotar, Samoil Korecki, care era numai pețitorul Domniței Alexandra-Ecaterina. Oastea de strinsură, venită de silă, fugi. Tunarii îndreptară greșit cele douăzeci de «puști» ale lui Ștefan-Vodă. La 24 Ianuar 1616 oastea lui Tomşa, care nu se lăsa ușor, suferia și definitivă înfringere din partea lui Korecki, care-și pusese tabăra la Tecuciū: fostul Domn al Moldovei avu abia cu cine să fugă spre Brăila. Răsculații din Orheiū, cari nu voiau pe Poloni în Moldova, pentru că-î prădaseră

Cazacii, și se uniseră cu Tatarii pentru a-i izgoni, fuseseră biruiți de Wiszniewiecki.

Numai atunci se întoarse în Moldova Doamna lui Ieremia, cu fiica ei încă nemăritată, și începu vesela viață de Curte. Ea fu întreruptă de moartea lui Wiszniewiecki. Acesta, care, ca Rutean, era de lege ortodoxă, fu împărțășit în post de un preot român, și preotul, înțeles cu Tomșa ori mai curînd cu Gavrilaşcu, fiul lui Simion, care nădăjduia să fie Domn și era mult mai dorit de țară, amestecă, se zice, otravă în cuminecătură; vinovatul, sau calomniatul numai, fu ars legat de un jeț, și în această cruzime se poate vedea minia răsbunătoare a Elisavetei. Trupul lui Wiszniewiecki nu fu îngropat în Iași, ci trimes acasă, unde soția îi găsi locul de înmormîntare în vre una din bisericile de pe moșiile familiei.

Peste cîteva zile, în Februar, Doamna hotăra retragerea spre Hotin, înaintea lui Schender-Pașa, atotputernicul paznic al graniței, care înainta spre Moldova. Acolo stătu Alexandru-Vodă, cu familia, Curtea și oastea, pînă prin Mart-April. Supt zidurile cetății ea putu să vadă în sfîrșit înfrîngerea Taturilor Tomșei, pe care Turcii îl lăsaseră în Iași fără a mai veghia asupra Domniei lui așa de nesigure. În Hotin se auziră cîntecele de bucurie care fuseseră auzite cu cîteva luni în urmă la Iași, «și Doamna cu jupănesele ei» se împărțășiră de ospetele războinicilor. A doua zi Korecki serba nunta lui, pe cînd Tomșa ardea cele «22.000» de case ale Iașului și fugia spre Milcov. Peste cîteva săptămîni în sfîrșit Alexandru și Korecki erau la Buzău, și ei nădăjduiau să poată da lui Radu Șerban această Țară-Romînească, gata de supunere.

Radu Mihnea, așezat în tabăra de la Ploiești, nu cuteza să se miște împotriva năvălitorilor. În curînd Korecki supuse din nou pe Oheieni și urmări pe pribegi pînă supt zidurile Cetății-Albe.

Dar, cînd Schender, cu Ibrahim de Silistra, veni la Tirgoviște pentru a face cunoscut lui Radu-Vodă că Sultanul l-a mutat în Moldova și oastea-l înaintă spre Milcov, Elisaveta se lăsă înșelată de minciunile Turcului, care o asigură că vine numai ca să aducă lui Alexandru-Vodă cafetanul. Hatmanul polon Zolkiewski fu și el amăgit spuindu-i-se că, fără dăor și poate, Moldova are să fie a lui Gavrilaş Movilă, ocrotitul său. Cazacilor li se dădură bani pentru a-l smulge de supt steagurile lui Alexandru, iar Hatmanul Bucioc se îndreptă, cu 2.000 de călări, spre Mihnea.

Abia cînd Tatarii ajunseră lingă Iuși, ochii pînă acum întunecați de viclenia lui Schender văzură primejdia; de o săgeată fu rănit Gheorghe Potocki, nepotul celui ce zăcea în temniță la Constantinopol, și el muri peste citva timp. Oastea turcească goni din Cotnari pe ostașii Movileștilor, cari se retrăgeau spre Hotin. Korecki fu atins la picior și în spinare de săgeți tătărăști.

Doamna și fiica ei se află între fugari, — abia vre-o șesemi de oameni. Bucioc li tăie calea între Cotnari și Botoșani, în marginea satului Dracșanilor, cu iazul cel mare. Muntenii se așezară la dreapta; Turcii veniau din urmă; la stînga era codru adînc. Schender ceru căpeteniile; după ce tunurile turcești vorbiră, trebui să se ajungă, noaptea, la o capitulare. Astfel Alexandru, Bogdan, Doamna ajunseră în mina Turcilor; Korecki, descoperit, avu aceeași soartă; Domnița Alexandra fu dusă de Tatarii la Cetatea-Albă, unde născu un fiu.

Miron Costin zugrăvește scena marii nenorociri a Movileștilor: Doamna Elisaveta prinsă, plîngărită, strigînd a doua zi, înnebunită de rușine și minie, înaintea boierilor acele cuvinte strașnice: «Boierii, boierii, rușinatu-m'au păgnul». Un Agă otirî cu dinsul în Constantinopol, și ușile ferecate ale unei case turcești se închiseră pentru totdeauna în urma ei. «Aū căzut după un Agă turc pînă la moartea ei», scrie Miron Costin. Un

nobil din suita Trimesului german zugrăvește astfel intrarea în Capitala turcească a roabei desnădăjduite :

«La 25 Septembre s'aũ dus la Seraiul Împăratului turcesc, pe d'innaintea casei noastre, patru steaguri, după ele mulți Poloni și între dînșii un călugăr, legați laolaltă ca niște cini, apoi cîteva trăsuri pe care stăteau bolnavi și doi trîmbițași cari trebuiau să sune din trîmbițe, și încă mai în urmă o doamnă nobilă, pe care o serviau, cu doi fiil ai ei, în vîrstă de vre-o nouă, zece ani, într'o trăsură acoperită. Fuseseră bătuiți și prinși de Tatarî, cari, cu învoirea Împăratului turcesc, și ca să se poată răsbuna puțin pentru Cazaci, năvăliseră în Podolia (*sic*). Prinșii aũ fost trimesi la Bagno (fr. bagne; temnița galerienilor) și apoi la Galere. Iar Doamna a primit legea imamilor, adecă cea mohammedană, împreună cu amîndoi fiil ei, și apoi a fost dusă între femeile împărătești. Fiil însă aũ fost păstrați în Seraiul Împăratului. Cel mai mare, cînd l-aũ întrebat dacã vrea să se facă Musulman, a răspuns că, dacã maică-sa face așa, și el o va urmã.»

IX.

La Ustie se așează apoi, — după cãderea fiului ei, Miron Vodă Barnovschi, înrudit cu Movileștii tocmai printr'însa, — o altă Doamnă Elisaveta, care păstra legăturile cu Stavropighia din Lemberg. Ana și Maria Movilă, măritate amîndouă în Polonia, vinduseră moșia lui Miron Barnovschi, și cea d'întăiũ a răscumpărat-o poate după moartea acestuia, așa cum se prevedea în diata lui.

Gașpar Vodă Gratiani liberă pe Potocki, cîtva timp după ce Korecki găsise mijlocul de a scãpa singur ; Domnița cea mai mare, vãduva lui Wiszniewiecki, creștea copilul pe care-l numise, după tatãl ei, Ieremia ; el era să fie tatãl unui rege al Poloniei.

Sora ei Ana se mãrită cu un Przrembski, apoi cu un Czarnkowski ; cei doi din urmă soți ai acestei femei straș-

nice, despre care s'a vorbit mult rău ca pedeapsă pentru cîte uneltiri politice făcuse și cită zavistie sămănase, — o adevărată icoană a nenorocitei sale mame —, fură Vladislav Myskowski și Stanislav Potocki.

Maria Potocki, cara se împrumuta cu banii și argint de la ruda ei Miron Barnovschi, luă după moartea celui d'întăiu bărbat pe Nicolae Firley, Voevodul de Sandomir. Ea păstra legătura cu Moldova: la 17 Iulie 1634, simția nevoie de rugăciunile preoților legii sale de la început și celei adevărate și, astfel, printr'o scrisoare al cărei text grecesc e de mîna călugărilor de la mănăstirea Aron-Vodă, închinată la mănăstirea din Chalke în Insulele Principilor, «Maria Firleiowa, W. S.», adică «Voevodeasa de Sandomir», care avea în pectea ei bourul moldovenesc, dădea o sută de lei pe an, «pentru ca să fie pomenită la Sfintele Daruri, ea și copiii ei». Stăpînia încă, poate, acele moșii, cu sate, pe care i le dăduse Ieremia la nunta ei cu Potocki și pe care Vasile Lupu găsise cu cale să le «aprendă».

Într'un tîrziu, cînd și Domnia lui Vasile încetase, neastîmpărata Domniță Ana se gîndise a pune în Moldova pe «un frate al ei, care, fiind trimes tînăr la Constantinopol, fusese hrănit în legea musulmană, dar ținea la cea grecească», în care se născuse. Nu pare a fi Alexandru, care ar fi fost amintit altfel, ca unul ce fusese Domn; singurătatea acestuia în Polonia ar fi făcut, de sigur, mult zgomot. Trebuie să se vadă prin urmare în acest candidat la Domnie din 1655 Bogdan, cel mai tînăr fiu al Doamnei Elisaveta, rămînînd ca fratele său mai mare să fie acela care peri de pe urma circumcisiei. Bogdan fusese un timp în slujba Sultanului, ajungînd și Capugi-bașă, «căpetenie a Portarilor». Trecerea lui în Polonia se făcu în așa de mare taină, încît Miron Costin n'o știa cînd, pe la 1660, își scria cronica.

Mormîntul lui Bogdan Movilă trebuie să se afle pe vre una din moșiile familiei Potocki. O întrebare se pune:

Într'o vreme cînd mormintele erau încunjurate de o îngrijire așa de pioasă, puteau lăsa fetele încă în viață ale Elisavetei și acest fiu care se întorcea în Creștinătate oasele mamei lor în vre-un profan cimitir al Musulmanilor? Poate că nu. Și poate că izbutiră a le căpăta ori răscumpăra. N'ar fi de mirare atunci ca și acest mormint să se descopere cîndva, aflîndu-se prin inscripția de pe dînsul și ultimele împrejurări din viața unei femei cu însușiri neobișnuite, care, mai presus de crimă și mustrare de cuget, a lăsat în istoria Moldovei urme adînci prin care a curs mult sînge, al celor mai bune neamuri de boieri romîni.

I.

Scrisori de Doamne.

I. ECATERINA LUÎ ALEXANDRU-VODĂ.

Cu mila lui Dumnezeu, Eü, Doamna Doamnă Ecaterina a toată Ungro-Vlahia, sănătate și salutări surorii mele Mărioarei, și de la fiul meu Mihnea Voevod salutări, și către călugărițe închinăciune, și tuturor alor noștri salutări. Și rog pe Dumnezeu să te afle scrisoarea mea în sănătate și mintuire. Dacă întreb și despre noi, am suferit multe, și ne-aü surgunit la Tripoli¹, și am fost destul de bine, și, iarăși, slavă ereză-bunului Dumnezeu, ni-aü dat Domnia, și sintem bine, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu mijlocirea Fecioarei. Cel ce nădăjduiește, își ajunge scopul; măcar și în fundul pământului să ajungă omul, și, dacă-l iubeste Dumnezeu, îl scoate iar de acolo. Dar, o sora mea, nu ți-am scris nimic, căci n'aveam chip; după aceasta îți voi trimete; numai roagă-te lui Dumnezeu să fim bine, și-ți port eü grija. Și eü, Gheorghe, care eram de față cu Battista, mă închin Domniei Tale.

Deie-se în cinstitele mări ale prea-cinstitei și de neam bun doamne Mărioara lui Fabrizio, în Murano, la Veneția.

II. ELINA LUÎ MATEIÜ BASARAB.

Elina gospođa, bojieü milostiiü naclalnița zemle vlașcoe. [Elina Doamna, cu mila lui Dumnezeu stăpînitoare a Țerii-Românești].

Scris-am la a noastră iubită, bună priatnică și de aproape vecină, jupăneasa Catrina judeceasa din cinstita cetate a Brașovului; cu sănătate mă închin dumatiale. Alta, poftesc pe dumneata că aici am cumpărat Domnia Mea o roabă, și este impletitoare, numai nu avem aici izvoade de petere, și să faci dumneata bine să ni dai ceva izvoade de petere, și mai mari și mai mici, și de cilti, și de tot felul. Că într'acolo sint multe la dumneavoastră. Și să ni cîștigi dumneata, și să ni trimeti, pe acest om al nostru, iar noi vom avea a mulțami dumatiale. Și

¹ În Africa.

iar poftesc pe dumneata, pentru rindul semințelor de flori de tot felul, să ni dăruiești dumneata și nouă de ce vor fi acolo la dumneavoastră. Iar, de nu le vei putea trimete acum, pe acest om, le vei trimete mai incoalea, la vreme. Iar Domnia Mea încă voi fi bucuroasă, din ce va fi pofta dumatiale. Să fii dumneata sănătoasă. Scris Fevruarie 10 zile, leat 7157 (1649).

La a noastră iubită, bună prictenică și vecină de aproape, jupăneasa Catrina judeceasa de la cetatea Brașovului să se dea.

III. MARIA LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU.

Cinstitului și al nostru de bine voitor și vecin de aproape, dumneata jupine Filșta¹, marele-județ al marii și cinstitei cetăți Brașovul, împreună cu tot Sfatul. De la Dumnezeu sănătate și tot fericitul bine poftesc dumatiale, împreună cu tot cinstitul Sfat al cinstitei cetăți. Pricina acestei cărți nu este alta, numai să știm de sănătatea dumatiale. După aceasta facem știre dumatiale că iată trimisem pe jupinul Neacșul, omul nostru, pentru cei bani ai noștri ce avem la dumneavoastră. Ci vă poftim să faceți dumneavoastră bine, ciți ai mai rămas, să se dea și aceia la omul nostru, să ni-l aducă. Că și noi avem mare păs de datoriile ce sintem datorii; cit nu ne lasă pe zile și pe ceasuri a răsufla, cit, și în patria noastră fiind, dar amară viață trecem, mai mult pentru datoriile acestea. Ci, precum v'am mai scris dumneavoastră, faceți bine și nevoiți să iasă banii fără zăbavă, ca doară m'aș mai ușura din datorii. Că acum, la primejdia ce am ajuns, ca cum ni i-ați dăruit de la dumneavoastră. Aceasta, și mila lui Dumnezeu pururea să fie cu dumneata. Iunie, 19 zile, leat 7225 (1717).

De bine voitoare dumneavoastră și veche din prietenii:

*Marica Doamna,
a răposatului Constantin-Vodă.*

Cinstitului și al nostru de bine voitor, dumnealui jupinului Filștea, marele-județ al cinstitei și marii cetăți Brașovul, împreună cu tot cinstitul Sfat, cu fericită sănătate să se dea.

II.

Un testament de jupăneasă munteană : Safta lui Constantin Stolnicul Cantacuzino.

Safta răposatului Constantin Stolnicul, Iunie 29 zile, leat 7227 (1719).

Văzind slăbiciunea bătrînețelor și această boală de la Dumnezeu trimasă asupra norodului, infricoșindu-mă de sîrșit, mă rog tuturor, și,

¹ Filstich.

celor mai mari și celor mai mici, ca să aibă de la toți iertăciune. Și mă rog, fie-mea Stanco, să-ți fie milă de sufletul mieu cel greșit, dacă n'am avut parte nici de soție¹, nici de feciori, ca să caute de sufletul mieu, ci la voi imi este nădejdea sufletului. Să porți grija, să și dai din cele ce mi-au rămas cite ceva nepoțelului Dinu'ui, să-i dai inelul ce este pus zălog, doar se va putea scoate; Săfticăi cununa; Mândicăi, știi unde am dat cei puținei galbeni mari la București: de vor scăpa, să cumperi cunună frumoasă, să pomenească și pe moșu-său și pe mine. Și, de cind știu că s'au dat galbenii, s'au luat din toți galbeni 30, și, ce vor mai rămînea, și doar vei mai cîștiga de pe moșii, să cumperi mărgăritar, să li faci ișoare increșite, la amindouă. Iar inelul cel mare să-l ții, până doar va da Dumnezeu de se vor invirteji copiii fiu-mieu Ștefan², Dumnezeu il pomenească: atunci vă veți socoti și pentru banii cei de la Tecca³; cum va fi mai bine și cu dreptate, așa să faceți. La finul Anghelichi sint taleri 700; ci cinci sute să dai să mi se facă sărindare pe la biserică, pe unde te va îndrepta Dumnezeu. Iar taleri 200 să se dea pentru alte trebii ce se vor cădea. Ci știi că au fost banii mai mulți, ci s'au dat taleri 300, de s'au scos sculele copiilor fie-mea Ilinicăi; ci, dacă se vor nălța copiii, va da finul Anghelichi sculele: banii sint de la mine.

Și mă rog, fata mea, să silești pentru cartea ce a făcut de afurisanie jupăneasa Manului⁴, să se deslege, să nu rămînem cu acel păcat asupra noastră. Nepotului Constantin să i se dea ișoara cea cu mărgăritar, ce este în răclița cu hainele de moarte, și o părechită de brățarușe, cele cu zale, care le știi. Un ineluș, ce este cu smaragd, și pe de lături cu diemănțele, să-l dai Mariuței. Și-mi pare că mai sint două inelușe: dintr'acelea, care v-ri socoti mai frumoase, să le dai lui Ioniță. Brățările cele ce s'au scos de la Sibiiu, acelea să le dai lui Mateiaș, că știi că s'a crescut de mititel.

De vei avea vreme, să le dai, să se facă trei părechii de brățări, să se dea celorlalți nepoți, Stancăi, lui Ștefănică și Săfticăi, să ne pomenească și ei. Iar în șcatulca ce este la mine sint 38 de galbeni: aceștia să-i dai Mariei, ca să-mi facă și ea ce va ști, pentru sufletul mieu.

Unde sint galbenii aceștia, au fost și două legături cu banii de argint; ci o legătură s'a luat de s'a cheltuit la ce a trebuit, iar într'altă legătură sint taleri 100. Dintr'acea sută de taleri, să dai la un arhieru să-mi facă un sărindar, cit se va putea, iar, ce va mai rămînea, să cumpere bogasie pentru cizme, ce se va putea. Și, dacă vei avea vreme și

¹ Soț.

² Ștefan-Vodă Cantacuzino.

³ Monetăria Veneției.

⁴ Manu Apostolu, casnicul lui Vodă Brîncoveanu

vei putea să stringi de pe vinuri, să dai să ni faci la arhieriei două sărindare, să fie cu acesta: trei; și scrie și pe soția mea și pe ceilalți.

Mariel mele și nepotului Constantin mă rog să-I fie milă de sufletul mieu, dacă am fost rinduită de-am rămas la atita străinătate. Că cu multă jale a inimii scriu aceste pușințele rindurii.

Șcatulca, cu sculele copiilor fie-mea Ilincăi, nu știu ști-vei că o a dat Maria mea la jupinul Mogoș, la Brașov, ci să-ți fie aminte ca să nu li piară sculele. Și iar la jupinul Mogoș sint două sipete ale mele, cu mărunțișuri; ci care vor fi mai bunișoare, mai frumoase, mese, peșchire, șervete, le vei da nepoatelor, cite cit li se vor veni, șervete, iar mese, peșchire, cite o păreche; iar, care vor fi mai groase, le vei da la mănăstiri, care vor mai răminea. Și puținică pinză ce este mai groasă, o vei împărți; iar cea supțirică să fie de treaba cocoanelor¹. Sint și niște ișoare ce le vei da unde vei socoti. Este la Brașov o lădișoară cu lăcățele: într'acea lădișoară este năstrapa care știu, cea de argint. Ci aceia să se strice, să se facă cuțite, linguri, de va ajunge, să se dea nepoatei Săfticăi, a fie-mea Ilincăi. Iar o hatal ce este cu flori de fir, să o dai Săfticăi; iar un atlas ce este, să-l dai Dinicului. Și, pe banii ce vei fi vindut vinurile de la Olt, să cumperi și Zmărăndiței o hatal, să nu se intristeze.

Într'acea ladă este și o tăvșoară de argint; ci gindim că vor veni și ceilalți nepoți, să li-o dai lor; ci, dacă s'a întâmplat de s'a depărtat, va fi iar a Dinicului. Pentru moșia ce s'a scris Păunei, doar se va găsi să se cumpere, să-I dai surori-sa cei mai mici, să-I faci roche, aș de dimie, aș de hatal de Saciz², și zăbun iar de dimie. Și-I vei da și ie, briu, ce știu că trebuie, călțuni, năframă; și să zici lui Dumitrașcu să facă bine să-I fie aminte, doar ar mărita-o și pe aceia. Pentru bietele slugi ce sint pe lingă mine, mă rog, cum este baba Ioana, că mi-a slujit mult, măcar la o chilie, tot să-ți fie milă ds dinsa; și de bieții copii de rumini³ să-ți fie milă; și bietele copile să le grijești cum li s'ar cădea.

Și să silești, fata mea, doar ar putea face un rind de haine să se dea dumnealui; că știu că nu i s'a dat, fiind vremile așa. Ci mă rog, fetele mele, să vă fie milă de sufletele noastre.

Nepotului Răducanului și nepotului Constantin, pe Dumnezeu cel milostiv rog să-I blagoslovească și să-I sporească.

Nepotului Dinul tot acel Milostiv să-l blagoslovească și să-l sporească.

Împreună așijderea și nepoțelelor, Dumnezeu să le blagoslovească cu zile și cu norocire.

¹ Copilelor.

² Chios.

³ Terani șerbi.

Într'acestași chip și nepotului Constantin, Dumnezeu să-l blagoslovească și să-l sporească, împreună cu nepotului Ștefan, și nepotului Ioniță, și nepoatei Mariuței; Dumnezeu cel puternic să-I blagoslovească și să-I dăruiască cu zile, cu norocire.

Nepotului Ștefan și nepoțelului Mateiaș și nepoțelilor tot pe acel Milostiv rog să-I dăruiască cu zile și cu norocire. Dumnezeu cel puternic și cu Maica Precista să vă dea ca să trăiți întru unire și cu dragoste unul spre altul. A voastră mumă: Safta. Și aceasta este scrisă de popa Sava.

Constantin Cantacuzino a ținut pe o Mariu, «de fel Moldoveancă»: ea nu poate fi această testatoare. Dar în pomelnicul de la Bisericanî apare ca soție a Stolnicului Safta. Dacă Safta nu e acea Moldoveancă, ea poate să fi dat soțului ei moșia Afumații.

În testamentul ei, pe care-l dăm mai sus, redactat la 29 Iunie 1719, de popa Sava, cînd era «rămasă la atîta străinătate»—se vorbește de «fiica» ei *Stanca*, spre care se îndreaptă, — ea are un fiu, Dinu, Dinicu; e însă *nora* ei, văduva lui *Răducanu*, și știm că *Stanca* (+1753) era fiica Postelnicului Brezoianu. Dinu și soră-sa *Smaranda*, Măndica din testament, trăiră până în 1729 numai. O altă fată, *Safta*, luă pe *Barbu Văcărescu*, și apoi alți doi soți.

O adevărată fiică a văduvei Stolnicului, *Ilinca*, soția lui *Stati Leurdeanu*, nu mai trăia; ea lăsase urmași, cărora li se mai dă cite ceva. Nepotul Ștefănică era de la această *Ilincă*, împreună cu *Mateiaș*, crescut «de mitel» la bunică-sa, și cu nepoata *Stanca*, menită a fi soția lui *Iene Slătineanu*. «Copiii fie-mea *Ilinca*» sînt și astfel pomeniți. Despre Săftica se înseamnă anume că e «a fie-mea *Ilincă*». Ea luă pe *Răducanu Crețulescu*.

Mai găsim un nepot *Răducanu* și altul *Constantin*, cari sînt fiii, atunci pribegei, ai lui *Ștefan-Vodă*. Unul ajunsese de ținea case de joc și de petreceri: e îngropat în *Cămenița*, unde d. T. Burada i-a găsit mormîntul. Celălalt stătu închis ca trădător o viață întreagă și muri de bucuria liberării. «Nepotului *Răducanului* și nepotului *Constantin*, pe Dumnezeu cel milostiv rog să-I blagoslovească și să-I sporească», scria bunică.

Alți nepoți sînt *Constantin*, *Ștefan*, *Ioniță* și *Mariuța*. Se știe că alta din fetele Stolnicului, *Maria*, luase pe *Radu Dudescu*. Acești *Constantin*, *Ștefan*, *Ioniță* și *Mariuța* sînt deei *Dudeștii*. *Maria* luă pe *Constantin Notara*. *Constantin Dudescu*, ginerele lui *Antioh Cantemir*, jucă un mare rol în veacul al XVIII-lea, ca *Vornic*, muntean, patronind, el, nepotul învățatului *Stolnic*, pe *Daponte*. Era în fruntea boierilor dușmanî ai *Grecilor*. Numele *Saftei* s'a păstrat și în al Săftiței *Dudescu*, care scria franțuzește la 1803.

Dudescu fu ucis de Turci odată cu *Ștefan-Vodă*; *Răducanu*, fiul *Saftei*, murise tânăr; *Ștefan*, alt fiu, fusese zugrumat; tot așa și soțul testatoarei, *Stolnicul*; un ginere își pierdu capul, ba până și fratele *Stancăi* lui *Răducanu*, *Pătrașcu Brezoianu*, fu decapitat, în drumul mare lingă *București*, de *Nicolae-Vodă Mavrocordat*. Bunicul celălalt ginere, *Stroe Leurdeanu*, adusese uciderea socrului, *Constantin Postelnicul Cantacuzino*, și fusese călugărit cu sila de cumnații ei. Fără a mai pomeni pe *Brincoveni*, verii și nepoți, omoriți cu toții supt ochii *Sultanului*!

«Pentru bietele slugi ce sînt pe lingă mine, mă rog, cum este baba *Ioana*, că mi-a slujit mult, măcar la o chilie, tot să-ți fie milă de dînsa. Și de bicioșii copiii de rumîni să-ți fie milă; și bietele copile să le grijești cum li s'ar cădea.» Astfel se încheie diata.

III.

**Biblioteca francesă a unei fiice de boier din Moldova
pe la 1820.**

Notes des effets appartenans à Mademoiselle Mariette de Cantacuzène, qui se trouvent chez Madame la baronesse à Bender : 1 collier ; 1 paire de boucles d'oreille ; 1 paire de petis ciseaux ; 1 canif ; 1 morceau de crayon rouge ; 1 porte-crayon ; 1 boîte de couleurs ; couleurs sur des morceaux de verre ; 2 dictionnaires italiens et français ; 2 grammaires russe et française ; 2 géographies françaises ; 1 globe ; 14 volumes Vie et Amours du chevalier de Faublas ; 1 le Petit la Bruyère ; toute ma musique ; 1 dictionnaire russe ; 3 volumes le Petit Trésor ; 6 volumes Mythologie italienne ; 1 dialogues allemands-italiens ; 1 l'Art d'aimer d'Ovide ; 2 dictionnaires allemands-français ; 1 Ornement de la mémoire ; 1 Oeuvres de Delille ; 1 Anténor en Grèce ; 9 volumes Histoire ancienne ; 1 volume de Télémaque italien ; 2 grammaires grecques et turques ; 1 livre pour les dépenses.

Signée : *Mariette de Cantacuzène.*

2 Cours d'études pour la jeunesse, dans lequel se trouve la grammaire française et la géographie¹.

IV.

**Foaie de zestre a Bălașei fiica lui Iordachi
Cantacuzino Logofătul.**

Partea fiicei mele Balașa, de moșii și altă zestre, ce i-am dat cind am căsătorit-o după Aristarho Hrisosculeu, Vel Comis la anii 7238 (1730).

1 salbă de 60 vghi (galbeni ungurești) ; cite de 2 ug., și 2 ug., și 1 ug. de 12 ug., 520 lei, 8 parale ; 1 left cu rubinuri și cu diamant, 240 lei ; 1 lanț de 100 ug. ungurești, la Țarigrad l-am făcut și 50 de lei am dat de lucru ; 453 lei, 4 par., 110 dram. aũ tras ; 15 șiruri mărgăritare, 34 matcaluri, cite 15 lei matcalul, 510 lei ; 1 păreche brățări aur cu diamant, 200 de lei ; 1 păreche șărji aur cu smaragd, 150 de lei ; 1 păreche șărji aur cu rubinuri, cite cu trei picioare, mărgăritare mari, 120 de lei ; 1 păreche șărji, aur cu smaragduri, tij cu picioare de mărgăritar, 110 lei ; 1 păreche șărji cu smaragduri, cu mărgăritare, 40 de lei. Acestea-s de-a mine-sa.—1 inel cu diamant, 150 de lei, al mine-sa.

¹ Biblioteca Academiei Romine, *Doc. Trib. Iași*, IV, fol. 115 vº.

1 inel tij¹ cu diamant, 70 de lei; 1 inel tij cu diamant, 60 de lei; 1 inel tij cu diamant, 100 de lei; 1 inel tij cu diamant, 60 de lei; 1 inel smaragd mare, 150 de lei; 1 inel safir, 60 de lei; 1 inel mai prost, 30 de lei; 1 inel cu mărgăritare, 20 de lei; 2 inele smaragd, 50 de lei: de-a mine-sa; 1 inel de aur cu pecetea ei, 10 lei; 1 gherdănaş mărgăritare, 30 de lei: a mine-sa; 2 coboaiie argint poleite, 150 lei: a mine-sa; 1 buhur de argint poleit, 50 de lei; 12 linguri argint, 228 dramuri, 57 de lei: 3.304 lei, 4 parale.

Haine ce i-am dat.

1 tambar şahmarand, cu patcè de sobol, cu bumbi de mărgăritar; 1 tãmbar sarasir cu patcè sobol, cu bumbi de mărgăritar; 1 tãmbar tij şahmarand, cu pacè de sobol, cu bumbi mărgăritar; 1 tãmbar canavaia cu flori de fir, cu blană de cacom, cu bumbii mărgăritar; 1 ghiordie bilacoasă, cu flori de fir, cu cacum blănită; 1 ghiordie hataiă, cu flori de fir, cu elan (*sic*), cacum blănită; 1 sucnă sirasir; 1 sucnă lastru; 1 sucnă hataiă cu fir; 1 sucnă hataiă, tij cu fir; 1 sucnă belacoasă catifea, tot cu galioane de fir peteală; 1 briu cumpărat cu 30 de lei la Ţarigrad; 1 briu cu stele; 1 briu colan, pafiale de argint; 6 cămeşi cu sirmă; 10 cu fir; 22 cămeşi cu mătăşă; 12 şervete, însă 6 cu fir; 12 şervete alese cu fir; 12 şervete alese cu aţă albă; 1 masă leşească; 4 mese făcute în casă; 1 peşchir de mătăşă; 2 prostiri, una cu fir, alta cu mătăşă; 1 prostire aleasă cu fir; 1 prostire aleasă cu aţă; 1 odghial cu fir; 1 prostire cu fir; 1 odghial tij cu flori de fir; 1 polog tafta alagè, cu sandal căptuşit; 1 pilotă atlas; 2 feţe perini mari, cu fir; 4 perini mici, tij cu fir; 4 perini cirşic cu fir; 7 covoare; 2 scoarţe turceşti; 2 cergi cu ozoare; 1 păretari, tij cu ozoare; 1 masar tij aşa; 2 năfrâmi de Ţarigrad, cite 30 de lei, de cele lungi; 1 năframă reţele; 2 năfrâmi cusute cu fir în capăt; 4 năfrâmi tij aşa, după acele; 5 năfrâmi aclaz cu fir; 20 năfrâmi cu sirmă; 30 năfrâmi cu fir; 1 miniştergură de mină, cu fir; 1 miniştergură cu mătăşi; 2 minişterguri alese, cu fir; 4 minişterguri alese, cu fir; 2 tocuri blide cositor; 2 sfeşnice mari de aramă de Ţarigrad; 1 scatulcă mare, cu şipuri cristal de Gdansca²; 1 sepet mare de Ţarigrad; 1 sicrieş mic poleit; 1 rădvan, 6 telegari; 1 kuhne bătută cu pulgariu, cu 6 cai telegari; 1 cal de mire; 1 şea poleită, cusută cu sirmă; 1 raft de cele grele cu presăr cu pohi, 150 de lei l-am cumpărat; 1 lighian cu ibric.

Bucate ce i-am dat.

230 stupi în trei prisăci primăvara; 520 oi mari, cu 200 mici; 20 vaci cu viţei; 20 boi mari de plug; 20 iepi mari cu 10 mici; 1 armăsar galben.

¹ Tot aşa.

² Danzig.

Moșii ce i-am dat.

Zadubreuca, sat întreg la Cernăuți, cu două heleșteie, însă unul iezit cu mori, ce l-am cumpărat de la Stolniceasa Ursăchioae și de la fiii săi.

Vascăuții, jumătate sat, tij la Cernăuți; iar hotarul îi este mare pe Ceremuș, cu vecini¹ și cu mori, ce l-am cumpărat a patra parte de la Catrina fata lui Flondor și a patra parte de la vara Safta, fata Pridii Stolnicului, ce i să trage de pe Boul.

Voloca, a patra parte de sat, ce se hotărăște cu Vascăuții, am cumpărat de la Dănilă Giurgiuvan, ce-l de pe moșu-mieș Boul.

Vlădeni, sat pe Jijia, la Dorohoiu, cu vad de mori în Jijia, ce-mi este o parte moșul mieș Boul și de la neamul Ciogoleștilor, fiind rudă cu Boul.

10 pogoane vie la Odobești.

10 salge Țigani, cu copiii lor, pe izvod ce i-am dat anume.

¹ Țerani serbi.

ILUSTRĂȚII.

	<u>Pagina</u>
<i>Ruine de biserică veche (Prahova)</i>	7
<i>Mircea-cel-Bătrîn</i>	9
<i>Vlad Țepeș</i>	11
<i>Ștefan-cel-Mare</i>	15
<i>Mihai Viteazul</i>	21
<i>Petru Șchiopul cu fiul său</i>	22
<i>Casă boierească de pe la 1630-50 (din Coțofeni; Dolj)</i>	25
<i>Mateiu Basarab</i>	30
<i>Biserică munteană de la sfîrșitul veacului al XVI-lea (Mihai-Vodă din București)</i>	31
<i>Maria, fiica lui Vasile Lupu, măritată cu cneazul Ianus Radziwill</i>	32
<i>Vasile Lupu</i>	34
<i>Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez)</i>	53
<i>Stemă bizantină (a Cantacuzinilor munteni; la Hurez)</i>	54
<i>Alte două sculpturi asemenea (stema bizantină și cea munteană)</i>	54
<i>Chip de sfînt din veacul al XVII-lea (de la Hurez)</i>	55
» » » » » » » » » »	56
» » » » » » » » » »	56
<i>Spetează de strană din mănăstirea Hurezului</i>	57
<i>Sfinți din zugrăveli ale veacului al XVII-lea (de la Hurez)</i>	58
<i>Ștefan-cel-Mare, după Evangheliariul din Humor</i>	59
<i>Chip de sfîntă din veacul al XVII-lea (de la Hurez)</i>	60
<i>Vultur bicefal bizantin (de la Hurez)</i>	61
<i>Vultur cu crucea în cioc (de la Hurez)</i>	61
<i>Sculpturi de la Hurez (influență apuseană)</i>	63
<i>Alte sculpturi (influență apuseană)</i>	63
<i>Lucru de mină de la Hurez</i>	64
<i>Vultur bicefal (de la Hurez)</i>	65
<i>Sculptură ornamentală (de la Hurez)</i>	66

	Pagina
<i>Stema amîndurilor Țerilor (de la Hurez)</i>	67
<i>Stemă munteană (la Hurez)</i>	68
<i>Veche casă de negustor român din Botoșani (pe la 1800)</i>	71
<i>Podobă de ușă la o biserică munteană în veacul al XVII-lea.</i>	72
<i>Chip de boier din veacul al XVII-lea (la Hurez)</i>	75
<i>Boier după moda veacului al XVIII-lea (la Coțofeni)</i>	77
<i>Casă munteană de la 1837 (Vălenii-de-Munte)</i>	79
<i>Fiica lui Ioan Sandu Sturdza, întâia soție a lui Grigore Ghica</i>	82
<i>Smaranda, soția lui Scarlat-Vodă Callimachi</i>	84
<i>Cutie de argint cu părul Doamnei lui Ieremia Movilă (la Sucevița)</i>	93
<i>Doamna Evdochia a lui Ștefan-cel-Mare (zugrăveală de părete la Sf. Nicolae Domnesc din Iași)</i>	97
<i>Doamna Maria din Mangup, soția lui Ștefan-cel-Mare</i>	98
<i>Doamna Maria a lui Radu-cel-Frumos, soția lui Ștefan-cel-Mare</i>	99
<i>Neagoe-Vodă (Basarab), Doamna Milița și copiii lor</i>	100
<i>Casele de la Potlogi (Dimbovița) ale Brîncoveanului</i>	114
<i>Casele domnești de la Hurez</i>	116
<i>Mire cu ișlic de nuntă</i>	123
<i>Veche mănăstire munteană</i>	126
<i>Imbrăcămintele femeiască, pe jumătate după moda apuseană, pe la 1800</i>	134
<i>Femeie din familia lui Vasile Lupu</i>	147
<i>Doamna lui Duca-Vodă, Anastasia, cu soțul și fetele ei, la Cetățuia (lingă Iași)</i>	149
<i>Gheorghe Asachi</i>	156
<i>Mama lui Ieremia cu fiul ei și doi nepoți la (Sucevița)</i>	179
<i>Doamna lui Ieremia cu soțul ei</i>	181
<i>Mănăstirea Dealului</i>	183
<i>Doamna Elisaveta</i>	195

CUPRINSUL

I. DOAMNELE RONÎNILOR.

Pagina

<i>Generalităţi</i>	5
<i>Doamnele muntene până la Neagoe (Basarab)</i>	8
<i>Doamnele catolice în Țara-Românească</i>	10
<i>Cele d'întăiu Doamne ale Moldovei</i>	11
<i>Doamnele lui Alexandru-cel-Bun și ale urmașilor lui</i>	12
<i>Doamnele lui Ștefan-cel-Mare</i>	14
<i>Doamna Milița a lui Neagoe-Vodă</i>	15
<i>Doamna lui Petru Rareș și fetele ei : Chiajna lui Mircea Ciobanul și Ruzanda lui Alexandru Iăpușeanu</i>	17
<i>Doamna lui Mihai Viteazul</i>	20
<i>Doamne muntene după Mihai Viteazul</i>	21
<i>«Doamna lui Ieremia»</i>	23
<i>Doamne străine în amîndouă țerile</i>	27
<i>Doamna lui Mateiu Basarab.</i>	29
<i>Doamne din veacul al XVII-lea după ale lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu</i>	35
<i>Doamna lui Constantin Brincoveanu</i>	37
<i>Doamnele din epoca fanariotă</i>	38

Adaus cu privire la Doamnele noastre.

<i>I. Doamna Velica, iubita lui Mihai Viteazul și stăpîna Ardealului</i>	41
<i>II. Fiicele Chiajnei și ale lui Mircea Ciobanul</i>	44
<i>III. Fetele Lăpușneanului</i>	45

II. DESPRE ÎMBRĂCĂMINTE ȘI LOCUINȚĂ.

<i>Generalităţi</i>	49
<i>Cele patru inriuriri</i>	51
<i>Moda bizantină</i>	52
<i>Portul moldovenesc în vremea lui Ștefan-cel Mare</i>	57
<i>Stofele întrebuințate în vechea îmbrăcăminte ; juvaiere și alte podoabe</i>	62
<i>Moda de îmbrăcăminte de pe la 1600 la 1700</i>	66
<i>Locuințe și mobile în veacul al XVII-lea</i>	70
<i>Noua modă orientală de la 1700</i>	74
<i>Inceputurile modei nouă europene</i>	80

III. VIAȚA SOCIALĂ A TRECUTULUI.

<i>Viața socială bizantină și viața socială românească</i>	90
<i>Cele d'întâii forme de viață socială în țerile noastre</i>	94
<i>Scene din veacul al XVI-lea</i>	96
<i>Moda bizantină din vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu.</i>	
<i>Primiri și oștepe</i>	102
<i>Serbătorile cele mari ale anului în vremea deplinului ceremonial constantinopolitan</i>	105
<i>Alăturile de Domnie în aceiași epocă</i>	110
<i>Alte serbări ale Curții</i>	115
<i>Petreceri de familie</i>	121
<i>Noua influență turcească</i>	128
<i>Pătrunderea obiceiurilor sociale din Europa</i>	131
Adaus : <i>Scene din viața socială de pe la 1770.</i>	137

IV. FEMEILE ÎN CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNEASCĂ.

<i>Generalități. Doamne cu învățatură până la 1600</i>	141
<i>Scrisorile grecești ale Doamnei Ecaterina (1576-1587).</i>	143
<i>Cultura femeilor în viața românească din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.</i>	145
<i>Femeile ca inspiratoare ale vechii noastre poezii</i>	150
<i>Învățămîntul fetelor la începutul veacului al XIX-lea</i>	152
<i>Femei traducătoare.</i>	155
<i>Învățămîntul fetelor în epoca Regulamentului Organic: Pensioanele</i>	157
<i>Învățămîntul public al fetelor în epoca Regulamentului Organic</i>	160
<i>Femeile în literatura romantică</i>	167
<i>Școli nouă și partea nouă a femeilor în viața neamului.</i>	168
<i>Incheiere</i>	171

V. DOAMNA LUI IEREMIA-VODĂ 173

Adaus :

Scrisori de Doamne.

<i>I. Ecaterina lui Alexandru-Vodă</i>	207
<i>II. Elina lui Matei Basarab</i>	207
<i>III. Marica lui Constantin Brîncoveanu</i>	208
<i>Un testam^{nt} de upăneasă munteană: Safta lui Constantin</i>	208
<i>Bibliot^{ca} a unei fice de b. din Ilov.</i>	
<i>Foc^{ul} a Bălașei ficea lui Iordachi Cantacuzino</i>	212